T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MÜLKİYET İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA ONDOKUZ VE YİRMİNCİ YÜZYILLARDA EDİRNE'DE KENTSEL DEĞİŞİM VE ALGISAL RESTORASYON

Saygın ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Burcu ÖZGÜVEN

EDİRNE- 2016

T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Murat YURTCAN
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak geçerli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
Ana Bilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Mimarlık Anabilim Dalında bir Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN	
Yrd. Doç. Dr. İsmet OSMANOĞLU	
Yrd. Doç. Dr. Timur KAPROL	

Tarih: 21/09/2016

T.Ü. FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
DOĞRULUK BEYANI

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

21/09/2016

Saygın ALKAN

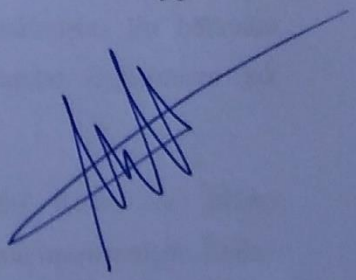

Yüksek Lisans Tezi
Saygın Alkan
T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Edirne kenti Türkiye'nin Trakya Bölge'sinde yer almaktadır. Tarihte Roma, Bizans ve Osmanlı imparatorluğu başta olmak üzere birçok ülkenin egemenliğine girmiştir. Kentin dokusu zamanla farklı egemenliklere girmesi ve çağların gereksinimlerinden dolayı çeşitli değişimler geçirmiştir. Bu değişimler incelenirken ağırlıklı olarak Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul ele alınmıştır ve Edirne ile çeşitli karşılaştırmaları yapılmıştır. Bu karşılaştırmaların sonuçları ve kentteki etkileri üzerinde durulmuştur.

İlk bölümde tezin amacı anlatılmıştır. Kapsamı ve yöntemi açıklanmıştır. Tez çalışması esnasında nasıl bir sistematik takip edildiğinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise Edirne'nin coğrafik ve topografik yapısı anlatılmıştır. Bu bölümün konulması ilerleyen bölümlerde kentin imar durumu ile ilgili yapılan değişimlere ışık tutabilmesi açısından uygun görülmüştür.

Üçüncü bölümde Edirne Tarihi üzerinde durulmuştur. Kentin Roma ve Bizans egemenliğindeki yapısı incelenmiştir. Osmanlı egemenliğindeki durumu incelenmiştir. Balkan Savaşları ve yakın çağda Edirne'nin sosyo-kültürel, ekonomik, mimari ve kentsel nitelikleri masa üzerine yatırılmıştır.

Dördüncü bölümde ise imar ile ilgili konulara geçiş yapılmıştır. Parselleşme kavramı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Kentsel parselleşme süreçleri ele alınmıştır. Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'daki parselleme uygulamalarından bahsedilmiştir. Parselleme yönetmeliği hakkında bilgiler verilmiştir. Sokak ve blok ölçeğinde parselleme konularına değinilmiştir. Parselleme ve topografya ilişkisi ile parselleme süreci sonrası kentin dönüşümü durumları üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde Edirne'ye daha ayrıntılı olarak geçilmiştir. 1854, 1903, 1905, 1918 ve günümüz Edirne'sinin kentsel yapısı ve parselasyon düzeni incelenmiştir. Elde edilen haritalar ve kaynaklar üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır.

Altıncı bölümde tezde bahsedilen bütün gelişmelerin Edirne ve İstanbul üzerindeki etkileri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. İki kent arasında karşılaştırmalar yapılıp varılan sonuçlar açıklanmıştır.

Son bölümde ise günümüz Edirne'sinde var olan bu tarihi katmanların yeniden var edilip edilemeyeceği tartışılmıştır. Bu tarihi izleri hissettirilebilecek restorasyon önerileri üzerinde durulup, nasıl ve nerede yapılacağı hakkında çeşitli çözüm önerileri getirilmiştir.

Yıl : 2016

Sayfa Sayısı :148

Anahtar Kelimeler: Şehir Planlama, Parselasyon, Algısal Restorasyon

Master Thesis

Saygın ALKAN

Trakya University Instuty of Natural Science

ABSTRACT

The city of Edirne is located in Trakya region of Turkey. In history, Edirne came under the domination of many civilizations including Rome, Byzantium and Ottoman Empire. The texture of the city went through change in time due to the differences in governing cultures and the needs of eachera. While examining this change, the emphasis was mostly on the capitol of the Ottoman Empire, Istanbul. Istanbul has frequently been compared to Edirne, having the focus as the results of these comparisons and the effects of them on the city.

The first section contains the detailed explanations of the purpose, scope, and the method of the thesis. The systematics of the thesis work is described.

The second section discusses the geographical and topographical structure of Edirne. This section was seen fit to be added in order to explain the changes in the city's public improvements mentioned in the following sections.

The third section is focused on Edirne's history. The city's structure under Rome and Byzantium administration is analyzed. Balkan wars and the socio-cultural, economical, and architectural properties of the modern age Edirne is examined.

The fourth section reviews the urban-related subjects. The concept of parcelization and its development are explained. Urban parcelization processes are addressed and the parceling practices in Istanbul are discussed. Parcelization regulations and parceling at the scale of street and block are reviewed. The relationship between parceling and topography, and the city's urban transformation after parceling are discussed.

The fifth section investigates Edirne in a greater detail. The civic structures and the parcelization layouts of 1854, 1903, 1905, 1918, and modern Edirne are examined. Comparisons were made based on the obtained sources and maps.

The sixth section concentrates on the effects and the results of the developments mentioned in the thesis on Edirne and Istanbul. Comparisons are made between the two cities and the results are explained.

The last section argues whether or not the historic layers of Edirne can be brought back into existence. Restoration proposals that can evoke the historic traces are discussed and various solutions on how and where to carry these out are suggested.

Year : 2016

Number of Pages : 148

Keywords: Parcellation, Urban Planning, Perceptual Restorastion

TEŞEKKÜR

Öncelikle Edirne üzerine çalışma konusunda beni teşvik eden, bana akademik metot konusunda fevkalade yol gösteren, bana kaynak konusunda sınırsız yardımı olan, bilgi birikimine imrendiğim, yeterince çalışamadığım kimi zaman yanına çekinerek gittiğim, kimi zaman ise kendimi keyifli bir sohbetin içinde bulduğum, bana bu tezi yazarken çok emeği geçmiş olan tatlı-sert hocam Prof. Dr. Burcu ÖZGÜVEN'E en içten dileklerimle teşekkür ederim.

Çalışmalarımda kaynak ve fikir konusunda da bana yol gösteren sevgili ve değerli, bende ayrı bir yeri olan Yar. Doç. Dr. Tülay CANITEZ Hoca'ma, kaynak bulma konusunda bana yardımcı olan Yavuz Güner'e ve bana manevi desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER **SAYFA NO**

ÖZET i

ABSTRACT ii

TEŞEKKÜR v

ŞEKİL LİSTESİ ix

BÖLÜM 1. GİRİŞ 1

1.1. Amaç ve Kapsamı 2

1.2. Yöntem 3

BÖLÜM 2.EDİRNE COĞRAFYA VE KENTSEL TOPOĞRAFYASI 5

2.1. Edirne'nin Coğrafi Konumu 5

2.2.20.Yüzyıl Başlarında Edirne'nin Semtleri 8

2.3. Edirne Semtleri'nin Kuruluşunda Değerlendirme 14

BÖLÜM 3.EDİRNE TARİHİ 17

3.1.İlk çağda Edirne 17

3.2. Hadrianpolis'in Kuruluşu Ve Kastrum Oluşumu 19

3.3. Bizans Döneminde Edirne Eserleri, Kalıntıları ve Edirne Kastrumu İle Kapıları 21

3.4. Osmanlı Döneminde Edirne, Fethi, Başkent Oluşu ve Gelişimi ile İmarı 33

3.5.19. Yüzyıl Sonlarında Kale içinde Bulunan Mahalleler ve Mevcut Durumları 35

3.6.19.ve 20. Yüzyıldan Günümüz Edirne'sinin Kentsel Gelişimi 38

BÖLÜM 4.PARSELLEŞME KAVRAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ 40

4.1. Parselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı 40

4.2.İstanbul Yangınlarının Parselasyondaki Rolü ve Çeşitli Parselasyon Uygulamaları 42

4.2.1.İstanbul Parselasyon'un Başlaması 42

4.2.2.İstanbul'un 19.yüzyılda Geçirdiği Üç Büyük Yangın ve Kente Etkileri 43

4.2.3.İstanbul'da Çeşitli Semtlerde Dikkat Çeken Parselasyon Uygulamaları ve Etkileri 50

4.3. Parselleme Yönetmeliği 56

4.4. Parselleme ve Topografya İlişkisi 60

4.6. Parselleme Sonucunda Kentin Dönüşümü 63

4.7. Avrupa Kentlerinde Parselleme Süreci 63

4.8. Parselleşme Sürecinden Çıkarılan Sonuçlar 64

BÖLÜM 5. EDİRNE'NİN KENTSEL DURUMU VE PARSELİZASYONU 67

5.1. Genel Osmanlı Kent Morfolojisi Özellikleri 67

5.2.1903 ' de Edirne 77

5.3.1905 Dilaver Bey Planı'nda Edirne 82

5.4.1918 ' de Edirne 84

5.5.1854 Edirne'si ile 1905 Edirne'sinin Karşılaştırılması 86

5.6. 1854 Edirne'si ile 1918 Edirne Karşılaştırması 95

5.7 Haritaların Karşılaştırılmasından Çıkarılan Sonuç 103

BÖLÜM 6. PARSELLEŞMENİN EDİRNE ÜZERİNDE YANSIMALARI, İSTANBUL VE DİĞER MODERN KENTLER İLE KARŞILAŞTIRILMASI 104

6.1. Yangının Büyüklüğü, Yanan Yerin Topografyası ve Semtin Önemi 104

6.2. Gridal Sisteme Geçilmesi Ana Aksların Vurgulanması ve Kesişimi 104

6.3. Çıkmaz Sokakların Yok Edilmesi 104

6.4. Yollarda Hiyerarşik Genişlik Farkları 105

6.5. Yeni Tasarlanan Vaziyet Planı Oluşturulurken Değeri Olan Yapıların Korunması ve Arazinin Yapısına Uyum Sağlanması 105

6.6. Mezarlıkların Günün Koşullarından Dolayı Yeniden İmara Açılması 106

6.7. Halka Açık Park Kavramı 106

6.8. Doku İçerisinde Ulaşımı Hafifletmek İçin Surların Yıkılması 106

6.9. Ahşap Malzemeden Tuğla Malzemeye Geçilmeye Teşvik Edilmesi 107

6.10. Binalar Arası Yangın Duvarları Konulması, Bitişik Nizamdan Kaçınılması ve Bahçeli Tasarımla Tampon Bölge Bırakılması 107

6.11. Parsellerin Formundan Kaynaklı Yapıda Ayak Uydurma Çabası 107

BÖLÜM 7. EDİRNE KALEİÇİNE DAİR RESTORASYON ÖNERİLERİ 110

7.1 Günümüz Kaleiçi'sinin Değerlendirilmesi 110

7.2 Algısal Restorasyon Projesi ve Esinlenilen Öncü Akımlar 110

BÖLÜM 8. SONUÇ 126

KAYNAKLAR 146

ÖZGEÇMİŞ 147

ŞEKİLLER LİSTESİ **SAYFA NO**

BÖLÜM 1

BÖLÜM 2

Şekil 2.1. Edirne'nin Trakya Yarımadasındaki Yeri 5

Şekil 2. 2.Edirne Kent Merkez'inin Sınırları 6

Şekil 2.3.Edirne Kent Sınırındaki Tunca ve Meriç Irmakları 7

Şekil 2.4. Edirne Kaleiçi 8

Şekil 2. 5. Kirişhane 9

Şekil 2.6. Edirne Darphane Semti 10

Şekil2.7. Edirne Ayşe Kadın Semti 10

Şekil 2.8. Edirne Kıyık Semti 11

Şekil2.9. Edirne Saraçhane Semti 12

Şekil 2.10. Hıdırlık Semti 13

Şekil 2.11. Yıldırım Semti 14

Şekil 2.12. Edirne'nin Semtleri 14

Şekil 2.13 Edirne'nin Semtleri ve Tuna ile İlişkisi 15

BÖLÜM 3

Şekil 3.1. Edirne Kastrumunda Kuleler ve Kapılar 25

Şekil 3.2. 1888'de Lechine tarafından fotoğraflanan Ayasofya Kilisesi 27

Şekil 3.3. Choicy'e göre Solda Ayasofya Plan'ının ilk hali, sağda yapılan değişiklikler 27

Şekil 3.4. Edirne Aya Sofya Kilisesi'nin Papazotos tarafından Choisy temel alınarak çizilen

Zemin kat planı 28

Şekil 3. 5. Osmont Planı, Kale İçi, 38 Numarada Keçeciler Kapısı ve Ayasofya Kilisesi 28

Şekil 3. 6. Osmont Planı, Kaleiçi, 4 Numarada Metropolitliğin yanında yer alan Ayios İoannis Thelogos Kilisesi 29

Şekil 3.7. Edirne Ayios İoannis Theologos Kilisesi 30

Şekil 3. 8. Osmont Planı, Kaleiçi 29 Numara, Ayios Basileios Kilisesi (Kilise Camii) 31

Şekil 3. 9.Osmont Planı, Kaleiçi, 40 Numarada kırmızı çemberin içinde gösterilen Ayii Theodori Kilisesi 32

Şekil 3. 10 Rıfat Osman Haritası, Kaleiçi Edirne, 23 Numarada Maarif Bahçesi 36

BÖLÜM 4

Şekil 4.1. Aksaray'ın 1850 ve 1870 'deki İmar Planı 44

Şekil 4. 2. Aksaray İmar Planı, E. H. Ayverdi , "19.yy. İstanbul Haritası" 45

Şekil 4. 3. İstanbul, Salma Tomruk Haritası, Luigi Storari 46

Şekil 4. 4. 1850 ve 1870 arasında Mirahur'da yapılan Değişim ve köşelerin Yuvarlanması 46

Şekil 4. 5.1850 ve 1870 arasında Küçük Mustafa Paşa'da yapılan Değişim ve köşelerin Yuvarlanması 47

Şekil 4. 6. Hoca Paşa Yangının Yayıldığı Alanı Betimleyen Gravür, 48

Şekil 4. 7. Çemberli Taş Hamamı ve Çevresi 49

Şekil 4. 8. 1850 ve 1870 Ayvansaray Planları 51

Şekil 4. 9. 1850 ve 1870 Samatya Planları, Zeynep Çelik 51

Şekil 4.10. Balat'ın 1866 ve 1867 Yıllarındaki İmar Farklılıklarını Gösteren Harita 53

Şekil 4.11. Balat İmar Planı 53

Şekil 4. 12. Balat Haritası 54

Şekil 4. 13. Balat Haritası 55

Şekil 4. 14. Balat Haritası 56

Şekil 4.15. 1910 Civarında Ayasofya Meydanı 59

Şekil 4. 16.Aksaray Planından Gridalleşemeyen Bölgeler 60

Şekil 4.17.Samatya ve Ayvansaray Planlarında Gridalleşemeyen Bölgeler 61

Şekil 4. 18. Salmatomruk Planlarında Gridalleşemeyen Bölgeler 61

Şekil 4.19. İzmir 1854 Planı, Luigis Storari Haritası 62

Şekil 4.20. İzmir 1854 Planı, Luigis Storari Haritası 62

BÖLÜM 5

Şekil 5.1. Edirne Kaleiçi Yerolympos'un Osmant'tan Yararlanarak Hazırladığı Çizim 69

Şekil 5.2. Edirne Kastrum'u Burçları ve Giriş Kapıları 72

Şekil 5.3. 19. yüzyıldan kalma Edirne Kapı'larından birini betimleyen Gravür 73

Şekil 5.4.19. yüzyıldan kalma Edirne Kapı'larından birini betimleyen Gravür 73

Şekil5.5. Makedonya Kulesi Yakınında, Kastrumun Kuzey Doğu Bölgesinde Bulunan yapılar (Ayios İannis ve Kristos Kilisesi) 74

Şekil 5.6. Kaleiçi'nin Kuzey Batı Burcu Olan Yelli Burgaz Kulesi Bölgesindeki Dini Yapılar; Kafesçi Cami, Kouz Cami ve Direkli Cami 75

Şekil 5.7. Kaleiçi'nin Kuzey Batı Burcu Olan Yelli Burgaz Kulesi Bölgesindeki Dini Yapılar; Kafesçi Cami, Kouz Cami ve Direkli Cami 76

Şekil 5.8. 1903 Raymond Planı, Yangın Öncesi Son Harita 77

Şekil. 5.9. (Ciemetiere Turc) (Türk Mezarlığı) 78

Şekil 5.10. Baedeker Haritası 1903, Edirne, Karaağaç 79

Şekil 5.11. Baedeker Haritası Edirne 1903 80

Şekil 5.12. 1903 Raymond Planı'nın Ölçekli Çizimi 81

Şekil 5.13. 1905 Dilaver Bey Planı 82

Şekil 5.14. 1918 Edirne Kale İçi Planı 84

Şekil 5.15. 1918 Kale İçi Planının Ölçekli Çizimi 85

Şekil 5.16. 1854 Edirne'si ve 1905 Dilaver Bey Karşılaştırması 86

Şekil 5.18. 1854 Osmont Planı ile Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un kuzey Doğu Burcunda Kesiştirilmesi 87

Şekil 5.19. 1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Karşılaştırması 88

Şekil 5.20. 1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Parsellerinin Karşılaştırılması 89

Şekil 5.21. 1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Karşılaştırılması 90

Şekil 5.22. Osmont Planı ve Dilaver Bey Planı Kesiştirilmesi 91

Şekil 5.23. Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Karşılaştırması 91

Şekil 5.24. Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Parsellerinin Karşılaştırılması 92

Şekil 5.25. Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Karşılaştırması 92

Şekil 5.26. 1854 Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısında Çakıştırılması 93

Şekil 5.27. 1854 Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısı Karşılaştırması 94

Şekil 5.28. Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısı Parsellerin Karşılaştırılması 94

Şekil 5.29. 1854 ve 1918 Edirne Planları Karşılaştırılması 95

Şekil 5.30. 1854 ve 1918 Edirne Planlarının Çakıştırılması 96

Şekil 5.31. 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Karşılaştırılması 97

Şekil 5.32 1854 ve 1918 Planlarının Parsellerinin Karşılaştırılması 97

Şekil 5.33 Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Karşılaştırılması98

Şekil 5.34. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Çakıştırılması 99

Şekil 5.35. Şekil 5.32 Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Karşılaştırılması 99

Şekil 5.36. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Parsellerinin Karşılaştırılması 100

Şekil 5.37. 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Batı Burcu Karşılaştırılması 100

Şekil 5.38.1854 Osmont Planı ile 1918 Planı'nın Kastrumun Kuzey Batı Burcunda Çakıştırılması 101

Şekil 5.39. Parsellerin Değişimi 101

Şekil 5.40. Kuzey Batı Parsellerin Değişimi Karşılaştırılması 102

Şekil 5.41. Edirne Kaleiçi Bölgesinin Günümüzdeki Durumu 102

BÖLÜM 6

Şekil 6. 1 Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı 108

Şekil 6. 2 Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı Rotasını Belirten Çizgi 108

Şekil 6. 3 Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı Rotasını Belirten Çizgi 109

BÖLÜM 7

Şekil 7.1 Xpuhil 'in 2000 yılında çekilmiş fotoğrafı 111

Şekil 7.2 Tat'yana Avenirovna 'nın Xpuhil'i betimleyen rekonstrüktif çizimleri 111

Şekil 7 .3 Heidantor (Heathen Kapısı) 112

Şekil 7.4 Heidantor 'un Rekonstrüktif Çizimleri 112

Şekil 7.5. Edirne Kale İçi Kastrumunun Günümüzdeki İzleri 113

Şekil 7.6. Londra Asfaltı Caddesi Algısal Restorasyon önerisi 114

Şekil 7.7.Edirne Ali Paşa Çarşısı Orta Kapı Çıkışı Algısal Restorasyon önerisi 115

Şekil 7.8. Edirne Kaleiçi Sinagog Algısal Restorasyon Önerisi 116

Şekil 7.9. Edirne Kaleiçi Balıkçılar Pazarı Algısal Restorasyon Önerisi 117

Şekil 7.10. Edirne Kaleiçi Manyas Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi 118

Şekil 7.11. Edirne Kale İçi Balıkçılar Pazarı Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi 119

Şekil 7.12. Edirne Kaleiçi Manyas Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi 120

Şekil 7.13 Kastrum Güney Batı Tarafı, Germe Kapı'nın Arkası 121

Şekil 7.14 Kastrum'un Güney Batı Burcu, Germe Kapısı İzleri 122

Şekil 7.15 Kastrum'un Kuzey Batı Tarafları, Kafes Kapı İzleri 123

Şekil 7.16 Ali Yanni Kilisesi'nin Yaklaşık olarak Yeri ve Algısal Restorasyonu 124

Şekil 7.17 Direkli Cami'nin Yaklaşık Olarak Yeri ve Algısal Restorasyonu 125

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Tez konusu olarak Edirne kentinin imar yapısı ile bu yapının çeşitli dönemlere göre değişimi ve nedenleri ele alınmaktadır. Kentin imar planının ele alınması için kentin içine dâhil olduğu ülkenin öncelikle incelenmesi gerekir. Kent, ülkenin bir alt birimi olduğundan ülkedeki imar yapısının kente yansıması kaçınılmazdır. Bu yüzden öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun imar anlayışının ve değişiminin sade bir şekilde incelenmesi gerekli görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun imarı incelendiği zaman gridal olmayan, karmaşık tarihi bir doku göze çarpmaktadır. Ülke genelinden inilip kent geneline bakıldığı zaman ise bu neredeyse tüm Osmanlı kentlerinde görülmektedir. Diyarbakır, Bursa, Ankara, İzmir, Eskişehir, İstanbul, Konya gibi diğer Osmanlı Kentleri incelendiğinde de hepsinde gridal olmayan doku göze çarpmaktadır. Edirne kenti Roma döneminde ızgara biçimli şekillense de Osmanlı egemenliğine geçtiği dönemlerde şehrin imarında değişimler olmuştur.

19.ve 20. Yüzyılda Osmanlı'da ve kentlerinde imar planlarında değişikliğe gidildiği dikkat çekmektedir. Bunun nedenleri arasında Tanzimat devlet yönetiminin yansıması olan imar anlayışı ve çağın getirdiği değişiklikler vardır. Aynı şekilde ülkede çıkan büyük yangınlar sonucu eski alanların da yeniden imara açılması söz konusu olmuştur.

Çağın getirdiği değişiklikler ve zorunluluklar uygulanırken kimi zaman tarihi dokunun korunmasında gerekli hassasiyetin gösterilmediği göze çarpmaktadır. Tüm bunların sonucunda bazı kentlerde eski doku ile yeni dokunun bir arada olduğu karma imar planlarının ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Tezin esas konusu olan Edirne ise daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1.1 Amaç ve Kapsam

Tezde ilk olarak Edirne kentinin ilk çağlardan itibaren imar yapısının nasıl olduğu ortaya çıkartılmış ve nedenlerini anlatılmıştır. Bu imar yapısının tarihsel evrelere göre nasıl değişiklikler geçirdiği ise neden ve sonuçları ortaya koyularak çıkartılmıştır.

Tezin ilk kısımlarında Edirne'nin tarih öncesi çağlarda nasıl kurulduğundan bahsedilmiştir. Taşıdığı kentsel özellikler anlatılmıştır. Kentin ilk kurulumunun nasıl olduğu imar anlayışına ipucu sunması açısından elverişlidir. Bir yandan Edirne'nin coğrafi ve topografik yapısına da değinilerek kentin imarı açısından etkileri incelenmiştir. Kentin topografya ve coğrafyası kentin nasıl şekilleneceği hakkında bazı ipuçları sunmuştur.

İlerleyen bölümlerde kentin ilk çağlarda hangi ülkelerin himayesine girdiğinden bahsedilmektedir. Bu da Edirne'nin geçirdiği kentsel gelişimin mantığını sunması açısından oldukça yararlıdır. Bunun nedeni kentin himayesine girdiği devletlerin yönetim ve idari anlayışlarının farklılık gösterebilecek olması ve bu farklılığın da kentin imarına yansımış olmasıdır. Zira Edirne ilk kurulduğu zamanlar ile Roma İmparatorluğunun egemenliğine girdiği zamanlar arasında kentsel açısından büyük ilerleme kaydetmiştir.

Tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde Edirne Kenti'nin Osmanlı Himayesine girdikten sonra ne gibi değişikliklere sahne olduğu anlatılmıştır. Ardından Osmanlı'nın son zamanları olan 19. ve 20. Yüzyılda değişen imar anlayışı neticesinde bundan nasıl etkilendiğinden bahsedilmiştir. Kentsel planların değişimlerinden çeşitli çıkarımlar yapılıp sebepleri üzerine yoğunlaşılarak ipuçları değerlendirilmiştir. Bunlara ek olarak modern imar anlayışının İstanbul, Londra, Paris gibi kentleri nasıl etkilediği üzerinde durularak bunların Edirne ile ilgili karşılaştırılması yapılıp çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

Tezin son bölümünde ise Edirne kentinin geçirdiği tüm bu değişimler sonucunda kaybolan tarihi dokusunun günümüzde nasıl tekrar var edilebileceği düşünülmüştür. Yapılan çalışmalar ve incelemeler sonucunda bu tarihi dokunun fiziken tekrar canlandırabilmenin günümüzde imkânsız olduğu kanısına varılmıştır. Buradan yola çıkarak kaybolan tarihi dokunun algısal olarak nasıl var edilebileceği üzerine çeşitli alternatifler ve çizimler sunulmuştur. Algısal olarak var edilebilmenin sonucunda da kentte yaşayan halkta kaybolan tarihle ilgili duyarlılık aşılanması hedeflenmiştir.

1.2.Yöntem

Edirne'de tarih öncesi, Roma, Bizans ve Osmanlı döneminde yapılan yerleşimlerin ve imar değişimlerinin incelenmesini gerektiren bir çalışma disiplinler arası bir çalışmayı gerektirir. Şehir plancılarının, askeri kaynakların, tarihçilerin ve mimarların Edirne özelinde bir araya getirilmesini gerektiren bu çalışmada yerli ve yabancı bilim adamlarının makaleleri ve tezleri kitapları ve haritaları incelenmiştir.

Öncelikle çalışmaya Edirne ile ilgili tarihi bilgi toplayarak başlanılmıştır. Başta Edirne'ye düşkünlüğü ile bilinen Dr. Rıfat Osman'ın kitaplarından oldukça verimli bilgiler elde edilmiştir. Evliya Çelebi'den Seyahatnameler üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi ile ilgili yazdığı tüm kitap ve makaleler incelenmiştir. Bunların yanında Edirne Tarihi incelenirken Arif Müfit Mansel, Semavi Eyice ve Ahmed Badi Efendi'nin yazdıklarından bilgiler toplanmıştır. Tüm bu incelemelerden kent imarı ve yapısıyla ilgili önemli çıkarımlar yapılmıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda Edirne ile ilgili bilgilerin bulunması açısından kentle ilgili çeşitli ticari askeri, şehircilik vb. amaçlarla haritacılık çalışması yapan yerli ve yabancı araştırmacıların kaynakları elde edilmiştir. Kronolojik sıraya, göre birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Çıkarılan haritalar tekrar kent ölçeğine göre uygun ve daha temiz bir ifade ile çizilmiştir. Farklılıklara dikkat çekilmiştir. Bu haritalar bölge ve parselizasyon bazında incelenmiştir. Çıkan farklılıklar arasında sokak, yapı, işlev bazında neden sonuç ilişkileri incelenip çıkarımlarda bulunulmuştur.

Edirne incelenirken bu değişimlerin sebebinin uluslararası iktisadi değişimlerden kaynaklandığı göz ardı edilmeyip İstanbul' da nasıl değişikliklere gidildiği de araştırılmıştır. Araştırmanın bu kısmında esas olarak araştırmacı Pierre Pinon' un " Parsellenmiş Şehir İstanbul" ve "19. Yüzyılda İstanbul " Makalesinin analiz edilmesinde ve Zeynep Çelik'in Değişen İstanbul' adlı kitabının incelenmesinde fayda görülmüş. İstanbul'un çeşitli semtleri parsel bazında incelenmiştir. Bu semtlerin ne gibi değişim geçirdiğine dikkat çekilmiştir. Nasıl ve neden olduğu üzerinde durulmuş ve ne gibi sonuçlara yol açtığı ortaya çıkarılmıştır. Buradan çıkarılan sonuçlar sonucunda bu değişiklikler Edirne'deki değişikliklerle karşılaştırılmıştır. Uyuşan ve çelişen noktaları saptanmıştır. Edirne'deki yansımaları görülerek ortak analizler yapılmıştır.

Tez çalışmasının son kısmında Edirne Kaleiçi Bölgesinde kaybolan tarihi doku üzerinde durulmuştur. Bu tarihi dokunun son kısımları yerinde gidip fotoğraflanmıştır. Geçmişten

günümüze ulaşılamayan kısımların fotoğrafları tarihsel kaynaklardan elde edilmiştir. Edirne Kaleiçi bölgesinde kaybolan kastrumun izleri başta Prof. Dr. Burcu Özgüven'in kentle ilgili makaleleri, çeşitli kaynaklar ve haritalardan tespit edilerek, günümüzde bölgede nerelerden geçtiği tek tek ele alınıp fotoğraflandırılmıştır.

Bu tarihi izleri günümüzde fiziken yeniden var etme olasılığı tartışılmıştır. Günümüzde mevcut yerlerinde işlek, önemli caddeler ve yeni yapılaşmalar vardır. Tarihi izleri fiziken yeniden ayağa kaldırmak için bu işlek caddelerin yerinin değiştirilmesi ve bazı önemli yapıların yıkılması gerekmektedir. Caddelerin değiştirilmesi ve çeşitli binaların yıkılması günümüz koşullarında Edirne'deki hayatı felç edecektir. Bundan dolayı yıkılmasının ve ya taşınmasının şehrin işleyiş için imkânsız olduğu sonucuna varılıp bunların algısal olarak nasıl canlandırılabileceği üzerine öneriler yapılmıştır.

Kaleiçi bölgesinde çekilen bu fotoğraflara algısal restorasyon önerilerinin gerekleri sonucunda uygun perspektifleri yansıtacak çizimler, photoshop ve autocad programları kullanarak çizimler ve modeller eklemlenmiştir. Bunların şehir içinde nasıl uygulanacağı, hangi konumlarda ve ne şekilde konuşlanacağı ise sonuç kısmında belirtilmiştir.

BÖLÜM 2

EDİRNE COĞRAFYA VE KENTSEL TOPOĞRAFYASI

2.1. Edirne'nin Coğrafi Konumu

Edirne coğrafi olarak orta ölçekli bir kent olup 6.000 kilometre kare yüz ölçümüne sahiptir. Deniz seviyesinden daha yukarılarda yer alıp ortalama olarak 40 metre yüksekliğe sahiptir. Yönetimsel olarak 8 ilçeye sahiptir.

Edirne kenti Trakya yarımadasının güneyinde Ege Denizi, Saroz Körfezi ve Istarınca Dağları kuzeyinde ise Koru dağları yer almaktadır. Doğu kısmında Ergene Ovası batı tarafında ise Meriç Nehri ve Meriç ovası bulunmaktadır**.** Toprakları tarıma büyük oranda müsaittir ve bir tarım kenti olarak nitelendirilebilecek düzeydedir.

Şekil 2.1. Edirne'nin Trakya Yarımadasındaki Yeri, Google Earth 2014

Kentin Bulgaristan'la yaklaşık doksan kilometrelik bir sınırı vardır. Bulgaristan'la olan sınır, Kırklareli'den başlamaktadır. Tunca Irmağını kesip Güneybatıya doğru ilerlemekte ve Meriç Irmağında sona ermektedir. Bu noktada Türk, Bulgar ve Yunan sınırları birleşmektedir**[28].** Meriç Irmağı, Edirne ve Yunanistan'la sınırı oluşturmaktadır. Irmağında batısı Yunanistan doğusu ise Edirne'dir. Edirne ve Yunanistan'ın ortak sınır 204 kilometredir. Bu sınır en son Enez'de sonlanmaktadır.

Şekil 2. 2. Edirne Kent Merkez'inin Sınırları, Google Earth 2014

Edirne, yeryüzü şekilleri açısından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığı, değişik yükseltiler gösteren dağ ve tepeler ile daha düşük yükseltide olan platolar ve ovalar meydana getirmektedir. Edirne'nin güney ve güneydoğusu ile kuzey ve kuzeydoğusu, plato ve dağlardan oluşmaktadır.

Edirne'nin önemli akarsuları olan Meriç, Tunca, Ergene ve Arda nehirlerinin debileri Mart ve Nisan aylarında yoğun yağmur yağışından dolayı en fazla seviyeye gelmektedir**[28].** Kimi zaman sel taşkınları olmaktadır.

Şekil 2. 3. Edirne Kent Sınırındaki Tunca ve Meriç Irmakları, Google Earth 2014

Kent, akarsuları dışında kalan yüzey sularını, barajlar, rezervuarlar, doğa göller ve göletler tarafından oluşturmaktadır. Doğal göllerin en önemlisi Meriç'in denize döküldüğü Enez bölgesindedir. Bu göllerin isimleri Tuzla, Dalyan, Taş altı, Bücürmene, Pamuklu ve Sığırcık gölleridir.

Edirne karasal iklim ve Akdeniz ikliminin etkisi altında kalan tampon bir bölgedir. Bölge Ege, Marmara ve Karadeniz denizlerinin etkileriyle de kimi zamanlar değişik farklı iklim özellikleri gösterebilmektedir. Kış mevsiminde Akdeniz iklimi etkisi altına girdiği dönemde ılık ve yağışlı, karasal iklim etkisini gösterdiğinde ise oldukça sert ve kar yağışlı geçmektedir. Bahar dönemi yağışlı iken yazlar sıcak ve kuraktır. Şehrin bitkisel üretimi açısından son derece önemli olan Ergene Havzasında ise sert bir karasal iklim mevcuttur. Çevresi dağlarla sınırlı olan bu bölgenin denizlerden gelen yumuşatıcı etkiye kapalı olması bu iklim özelliklerini ortaya çıkarmaktadır**[27].**

2.2. 20.Yüzyıl Başlarında Edirne'nin Semtleri

Kaleiçi: Kale içinde 16. Yüzyıl başlarında 10 adet Müslüman mahallesi bulunmaktaydı**[1].** Bu mahallelerden tezin ilerleyen kısmında detaylı olarak bahsedilecektir. Günümüzdeki durumu aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

Şekil 2.4. Edirne Kaleiçi, Google Earth 2014

Kirişhane: Edirne'nin güney doğusunda yer almaktadır. Kasım Paşa burnu olarak bilinen yerden Kirişhane'ye kadar devam etmektedir. Kaleiçi bölgesinin dışında kurulan ilk semtlerdendir. II. Murat döneminde Vezir Sarca Paşa'nın karısı Gül çiçek hatun tarafından cami ve medrese inşa edildikten sonra sosyal ve ticari anlamda aktifleşmeye başlamıştır. Mezit Beyin İmareti ve camisi ile Ali Kuşçu'nun mescidi ve daha sonraki tesisler ile her geçen yıl gelişmiştir. Devletin ünlü ileri gelenleri adına çeşitli mahalleleri kurulmuştur. Tunca sahili boyunca yapılmış bahçeleri ile zamanının en güzel semtlerinden biri olmuştur**[3].** Kirişhane semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

Şekil 2. 5. Kirişhane, Google Earth 2014

Darphane: Kaleiçi bölgesinin güney taraflarında yer almaktadır. Tunca kıyısı ile komşu durumdadır. Kale içinden sonra ilk imara açılmış olan semttir. İçinde Darülhadis Medresesi de bulunduğu için bilginlerin yetiştiği site olup onlar tarafından mahalleleri kurulmuştur. Bu semt adını doğal olarak Edirne Darphanesinin burada bulunmasından almıştır**[6].** Darphane Semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

Şekil 2. 6. Edirne Darphane Semti, Google Earth 2014

İstanbul Yolu – Ayşe Kadın: Edirne Kale'sinin İstanbul Yolu Kapısı'nda başlar. Şehrin doğusuna doğru ilerler. Bu semtin kurucusu bölgede cami inşa edip adını veren Ayşe Kadın'dır. Kadı Bedreddin ve Şarabdar Hamza'da bölgenin kurulmasında aktif rol üstlenmiştir**[3].** Ayşe Kadın Semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada gösterilmiştir.

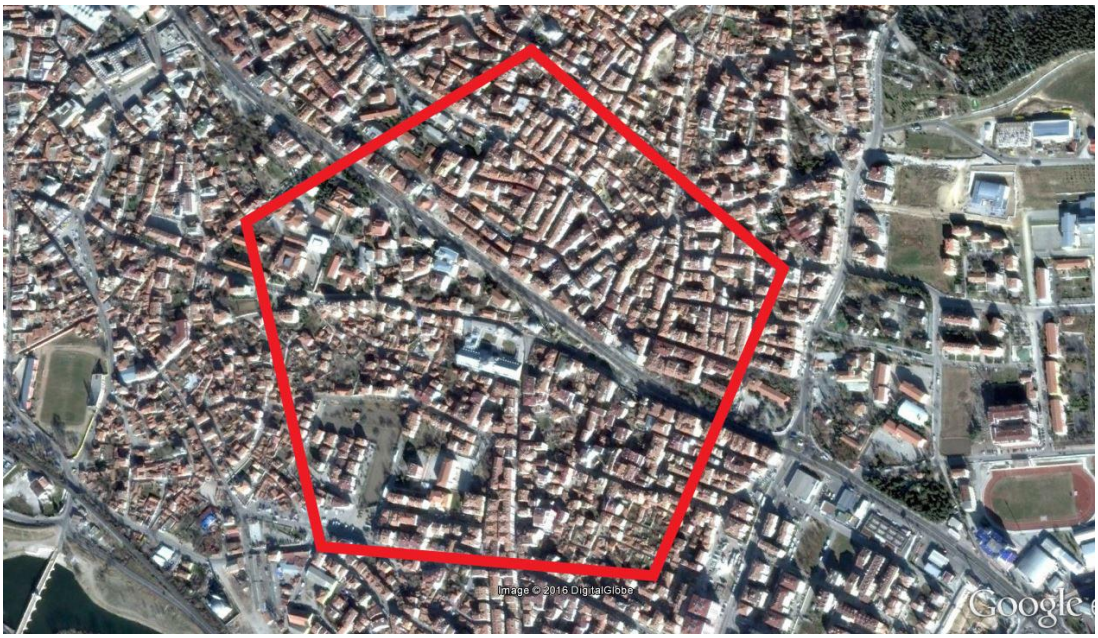

Şekil 2.7. Edirne Ayşe Kadın Semti, Google Earth 2014

Kıyık – Buçuk Tepe: Edirne'ye ilk girenlerden olan Kıyak Baba'dan dolayı ismini almıştır. Kıyak Baba'nın adına bir zaviye ve türbe de kurulmuştur. Ayşe Kadın Semti'nin kuzeyin ve Selimiye Cami'sinin doğusunda yer alır. Bölgeye Fatih döneminde baruthane ve yeniçeri ocakları kurulmuştur. Kıyık uzun bir süre sosyal açıdan verimsiz bir bölge olmuştur. 17. Yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlamıştır ve yaşanılabilir bir yer haline gelmeye başlamıştır. Ünlü isimlerden Amcazade Hüseyin Paşa, Arabacı Ali Paşa ve Defterdar Ahmet Paşa'nın sarayları bu semtte kurulmuştur**[3].** Kıyık Semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

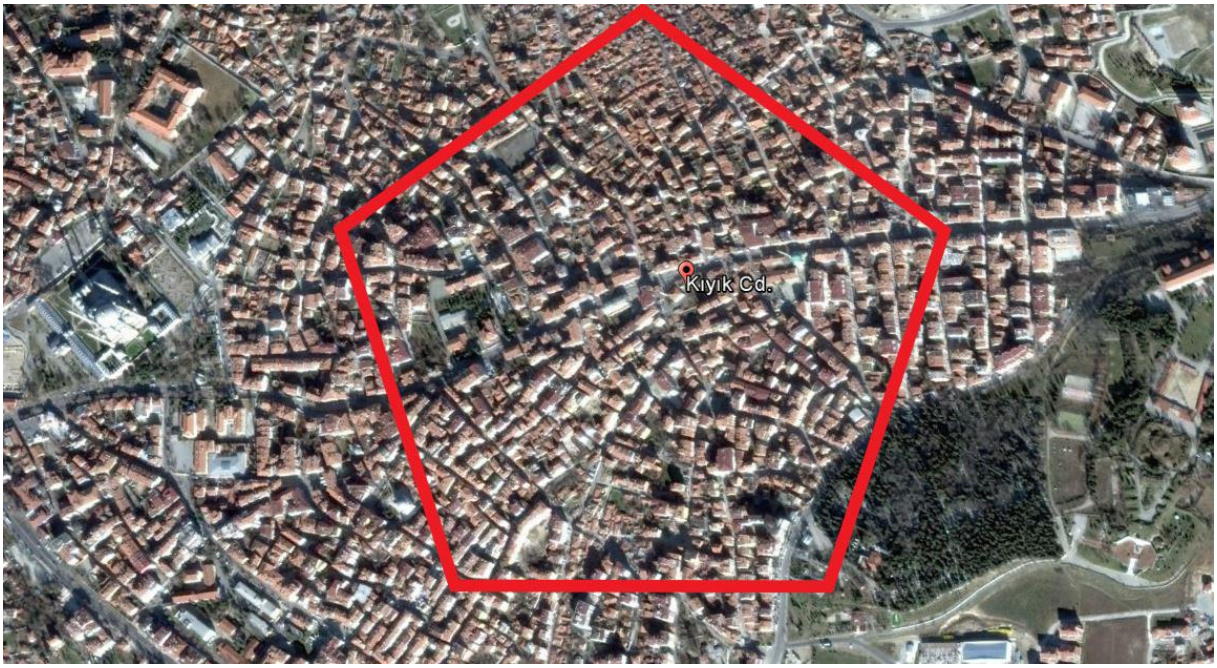

Şekil 2. 8. Edirne Kıyık Semti, Google Earth 2014

Saraçhane: Kent Merkezi'nin ve Selimiye Cami'sinin Kuzey Batı taraflarında kalmaktadır. Tunca üzerinde de bulunmaktadır ve bu semt ismini saraçhane köprüsünden almıştır. Semtin adından dolayı burada sarayın bostancılarından ismi gelen saraçhane ocağı olduğu anlaşılmaktadır. Vaktinde burada 15.yüzyılda Devlet Şah Hatun tarafından mahalle kurulsa da Rus istilasında yıkılmıştır. İlerleyen yıllarda burada Sanayi Okulu kurulmuştur**[3].** Saraçhane Semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

Şekil 2.9. Edirne Saraçhane Semti, Google Earth 2014

Hıdırlık: Edirne'nin batı tarafındaki bir tepe çevresinde yerleşime geçilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ve Sadrazam İbrahim Paşa devrinde buraya zaviyeler yaptırılmıştır. 4. Mehmet burada bir köşk yaptırmıştır**[9].** 20. Yüzyılda yakınlarında batı bölgesinde savunma amaçlı Hıdırlık tabyaları inşa edilmiştir. Hıdırlık Semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

Şekil 2.10. Hıdırlık Semti, Google Earth 2014

Gazi Mihal (Orta İmaret), Yıldırım(Eski İmaret) ve Yeni İmaret:

Yıldırım semti Tunca'nın batısında bulunmaktadır. 14. Yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Gazi Mihal ise 15. Yüzyılın ilk yarısında ve Yeni İmaret ise aynı yüzyılın sonlarında kurulmuştu. Mihaloğlu cami, imaret ve sitesine yine o çağda Şahmelik Paşa ile Bezirci Hatun'un tesisleri eklenmiş ve oluşan yeni mahallelerle birlikte semt büyümeye başlamıştır**[9].**

Menzil Ahırı, Muradiye, Tekke Kapı: Şehrin kuzey doğusunda bulunan semtlerdir. II. Murat tesisleri olan Muradiye'ye gitmeden burada Edirne sarayına ait ahırlar bulunmaktaydı**[9].** Yıldırım semtinin mevcut durumu aşağıdaki haritada belirtilmiştir.

Şekil 2.11. Yıldırım Semti, Google Earth 2014

Edirne’nin tüm semtlerini toplu olarak tek bir haritada gösterecek olursak aşağıdaki haritayı örnek verebiliriz;

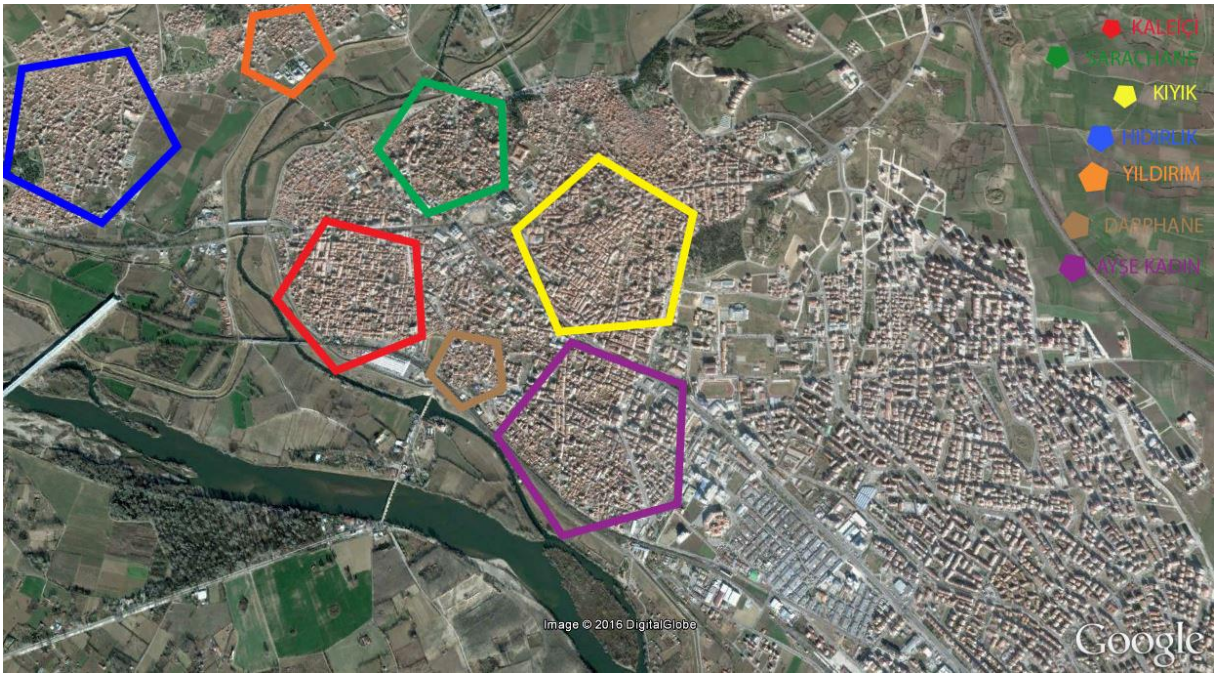

Şekil 2.12. Edirne'nin Semtleri, Google Earth 2014

Edirne Semtleri'nin Kuruluşunda Değerlendirme;

Edirne'nin semtleri toplu olarak incelediği zaman birçoğunun Tunca Nehri ile yakın ilişkide olduğu görülmektedir.

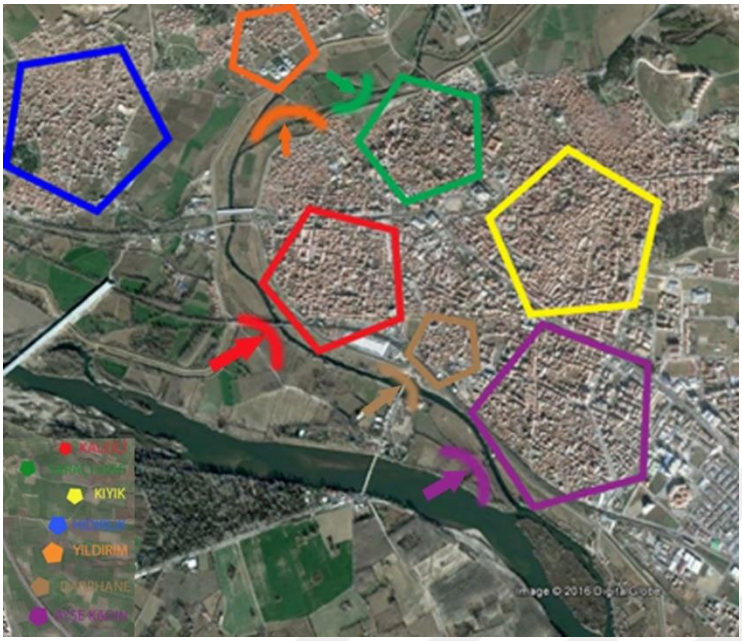

Şekil 2.13 Edirne'nin Semtleri ve Tuna ile İlişkisi

Şekilde, Tunca Nehri ve semtlere dikkat ederek incelendiğinde bu ilişki daha açık biçimde göze çarpmaktadır. Yıldırım Semti, Tunca Nehri'nin kuzeyinde kalacak şekilde güney sırtı nehir ile komşudur. Saraçhane ise nehrin güney tarafında Yıldırım Semtinin zıt konumunda yer alıp, kuzey sırtı nehir ile komşudur. Bunların yanında Kaleiçi, Darphane, Ayşe Kadın ve Kirişhane semtlerinin güney kısımları Tunca nehri ile komşu haldedir. Bir tek Kıyık Semtinin nehir ile ilişkisi yoktur.

Tezin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı bahsedileceği üzere bunun altında pragmatik sebepler yatmaktadır. Osmanlı kent kültürü ve morfolojisi incelendiği zaman kentin akarsu bulunan yerlerde coğrafyadan maksimum ölçüde yararlandığı görülür. Arazinin alçak kısmında bulunan ticaret merkezi suya yüzünü dönme eğilimi gösterir. Bunun nedeni genellikle kentin suyun motor çekici gücünü kullanma ve atık atma ihtiyacıdır**[24].**

Darphane, Saraçhane, Ayşekadın, Kirişhane semtlerinin bu ilişkilerden yararlandığı söylenebilir fakat Kaleiçi için başka bir durum daha mevcuttur. Roma döneminde yapılan kastrumun herhangi bir askeri kuşatma altında güneybatıda bulunan burçtan nehir yardımı ile kaçış amacı düşünülmüştür. Bu kapı gizlidir. Nitekim Edirne Tekfuru, I.Murat'ın Lalası

Şahin’in kenti kuşatması esnasında gizlice nehir yardımı ile Enez’e kaçmıştır. Bunlardan tezin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı şekilde bahsedilecektir.

BÖLÜM 3

EDİRNE TARİHİ

3.1. İlk Çağda Edirne

İlk çağda Edirne incelenirken ağırlıklı olarak Arif Müfit Mansel'in "İlk Çağda Edirne" adlı kitabı ve Semavi Eyice'nin " Bizans Devrinde Edirne" adlı kitabından yararlanılmıştır.

Edirne Şehri Tunca ve Arda'nın Meriç Nehri ile birleştikleri yerde kurulmuştur. Verimli bir ovayı sınırlandıran dalgalı arazinin yamaçlarında yer almaktadır. Meriç Vadisi ile Ege denizine bağlı bulunmaktadır. Diğer taraftan Orta Avrupa'dan İstanbul Boğazı'na inen ana yolun üzerinde yer almaktadır. Bulunduğu yer itibari ile kilit noktadadır**[4].** Edirne'nin bu verimli bölgede bulunması insanlık tarihine bakıldığında ve diğer medeniyetler incelendiğinde oldukça mantıklı gözükmektedir.

Böyle önemli bir noktada yer alan Edirne'nin Trak'ların Romalılardan önce bir iskân yeri kurmuş olduğu kabul ediliyordu**[4].** Tarihi kaynaklara bakıldığında ise çeşitli ve bazen birbirine zıt bilgiler verdiği bile mevcut olmaktadır.

Edirne'de Trakların yaşadığı bilinmektedir. Tarihçi Ammianus Marcellinus ve Eutropis bu Trak kasabasının eski adını " Uscudama " olarak göstermektedir. Bir yandan içinde Joannes Zonaras, Khoniates Niketeas, Gregoras, Nikephoros, Laonikos Khalkokondyles'un da yer aldığı Bizans tarihçileri adını "Orestias" olarak göstermektedirler**[4].** Tarihçiler arasında bu bölgede birbirine çok yakın fakat ayrı adlar taşımış bir takım kasabaların olmasının bu duruma sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Örneğin "Uscudama'nın Edirne'nin kuzeyinde halen Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan " Üsküdar" köyüne denk gelmiş olması muhtemeldir**[4].**

Bu kasaba Trak aşiretlerinden biri olan Bettegeri'ler ve daha sonraları yine Trak kabilelerinden biri olan Odry'slerin oturdukları sahanın içine rastladığ için bunlar tarafından kurulmuş ve iskân edilmiş olduğu söylenmektedir**[4].** Bölge Traklar zamanında bir şehir niteliklerine sahip olacak kadar gelişemediğinden doğal olarak Trakya tarihinde önemli bir rol oynamamıştır**.**

Edirne'yi içine alan bölgenin tarih öncesi ve ilk tarih devirleri hakkında pek bir bilgimiz bulunmamaktadır. Yunanistan'da oturan Aka'ların yayılma devri olan M.Ö. 1400-1200 senelerinde bu bölgeye Aka medeniyetinin nüfus ettiği bilinmektedir. Bu medeniyetten

alınmış bazı unsurların burada yüzyıllarca yaşamış olduğu söylenebilir. Bahsedilen Trak kabilelerinin sahil bölgelerinde kurulmuş olan Yunan koloni şehirleri ile ekonomik ve kültürel ilişki içerisinde bulunmuştur. Fakat Yunan kültürünü pek benimseyememiş ve oturdukları yerde şehir devletleri kuramamıştırlar**[5].**

Pers kralı birinci Dareios'ın iskit seferinden sonra Trakya Pers hâkimiyeti arasına girmiştir. Pers egemenliğinin yıkılışından sonra da Odrys'ler tarafından kurulan büyük bir devletin içerisinde kalmıştır**[4].**

Odrys devleti feodal bir karakter taşımaktaydı. Devlet içinde birleştirici unsuru ordunun başında bulunan kral sağlamaktaydı. Bu devletin merkezi olarak Yunan tarihçileri tarafından herhangi bir şehir gösterilmemiştir. Bunun yanında M.Ö. 4. yüzyılda merkezin İpsala'nın olduğu tahmin ediliyordu. Odrys devleti tahmin edildiği kadar varlık gösteremeyip M.Ö. 4. yüzyılda parçalanmaya başlamıştır. Sonunda büyük bir Balkan devleti kurma siyaseti güden Makedonya kralı ikinci Filip tarafından Makedonya'ya dâhil olmuştur**[4].**

Edirne Helenizm devrinde çeşitli karışıklıklara sahne olmuştur. Kimi zaman çeşitli krallıkların egemenliğine girmiş kimi zaman bağımsızlık ilan etmiştir. Trakya M.Ö. 280-279 yılında Galatlar ve Kelt'lerin büyük fakat geçici istilasına maruz kalmıştır. Ardından Makedonya Krallığı'nın Romalılar tarafından M.Ö. 168' de ortadan kaldırılması üzerine bizzat Roma egemenliği altına girmiştir**[5].**

Romalılar Trakya'yı birçok kez istila etmişlerdir. Romalılar Trakya üzerindeki nüfuzlarını burada birtakım krallıklar veya prenslikler kurarak kuvvetlendirmişlerdir. Bunun yanında bazılarını himaye etmek yoluyla kuvvetlendirme ve devam ettirme yolunu benimsemişlerdir. Merkezi Vize olan Doğu Trakya Krallığ'ını desteklemişlerdir. Bu devleti Trakya'nın bekçisi yapma politikasına gitmişlerdir. Fakat Romalıların sadık bekçisi olan bu krallık özgürlüğüne düşkün olan Traklar tarafından birçok isyanla karşılaşmıştır**[17].**

Yaşanan isyanlar sonucu başa çıkamayan Roma çözümü İmparator Cladius zamanında bölgeyi Roma Eyaleti yaparak ve Roma'ya dâhil etmekte bulmuştur. Trakya İmparatora ait bir eyalet olmuştur. Eyalet merkezi Marmara sahilinde Perinthus (Marmara Ereğlisi) olmuştur.

Romalılar, Trakya'da kendilerinden önce gelen Makedonyalılar tarafından yapılmış idari bölünmeleri olduğu gibi bırakmışlardır. Trakya, "strategia" adını taşıyan birçok bölgeye ayrılmış halde bulunmuştur. İdari birliklerin en küçüğünü "kome" ya da " vicus" adı verilen köyler oluşturmuştur. Yakın olan köyler kendi aralarında birleşip "komarkhia" adlı üniteyi meydana getirmiştir.**[18].**

Trakya eyaletinde ilk zamanlar iki adet koloni şehri mevcut olmuştur. Bunlardan ilki İmparator Cladius devrinde kurulan Apri idir. İkincisi ise Vespasianus tarafından kurulmuş olan Deultum'dur. İmparator Trakya'da yeni şehirler kurmaya veya eski kasabalara şehir yönetimi getirmiştir. Böylece şehir bakımından çok yetersiz olan şehirlerin içinde bulunduğu kötü koşullardan sıyrılmasına ve Roma kültürü edinmesine büyük önem vermiştir. Bu devirde şehirleşme olayını gerçekleştiren şehirler; Augus Traiana, Trainapolis, Plotinopolis, Serdica ve Vize olmuştur**[5].**

3.2. Hadrianpolis'in Kuruluşu Ve Kastrumun Oluşumu

M.S. 123-124 yılında uzun seyahatleri sırasında Trakya'yı ziyaret eden Hadrianus, strateji bakımından önemli bir yerde bulunan Orestia veya Orestias kasabasına şehir hukuku getirmiştir. Kente kendi isminden esinlenerek Hadrianapolis adını vermiştir. Şehrin adı tarih sayfalarında Hadrianapolis adını almıştır**[5].** Günümüz Edirne'sinde bile çoğu ticari, sosyal, kültürel işletmenin ve organizasyonun içinde Hadrianapolis, Adriyan vb. isimlerin geçmesi bunu doğrular niteliktedir.

Hadrianapolis ve ismi geçen şehirler idari yönetime sahip bir çeşit şehir devletleri idiler. Bunun neticesi olarak bunlar kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren yerel ekonomik ve sosyal problemlere karşı kendi kanunlarını ve kurallarını üreterek başa çıkabilmişlerdir. M.S. 2. ve 3.yüzyıllarda Roma İmparatorluğu yüzlerce bu tip şehirden meydana gelen bir birlikti. Fakat kendi idari yönetimleri olan bu şehirlerin üstünde Roma'daki merkezi idare bulunuyordu. Bu irade Senato ile Roma halkından oluşuyordu**[4].**

Roma'nın yönetim biçimi mutlak monarşi idi. Buna rağmen imparatorluk iradesi şehir devletlerinin içişlerine neredeyse hiç karışmamıştır. Sadece gerektiği zaman vergi ve asker toplamak için müdahalede bulunmuştur. Ülkenin dışişleri politikasıyla ilgili bütün işler nihayetinde merkezi idare tarafından görülmüştür. Bu alanda alınan kararlarda hiçbir şehrin etkisi olmamıştır**[5].** Roma'nın bu yüzyıllar öncesinden uyguladığı yönetim biçimi halen günümüzdeki modern devletlerde devam etmektedir ve bir öncü olmuştur.

M.S. 2. yüzyıl ve 3. yüzyılın ilk yarısı Roma İmparatorluğu'nun nerdeyse tüm bölgeleri için altın devri olmuştur. Bu çağda yaşayan Trakya şehir devletleri oldukça gelişmiştir. Ticari, tarımsal ve askeri bakımdan çok elverişli bir yerde bulunan Hadrianapolis de bu barış ve gelişim evresinden epeyce faydalanmıştır. Devamlı olarak gelişmiştir.

Şehrin bu parlak devrine ait pek az veri bulunmaktadır. Şehrin içinde Romalılara ait hiçbir yapı izi dönemimize kalmamıştır. Şehrin günümüze kadar kullanılan bir halde mevcut olmasının bunda bir payı olduğu düşünülebilir. Bununla beraber şehrin genel planı hakkında fikir sahibi olmak bazı noktalardan dolayı mümkün olmaktadır. Çeşitli restorasyonlar ve yeniden yapım müdahaleleri geçiren ve 19.yüzyıl ortalarına kadar ayakta durmuş olan Edirne Kale'sinin 360000 metre karelik bir alanı kaplamaktadır. Kale çeşitli duvarlarla kaplanmıştır. Bir dikdörtgen oluşturmaktaydı. Her köşesinde silindirik birer kulesi vardı ve kuleler arasındaki kurtinlerde on ikişer burç bulunmaktaydı. Kalenin dokuz tane kapısı vardı ve etrafının bir hendekle çevrili idi**[1].**Kalenin kuzey doğu burcu olan Makedonya Kulesi ve çevresindeki kalıntılar ve kale içindeki çeşitli sur kalıntıları halen mevcuttur.

Bu plan Roma kastrumlarının ve bunları örnek olarak alınarak kurulan Roma Askeri kolonilerinin planları birbirine uymaktadır**[35].** Bu kalenin esasının Roma İmparatorluk devrine kadar dayandığını kanıtlamaktadır.

İmparatorluk sınırları batıda Almanya içlerine, doğuda Mezopotamya sınırlarına kadar uzanmaktaydı. Hadrianus devrinde sınır bölgelerinden bir hayli uzakta olan bu iç şehrin neden kastrum haline dönüştürülüp sağlamlaştırıldığı kesin olarak çözülememiştir.

Strateji bakımından büyük bir önem taşıyan bu şehir istilaların baş gösterdiği M.S. 3. Yüzyılda bir kastrum halinde idi. Üçüncü Gordianus (M.S. 238-242) devrine ait birkaç Hadrianapolis sikkesinde şehir durunu betimlemiştir. Ortada bir kapı, onun her iki tarafında üzerleri konik külahlarla örtülü birer silindirik kule görülmekteydi. Kuleler bazen üzerleri kemerli pencereleri olarak bazen de penceresiz gözükmekteydi**[36].**

Şehrin içindeki binalar ise yine sikkelerin üzerindeki betimlemelerden ortaya çıkmaktaydı. Cephesinde dört sütunu olan ve mutadın dışında piramidal bir çatı taşıyan bir mabedi vardı. İçinde duran tanrı heykelinin işaret ettiği gibi bir Zevs mabedi idi. Cephesi dört sütunlu olan başka bir mabed Tykhe veya Fortuna mabedi olarak karakterize edilmiş durumda bulunmaktaydı. Başka bir para üzerinde gözüken resimde çok katlı bir sütun mimarisi ile süslü bir fasad vardı. Bu fasadın ön tarafında geniş bir havuzdan kaplı bir yapı ile anıtsal bir çeşme binası vardı. Sütunlar arasında çeşitli heykeller mevcut idi. Orta hücrenin alt kısmında yer alan bir nehir tanrısı bir prizmaya dayanıyordu. Bu prizmadan havuzun içine su akıyordu. Bir yandan M.S. 4. Yüzyılda şehirde önemli silah fabrikaları da bulunduğu bilinmekteydi**[37].**

Şehirde o dönemde inanılan tanrılar hakkında yapılan sikke resimleri yine dönem hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanında az sayıda kitabe de yardımcı olmaktadır. Dönemin inanılan

başlıca tanrıları; Sol, Hermes, Zevs, Apolloni, Athena, Artemis, Asklepios; Pan, Nemesis, Nike idir**[4].** Bunun yanında bir de tanrı mertebesine çıkarılmış kahramanlar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır; Herakles, Heres Epekos. Kitabelerin büyük bir kısmını adak ve mezar kitabeleri oluşturmaktadır.

Hadrianopolis kara ve nehir yollarının önemli bir kavşağı olarak antik devir haritalarında da gösterilmektedir. M.S. 3. Asırda çıkan ve daha geç çağlarda yapılmış olan düzenlemeler ve ekler içeren " Itinerrarium Antonini" kitabında gösterilmiştir. M.S. 3-4. asırda yapılmış fakat bir ortaçağ kopyası sayesinde günümüzde elimize ulaşan bir çeşit rehber kitap olan "Tabula Peutingerina" da gösterilmiştir**[5].** Şehir 4. Yüzyıldan itibaren büyük savaşlara ve istilalara tanık olmuştur.

Kısacası Edirne'nin kuruluşunu özetleyecek olursak, ilk olarak Trak Kabilelerin bölgeye yerleşmesi ve iskânıyla başlayıp Orestia adıyla anılmıştır. Daha sonra M.Ö. 14-12. Yüzyıllarda Aka'ların egemenliğine geçmiştir. Bir süre sonra Pers egemenliğinde kalıp M.Ö. 4.yüzyılda Makedonya Krallığının hâkimiyetine girmiştir. Makedonya Krallığının Roma tarafından sonlandırılmasıyla Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. Roma İmparatoru Hadrian tarafından M.S. 123-124 yılında kendi adı verilerek Hadrianapolis kurulmuştur. Roma İmparatorluğu egemenliğindeyken bayındırlık, ticari, tarım ve askeri alanlarda büyük reformlar geçirip şehir niteliğine kavuşmuştur. Bu dönemde şehrin surları ve kalesi yapılmıştır. Fakat bu çağlarda şehir sık sık istilalara ve savaşlara tanık olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğuna yani Bizans'a geçip ardından Osmanlı'nın bölgeyi fethiyle birlikte Osmanlı'nın egemenliği altına girmiştir. Osmanlı devrinde uzun bir refah dönemi yaşayıp 19.ve 20. Yüzyılda yine buhran dönemlerine tanık olmuştur. Osmanlı'nın dağılmasıyla Türk Cumhuriyeti'nin bir ili olmuştur.

3.3. Bizans Devrinde Edirne Eserleri ve Kalıntıları Ve Edirne Kastrumu İle Kapıları

Edirne'de Bizans'tan kalma eserler yok denecek kadar azdır fakat en göz önünde olan ise Edirne Kalesi yıkıntılarıdır. Bunlar daha önce de bahsedildiği gibi Roma imparatorlarından Adriyan yapmıştır.

Eski kitaplardan yazıldığı üzere bu kalenin duvarları iki metre kalınlığında ve dört metre yüksekliğindedir. Dr. Rıfat Osman'a göre 360.000 metrekare bir alan kaplamaktadır**[7].**

Bu hisarın dört köşesinde dört adet kule vardır. Kuzey doğudaki hala durmaktadır (bugünkü Makedonya Kulesi). Bunun üzerine İzzet Paşa Edirne Valisi iken 1886 yılında ahşaptan, 1894 yılında ise yığma olarak belediye için saat kulesi yaptırmıştır. Diğer kulelerle burçlar ve kale duvarları ise 1868 yılında Hurşit Mehmet Paşa valiliğinde yıkılarak hastane hükümet binaları ve kışlalar inşasında kullanılmıştır**[7].**

Hisarın kuzeybatısındaki kule Yelliburgaz kulesi adını almıştır, İstanbul'un fethinden önce önemli adamlara ve vezirlere hapishane olarak kullanılmıştır. Düzmece Mustafa burada asılmıştır. Ardından ise kadın suçlular buraya hapsedildiği için Kafes kule ismini de almıştır**[6].**

Üçüncü burçta bulunan kule ise kastrumun güney batısındaki Germe kapı Kulesi idir. Tunca taraflarında esas duvardaki kuleye germe bir duvarla bağlı bulunduğu için bu kuleye Germe Kapı Kulesi ismi verilmiştir**[7].**

Kastrumun güneydoğusunda bulunan burcundaki kule ise Zindan altı denilen yerdeki kuledir. Bu kule yeniçeriler kaldırılana kadar hapishane olarak kullanılmıştır. İsmini buradan aldığı düşünülmektedir**[7].** Zindan altı ismi günümüz Edirne'sinde Kale içinde halen geçen bir isimdir. Bahsedilen bölgeye çok yakın çeşitli eğlence mekânlarının bulunması bunu doğrular niteliktedir.

Edirne Kastrumunun dört yanındaki kuleler arasında duvarlarda dörder köşeli on ikişer burç var olmuştur. Kuzey tarafındaki burçlardan dördüncüsünde Rumca bir kitabe bulunmaktaydı.**[7].**

Edirne Kalesi'nin dokuz adet kapısı vardı. Bunların adlarının halk arasında farklı tipleri mevcut olup kapılar yakın zamana kadar mevcut olmuştur. Kapılardan 7 tanesi günümüzde tamamen yok olmuştur**.** Ali Paşa Çarşısı'nın girişindeki ve ortasındaki kapı günümüzde mevcut durumdadır

Kule Kapısı: 20.yüzyıl başlarında Kalenin doğu tarafında var olan Maarif bahçesi sokağının ağzında bulunmaktaydı. Bu kapının açıldığı yerde daha önceleri ketenciler olduğu için buraya Ketenciler çarşısı denilirdi. Kapısına da Ketenciler Kapısı denilirdi**[1].** Kulenin yanında o zamanının Maarif bahçesinin olduğu yerde zamanında Tekfur sarayı vardı. Osmanlıların egemenliğine geçtikten sonra ise cephanelik olarak kullanılmıştı. Sonra hükümet tarafından o zamanının Kurtuluş Okulunun yerine karşılık olarak İslam Cemaatine bırakılmıştır. Yerine bir tiyatro kurulmuştur. Tiyatronun bahçesine de "Hadikai Fevait" denmiştir**[10].** Tiyatro yapısı yanmıştır. Bahçesi ve yanındaki buz fabrikası ile diğer yapılar Edirne Belediyesine aittir.

Top Kapı: 1900'lü yıllarda Mumcular Sokağı olarak adlandırılan sokaktan aşağı doğru inerken Bulgar okulunun üst tarafında Topkapı olarak adlandırılan bir kapı vardı. Bu kapının iç tarafına İkinci Murat Top kapı hamamını yaptırmıştı. Alaca hamam da denirdi.19. Yüzyılın başlarına kadar işlemekteydi. Yıkıntıları ise halen kısmen mevcuttur**[1].**

Kafes Kapısı: 1900'lü yıllarda Top kapının daha aşağı taraflarında Tunca'ya varmadan önce Gazi Mihal köprüsüne dönen yol kavisinde daha önce bahsedilen Yelliburgaz kulesi olup buradan biraz ileride batıya bakan kapıya Kafes Kapı denirdi. Kafes kapı kale duvarlarından bazıları ile birlikte 1752 yılında depremle yıkılmıştır. Birinci Mahmut Kaleyi restore ettirip bu kapıyı da rekonstrükte etmişti**[1].**

Keçeciler Kapısı(Kazancılar Kapısı): 19.yüzyıl başlarında Kafes kapıdan hendek izlerini takip edince burada Keçeciler kapısı denen batıya açılan bir kapı olduğu anlaşılmaktaydı. Kapının dış tarafında keçeciler esnafı, iç tarafında ise kazancı esnafı çalıştıklarından buranın bir diğer adı da Kazancılar kapısı idi**[6].**

Uğrın Kapı: 19.yüzyıl başlarında Germe Kule ile kalenin duvarına bitişik nizam olan, yuvarlak kulenin dibinde ve güney batı tarafında Germe kule'ye açılan bir küçük kapı vardı. Bu kapı çok dardı ve de çok gizli olduğu için Uğrın kapı adını almıştı**[6].**

Manyas Kapı: 19.yüzyılda Manyas Karakolu denilen yere yakın taraftaki kale duvarında ise güneye doğru açılan bir kapı vardı. Buna Manyas Kapı denirdi. Bu kapıda 1753 depreminde yıkılıp yine Birinci Mehmet zamanından restore edilmiştir. Üstüne bir kitabe konmuştur ama sonra kitabe kayıplara karışmıştır**[1].**

.

Tavuk kapı (Tavuk Pazarı Kapısı): Zindan kulenin arka taraflarında 1900'lerin başında Cumhuriyet caddesi denilen sokakta, doğu cephesine doğru açılan ve Tahtakale'ye doğru konuşlanan bir kapı vardı. Eskiden burada tavuk satıldığı için buraya Tavuk Pazar kapısı ya da Tavuk kapı denirdi**[1].**

İstanbul Kapısı (İğneciler Kapısı-Balık Pazarı kapısı): Kalenin doğu surlarından 1900'lerde Balık pazarı denilen yerde Direk çarşısına açılan bir kapı vardı. Bu kapıya daha sonraları Balık pazarı kapısı öncesinde ise İğneciler kapısı denmiştir. İlk başta ise İstanbul Kapısı denirdi**[1].**

Orta kapı: Ali Paşa Çarşısının orta kapısına doğru yine doğuya doğru açılan kapıya da Orta kapı denmiştir ki günümüzde de halen öyle anılmaktadır**[1].**

Edirne Kalesinin dört tarafında hendekler bulunduğu ve Edirne Kale'sinin bir iç kale olduğunu daha sonra etrafının çöple dolduğu Evliya Çelebi kendi seyahatnamesinde söylemiştir.1649 yılında yapılan bu seyahatnamede hendeğin bazı yerlerinin hala belli olduğunu belirtmiştir**[7].**

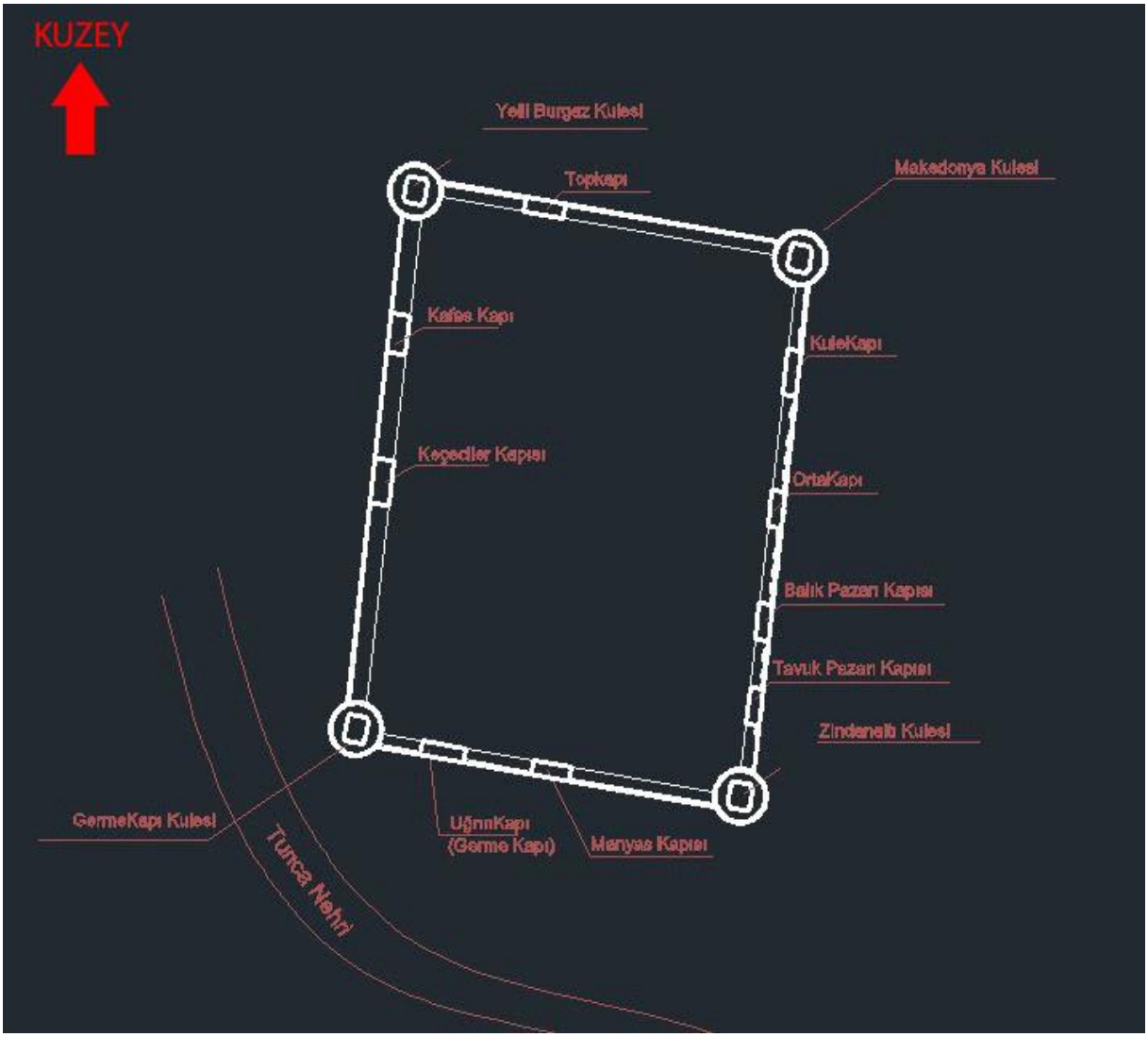

Şekil 3.1. Edirne Kastrumunda Kuleler ve Kapılar

Bu kaleyi Roma İmparatoru Adriyan yaptırmıştı. Birçok defa işgale ve istilaya uğrayıp kurtulmuştu. Kale Osmanlıların eline geçtikten sonra sınırlar gelişmişti ve İstanbul başkent olmuştu. Bu yüzden kale iç taraflarda kalması sebebiyle önemini yitirmişti.

Buna rağmen kale beş yüz sene boyunca iyice korunan kale olup zaman zaman restorasyon da geçirmiştir. Bekçileri ve korumaları bile olmuştur. Kalenin kapıları akşamları kapanıp sabahlar ise açılmıştır. Ruslar buraya 1829 da geldiklerinde her şey tamamen sapasağlam haldedir. Rus Generali Dibiçin'in kale anahtarları alıp götürdüğü ise rivayetler arasındadır**[34,35].**

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da restorasyon duyarlılığı yeterince gelişmediği ve devlet krizin içinde olduğu için kaleyi korumaya gerek görmemiştir. Edirne Valisi Hurşit Mehmet Paşa tarafından 1866 senesinde Edirne'ye devlet hastanesi ve fakirlere

yardım merkezi yapmak için kalenin duvarlarını yıktırmıştır. Kale duvarlarının bir kısmını satışa çıkartıp elde edilen gelirlerle şehrin imarına bütçe olarak kullanmıştır. Kalenin temelleri çok derin ve taşlar büyük olduğundan temeller tamamıyla çıkarılamamıştır. Araştırmalar sonucu temeller bulunmaya müsait vaziyettedir. Kale dışında ise Bizanslılardan kalma eserlere hiç rastlanmamıştır**[6].**

Bizans Dönemi Edirne Kaleiçi Kiliseleri

Ayasofya Kilisesi;

Edirne'de en eski bilinen Bizans Dönemi Kilisesi Kale içinde bulunmaktadır. Adı Aya Sofya'dır. Kilisenin büyük ihtimalle Osmanlı fethi döneminde metropolit bir kilise olduğu düşünülmekteydi. Lady Montagu Edirne'ye 1717 ziyaretinde yıkılmış bir kiliseyi ziyaret ettiğinden anılarında bahseder. Sarafoğlu ise yapının 1760 yılında Halebîye Camisi olarak çevrildiğini ve Keçeciler Kapısı mevkiinde bulunduğunu söylemektedir. İsa Motifinin halen görülebildiğinden bahsetmektedir. Kilise aynı zamanda bugünkü I.Murat Lisesi'nin aynı zamanda yangın yeri olarak bilinen alanın sol tarafında kalmaktaydı. Ahmed Badi Efendi Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde yapıya dair ayrıntılı bilgi vermektedir. Yapının Keçeciler Kapısı Cadde'sinde ve 38 Numarada olduğunu belirtir. Dört kemer üzerinde kurulmuş bir kubbesi olduğunu belirtir. Minaresinin olmadığını ve köşesinde ahşaptan bir ezan okunacak yerin olduğunu söyler. Yapının camiye çevrilme işleminin Murat Han'ın emriyle yapıldığından bahseder. Çevresinde en çok cuma namazı kılınan, çok kullanılan bir cami olduğunu söyler**.** Hicri takvim ile 1164, Miladi takvim ile 1752' de bir depremde yıkıldığından bahsetmektedir. Yıkıntılardan geri kalanların Mirliva Hakkı Paşa tarafından kaldırılarak sağlamlaştırıldığını söyler**[9].**

Şekil 3.2. 1888'de Lechine tarafından fotoğraflanan Ayasofya Kilisesi, **[16]**

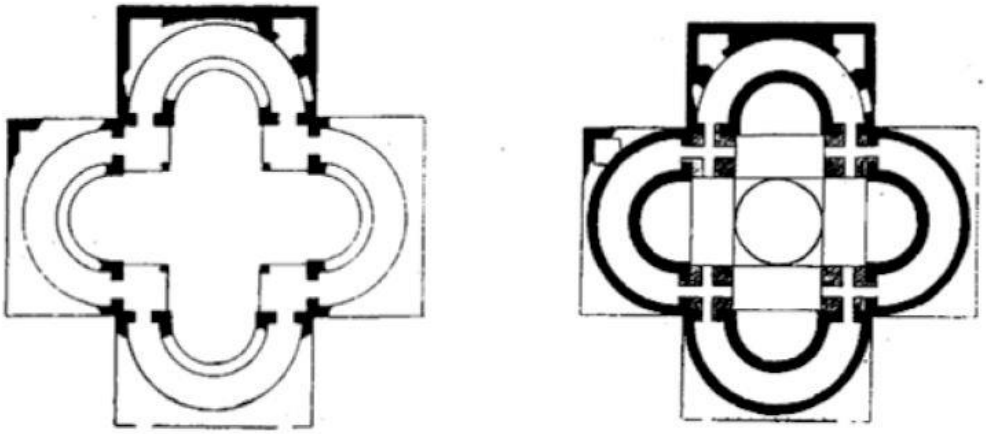

Şekil 3.3. Choicy'e göre Solda Ayasofya Plan'ının ilk hali, sağda yapılan değişiklikler, **[16]**

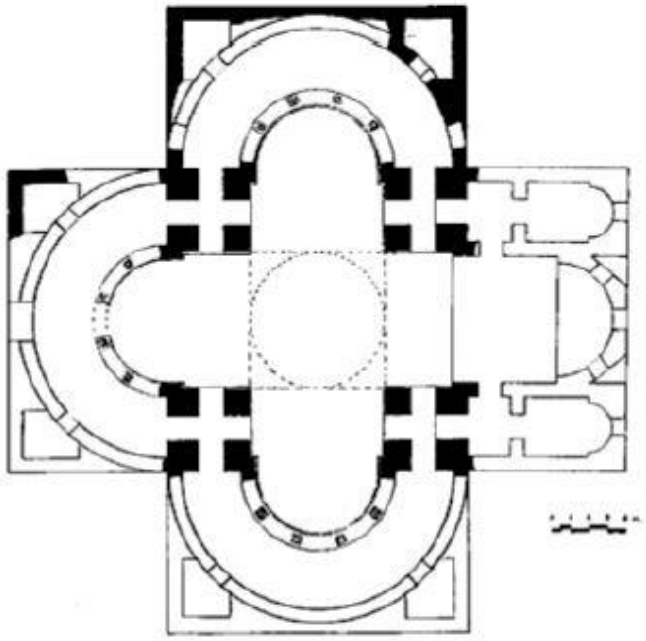

Şekil 3.4. Edirne Aya Sofya Kilisesi'nin Papazotos tarafından Choisy temel alınarak çizilen Zemin kat planı, **[16]**

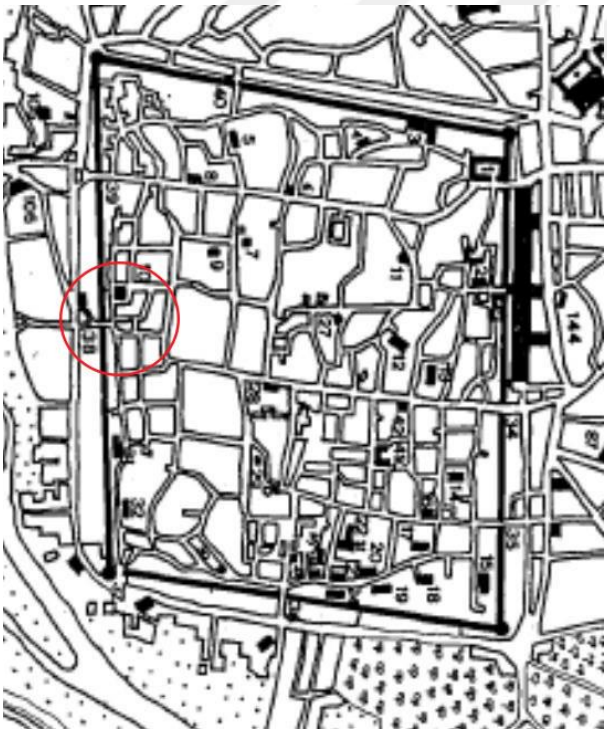

Şekil 3. 5. Osmont Planı, Kale İçi, 38 Numarada Keçeciler Kapısı ve Ayasofya Kilisesi

Ayios İoannis Theologos Kilisesi

Kale içinde olduğu bilinen bir diğer Bizans Kilisesidir. "Sinaitikon" adıyla bilinir. Dört yapraklı yonca biçimli haç planlı şemaya sahip olan kilisedir. Sina çölünde yer alan Ayia Katerina Manastırı'na bağımlı olduğundan dolayı bu ismi almıştır. Bizans döneminde inşa edilmiştir. Camiye çevrilmemiştir. Edirne'de camiye dönüştürülmeyen ve 1900'lü yıllara kadar aktif olan tek kilisedir. Ayios İoannis adını taşımaktadır ve yüzyılın başına kadar ayakta kalmıştır.

Sarafoğlu, kilisenin yüksek bir kubbesinin olduğu ve metropolitliğe yakın bir yerde bulunduğu ve Bizans devrinde yapıldığı söylemektedir. Nuri Sina yâda Tur-u Sina olarak adı geçmektedir. Semavi Eyice tarafından Gurlitt'in 1907 yılında planı çizildiği söylenmektedir. 1929 yılında Thrakika dergisinde fotoğrafı yayımlanmıştır. Gurlitt, yapının mevcut durumunu değil, ilk halini çizdiğinden planlarla yapının özellikleri birbirini tutmadığı düşünülmektedir. Yapı Rıfat Osman'a göre dokuzuncu yâda onuncu yüzyılda bazı kaynaklara göre ise on ikinci ve ya on dördüncü yüzyıllarda yapılmıştır**[16].**

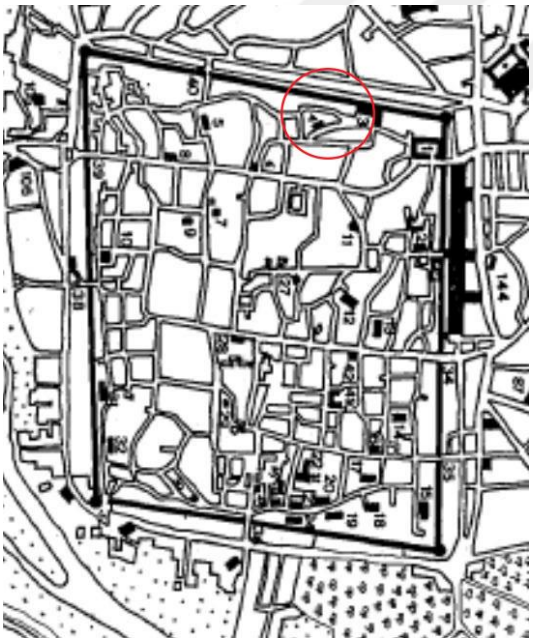

Şekil 3. 6. Osmont Planı, Kaleiçi, 4 Numarada Metropolitliğin yanında yer alan Ayios İoannis Thelogos Kilisesi

Şekil 3. 7. Edirne Ayios İoannis Theologos Kilisesi, **[16]**

Ayios Basileios Kilisesi (Kilise Camii)

Yapı hakkında bilgi Ahmed Badi Efendi'nin Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde geçmektedir. Badi Efendi yapının Derun- Hisar'da Kilise Cami Sokağı'nda 19 numarada olduğunu söyler. Yapının yıkık olduğundan bahseder. "Cami-i Hisar" olarak da adlandırıldığını belirtir.

Badi Efendi'ye göre Kilise Camisi, II. Mehmet' in emri ile yıktırılmıştır. Yerine iki paye üzerinde dışarıdan beş kubbe olarak gözüken altı kubbeli bir cami yapılmıştır. 1752 depremi ile birlikte yapı yıkılmıştır. Kilise Cami' sinin herhangi bir vakfı olmaması sebebiyle restore edilememiş ve boş arsa olarak kalmıştır. Badi Efendi' ye göre yapının restore edilememesinin tek sebebin vakıfsız olması değil aynı zamanda Müslüman kesimin Kale içinden taşınmasıdır. Kilise Cami içerisinde çeşitli hastalıklara iyi gelen şifalı su olduğundan bahseder ve bir diğer adının Panayır Kilisesi olduğunu söyler**[9].**

Şekil 3. 8. Osmont Planı, Kaleiçi 29 Numara, Ayios Basileios Kilisesi (Kilise Camii) (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

Ayii Theodori Kilisesi

Sarafoğlou'nun camiye çevrildiğini belirttiği son kilise Ayii Theodori Kilisesi'dir. Semavi Eyice ve Ahmed Badi Efendi kaynakları arasında neden bahsi geçmediği bilinmemektedir.

Sarafoğlu Yapının Aya Sofya'nın karşısında olduğunu, kubbeli ve sütunlu bir yapı olduğunu belirtir. Ayrıca bunun gibi kentte kiliseden camiye çevrilen pek çok kilise daha olduğunu, hatta kendisinin o dönemde yıkılmış olan bazılarının yıkıntılarını gördüğünü, yıkıntılar arasında dua kitapları bulduğunu yazar. Sarafoğlou'nun yazısına bazı eklemeler yapan Lambusiadis Sarafoğlu'nun bahsettiği diğer kilise/camilerin isimlerini ve konumlarını belirtmediğini, ancak camiye çevrilen Ayii Theodori Kilisesi'nin Fener Bakalı'nın aşağısındaki sokakta bulunduğunu söyler. Bu yapının on beş yıl önce (1910'larda) yıktırıldığını, malzemelerinin ve sütunlarının alındığını, yapıdan geriye sadece alçak duvarlarının kaldığını belirtir **[19].**

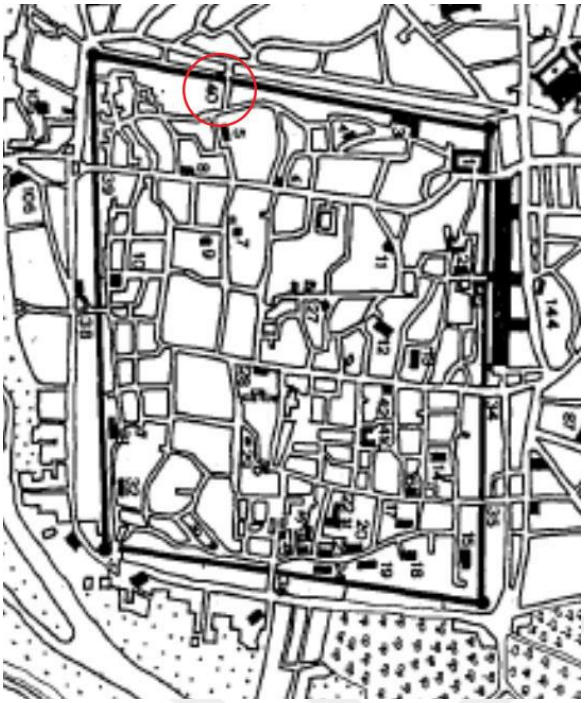

Şekil 3. 9.Osmont Planı, Kaleiçi, 40 Numarada kırmızı çemberin içinde gösterilen Ayii Theodori Kilisesi

Küçük Aya Sofya Kilisesi

Küçük Aya Sofya Kilisesi, Ahmet Badi Efendi tarafından bahsedilmektedir. Kiliseden Camiye çevrilen bir başka kilisedir. Tahtakale'de Küçük Eski Camii Şerif Sokağı'nda bulunmaktadır. Sultan Murat Han'ın verdiği emirle mescit yapılmıştır. Hicri takvim ile 1165' de miladi takvim ile 1752' de deprem ile yıkılmıştır**[16].**

Yıldırım Camii

Semavi Eyice ve Gurlitt tarafından Bizans Kilisesi olduğu ileri sürülmektedir. Edirne'nin Yıldırım Semti'nde bulunmaktadır. Caminin 13. Yüzyılda kilise olduğunu ve 15. Yüzyıl başlarında camiye çevrildiği Gurlitt tarafından söylenmektedir. 18. yüzyılda tekrar inşa edildiği söylenmektedir. Caminin Tris İyerarhes adında bir kilise olduğu Rıfat Osman tarafından söylenmektedir. Dördüncü Haçlı Seferinde yıkıldığını ve caminin bu yıkıntılar üzerine yapıldığından bahseder. Mihrabının çarpık olduğunu belirtir**[16].**

Osman Nuri Peremeci ise kilisenin Yıldırım Beyazıt emriyle camiye çevrilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Semavi Eyice caminin adının Küpeli Cami olarak anıldığını ve Türk devrinden önceki bir döneme ait olduğunu ileri sürer. Yapının kesinlikle bir Hristiyan binası olduğunu savunur ve dördüncü ya da beşinci yüzyıla ait bir mezarlık şapeli olduğunu desteklemektedir.

Bazkirtis ve Ousterhout ise yapının eskiden burada bulunan bir Bizans binasının temelleri üzerine yapıldığını ancak yapının özünün zaviye olduğunu savunmaktadırlar. Yapıda bazı orta Bizans dönemi öğeleri kullanılmıştır**[16].**

3.4. Osmanlı Döneminde Edirne, Fethi, Başkent Oluşu ve Gelişimi ile İmarı

Edirne'nin 26 Eylül 1371 tarihinde Meriç savaşıyla birlikte Osmanlılar tarafından fethedildiği çoğu tarih otoritesinin ortak kanısı olmakla birlikte kesinlik bulmamıştır. Meriç savaşında Sırplar yenildiği zaman Edirne Türklerin eline düşmüştür**[1].**

Kimi tarihçiler Edirne'nin 1361 tarihinde fethini reddetmişlerdir. Osmanlı Padişahı Orhan'ın 1362 de öldüğünü, yerine oğlu Sultan I. Murad'ın Edirne'yi tahta geçtikten 1 sene sonra 1363' de fethettiğini savunmuşlardır. Bugün Orhan'ın 1362'de öldüğü kesin olarak ispat edilmiştir. İ.H Uzunçarşılı'ya göre Orhan 1362'de ölünce I. Murad tahta çıkmıştır. Kardeşlerinin isyanı ile karşılaşmıştır. Onları dize getirmek ve Ankara'ya söz geçirmek için doğuya bir sefer yapmak zorunda kalmıştır**[6].** Ankara meselesi yüzünden vakit kaybeden I.Murad'ın Edirne'yi ancak 1363 hatta 1364 veya 1365 de girişimde bulunduğu tahmini çıkarılmaktadır.

Osmanlı Padişahı Orhan'ın 11 yaşındaki oğlu Halil, denizde Foçalı korsanlar tarafından kaçırılmıştır. Oğlunu kurtarmak isteyen Orhan çareyi Bizans İmparator'una başvurmakta bulmuştur. Bizans İmparator'u ise durumdan faydalanarak Osmanlıların Trakya'ya ve Balkan'lara yerleşme politikasını yumuşatacak, kendi lehinde maddeler imzalatmıştır. Bizans' a karşı düşman olan Mateos Kantakuzenus'la ittifakını kesmesini ve çeşitli borçların affı ve uzun süreli barış yapmayı taahhüt ettirmiştir**[6].**

Orhan oğlu için Bizans İmparator'undan Foça'ya sefer düzenlemesini yoksa barış antlaşmasını bozarak Trakya topraklarına taarruz edeceğini söylemiştir. Bizans İmparatoru Foça'ya karşı harekete geçmiştir fakat pek başarılı olamamıştır. Orhan'dan habersiz geri dönmüştür. Bunun üstüne Orhan savaş hazırlıklarına başlarken onun yanına gelip onu yatıştırmıştır. İkinci bir seferde Orhan'ın oğlunu Foçalıların elinden almıştır. Orhan'ın oğlu Bizans İmparator'unun 11 yaşındaki kızı ile evlendirilmiş ve büyük bir merasim yapılmıştır. Bu iki devlet arasında iyi ilişkilere sebep olup Trakya topraklarının fethini geciktirmiştir. Bölgede uzun bir süre barış havası devam etmiştir**[6].**

Süleyman zamanında ilerlemekte olan fetih süreci 1357'de ölmesi ile Orhan'ın eline geçmiş ve Orhan'ın kişisel meselelerinden dolayı fetih harekâtları durgunlaşmıştır. Lakin Orhan'ın

ölümünden sonra yerine I. Murat'ın geçmesiyle birlikte fetihçi politikalar devam etmeye başlamıştır. Aynı zamanda I. Murat'ın tecrübeli bir lalası ve başarılı uç kumandanları var olmuştur**[6].**

Osmanlı Edirne'yi benimsemeye başlamıştır. Asıl hedef olan İstanbul'un fethi için Edirne'yi önemli bir üs yapma politikasına gitmiştir. Fakat Osmanlı'nın bir diğer düşüncesi de Edirne'nin fethi sırasında İstanbul'dan gelecek yardımı kesebilmek için Çorlu'yu almak idi. İstanbul için Edirne bir basamak iken Edirne için Çorlu bir basamak olmak durumundaydı**[6].**

Çorlu alındıktan sonra Batı'ya dönülmesi ve İstanbul –Edirne yolu üzerindeki diğer kalelerin alınmaya çalışması planlar arasındaydı. Rivayetler arasından en kuvvetlisi ise; Orhan öldükten sonra I. Muradın Bursa'ya hızla gidip oradan askerleri toplayıp Lalası Şahin'i yanına alıp Gelibolu'dan geçtiği ve "Batanoz" hisarı üzerine yürüyüp savaşsız aldığı oradan Çorlu'ya geçip şiddetli bir savaş ile ele geçirdiğidir. Hisarını yıkıp Lüleburgazda yardımcısı Hacı İlbeği tarafından alınmıştır**[6].**

I.Murad'ın yardımcılarından Hacıilbeği fethettiği Lüleburgaz'a yerleşmiş ve Dimetoka'yı sıkıştırmakta idi. Uzun baskılar ardından kalenin tekfurunu pusuya düşürüp esir aldı ve kaleyi teslim etmeleri üzerine kendisini serbest bıraktı. Yine aynı bölgede Meriç Vadisinde Gazi Evren'uz Keşan hisarını almış, oradan İpsala'yı sıkıştırmaya başlamıştı**[6].**

Murad Lüleburgaz'dan Baba Eskiye gelmiştir. Hisarı boş bulmuştur. Halkı Edirne ye kaçıp barınmışlardır. Kaleyi yaktırmıştır. I. Murat ardından Lalası Şahin'i Edirne üzerine göndermiştir. Düşman Edirne'den büyük ordularla çıkıp Osmanlı'lara karşı gelmiştir. Büyük bir savaş meydana gelmiştir fakat sonunda düşman yenilmiştir. Yenilen düşman kaleye gidip kapanmıştır. Edirne Tekfuru herkesten habersiz geceleyin bir kayığa binip kaçıp Enez'e gitmiştir ve bu haber ertesi sabah duyulduğunda içerdekiler şehrin kapsını açıp şehri teslim etmişlerdir. Osmanlılar bir yandan Edirne için yol üzerindeki aldıkları kaleleri tahrip etmişlerdir. Bunun en önemli nedeni Osmanlı Kuvvetleri bölgeden ayrıldıktan sonra Kalelerin tekrar bir direniş hattı oluşturmasını önlemek idi. Fakat Edirne Kalesi ve onun gibi savaşılmadan teslim alınan kaleleri I. Murat tahrip etme gereği duymamıştır. Osmanlı bölgeye yerleştikten sonra da olduğu gibi korunmayı başarmıştır**[6].**

Edirne'nin İmarı ve Gelişimi: Osmanlı İmparatorluğunda kentlerin kurulmasında, eski Bizans kale ve kasabalarının tipik birer Türk-Müslüman kenti olarak gelişmesinde görev alanlar çoğunlukla padişah ve devletin ileri gelen yöneticileri olmuştur. Kentlerin sosyal ve

ekonomik olarak gelişmesi ile de ilgilenmişlerdir. Bununla birlikte kentin gelişimi için alt rütbelerden insanlarında katkıları olmuştur.

Osmanlı'nın kentin gelişmesi için kullandığı başlıca yöntem vakıf yolu ile kurulup yönetilmekte olan imaret sistemi idi. Bu sistem Osmanlı içinde Edirne'nin imarı ve gelişiminde geniş ölçekte kentte pratik alan bulma imkânını doğurmuştur**[5].** Edirne şehrinde imaret siteleri ve çeşitli yapılar kurucularının isimlerine bağışlanmıştır.

Osmanlı Edirne'yi fethettikten sonra, Edirne Türklerin elinde iki yüzyıldan daha az bir zaman içinde hızlı bir gelişim geçirip nitelikli bir kent haline dönüşmüştür. Geniş mahalleleri ve bayındırlık işlemlerinden geçmiş semtleri mevcut olmuştur. Kentin ilk imaretleri şehir kenarındaki mahallelerde kurulurken ilk imar ve gelişim işlemleri kale içinde ve çevresinde başlamıştır. Bu gelişimler kimi zaman inişli çıkışlı dönemler yaşasa da 17. Asır sonlarına kadar devam edip sonunda Edirne en geniş sınırlarına ulaşmıştır**[6].**

Edirne'nin ilk Türk sakinlerinin özellikle kale içinde yaşadığını gösteren bazı tarihi kanıtlar bulunmuştur. Bunlardan ilki; İlk bilinen camilerin kale içinde bulunmasıdır. İkincisi; Hacı İlbey'in kale içinde eski mahkeme bahçesinde mezar taşının ortaya çıkmasıdır. Üçüncüsü ise; Hacı İlbey mahallesi olarak adlandırılan Mahalle'nin Mihal hamamının batı tarafında, Tunca'ya yakın bir yerde bulunduğuna dair bir kayıtlı belge bulunmasıdır. Benzeri örnekler arttırabilecek sayıdadır.

3.5 19. Yüzyıl Sonlarında Kale içinde Bulunan Mahalleler ve Mevcut Durumları

Aya İstifanos Mahallesi: 19. Yüzyılın başlarında mevcut olan mahalle Kale içinde zamanının Maarif Bahçesi'nin dibinde yer almaktadır. 1659 yılında Aya İstifanos kilisesi yapılmıştır.1800'lü yıllarda Rum Mahallesi olan mahalle, 1850'li yıllarda Musevi mahallesi haline dönüşmüştür**[6].** Ahmed Badi Fendi Aya İstifanos Kilise'nin kendi adını taşıyan sokakta altıncı numarada olduğunu söylemektedir**[9].**

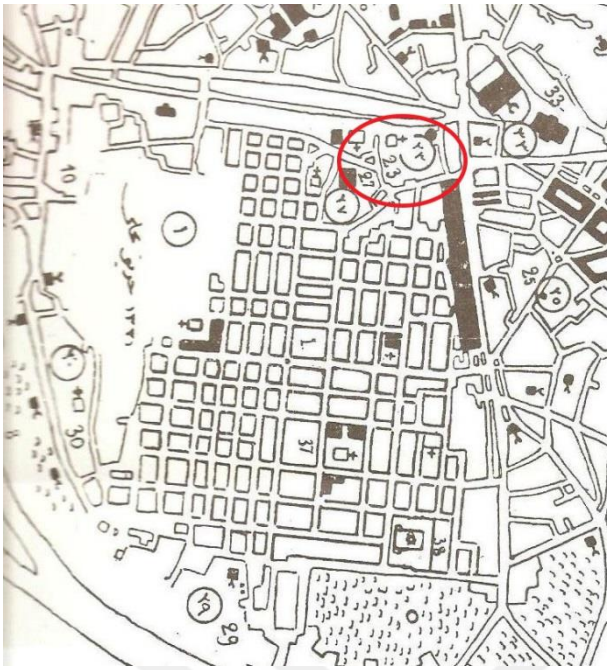

Şekil 3. 10. Rıfat Osman Haritası, Kaleiçi Edirne, 23 Numarada Maarif Bahçesi , (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

Aya istirati Mahallesi: 1800 yılında Kale içinde eski adıyla Hoca siyah ve Hacı doğan mahalleleri idi. Her iki cami ve mescitleri de 19.yüzyılın sonlarına doğru yıkılmıştır. Aya İstiradi kilisesi 1849 yılında yapılmıştır. Mahallenin büyük kısmı 1913 yangını ile tamamen yanmıştır. 1800'de Rum ve Ermeni Mahallesi iken 50 yıl sonra Rum ve Musevi Mahallesi haline gelmiştir**[1].** Ahmed Badi Efendi burada Hacı Doğan Medresesi olduğunu ve 19. numarada bulunduğunu söylemektedir. Bu mahalle içinde Aya İsterat Kilisesi sokağında bir de cami olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Aya İsterati Sokağında 16. numarada Aya İsterati Kilisesi olduğundan bahsetmektedir**[9].**

Aya Nikola Mahallesi: 19.Yüzyılda Kale içinde bulunan Mahallenin eski adı Kökçe Kadı Mehmet Efendi ve Hacı Bedreddin mahalleridir. Kendi adını taşıyan Aya Nikola Mahallesi 1914 yangınında mahallesi ile tamamen yanmıştır. 1850'lerde Rum ve Ermeniler yaşarken 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Rum ve Museviler yaşamaktaydı**[1].** Ahmet Badi Efendi Aya Nikola Mahallesinde kendi ismini taşıyan kilisenin(Aya Nikola Kilisesi), Aya Nikola Sokağı'nda dokuz numarada olduğunu söylemektedir**[9].**

Aya Yanı Mahallesi: 1854 'de adı eski adı İsa Fakih mahalleleri idi. Bu adı taşıyan mescidi daha sonraları yıkılmıştır. Aya Yorgi kilisesi 1700 yılında yapılmış ve 1914 mahalle yangını ile birlikte yanmıştır. 1884'de Rum ve Ermeniler yaşarken 30 sene sonrasında Rumlar kalmaya devam ederken Ermenilerin yerine Çingeneler ikamet etmeye başlamıştır**[1].** Ahmed

Badi Efendi Aya Yanı Mahallesinde kendi adını taşıyan kilisenin(Aya Yani Kilisesi) Aya Yani Kilisesi sokağında dokuzuncu numara olduğundan bahsetmektedir**[9].**

Aya Yorgi Mahallesi: 1866 yılında Vali Hurşit Paşa ' kastrumu yıktırmadan önce mevcut olan Yelli Burgaz Burcu'nun ve yanındaki Germe Kapı'nın güney doğusunda yer almaktadır. İçinde 1795 yılında yapılmış Aya Yorgi kilisesi vardı. 19. yüzyılda bu kilise ve çevresindeki surlar yıkılmaya yüz tutmuştur**[1].** Ahmed Badi Efendi bu kilisenin Aya Yorgi Kilisesi sokağında 14. numarada olduğunu söylemektedir**[9].**

Papa Kaçanoz Mahallesi: 19.yüzyılda Kaleiçi'nde Kafes kapı'nın istikametinde geçen cadde de mevcut idi. Eski adı İsa Fakih Mahallesiydi. 19. Yüzyılın başlarında Rumlar ikamet etmekteydi. 50 seneyi aşkın yine Rumlar ikamet etmiştir**[1].** Ahmed Badi Efendi burada İsa Fakih Camisi olduğunu söylemektedir. Yaptıranın kendi kadısı olduğundan bahsetmektedir**[9].** Böylece eski adının neden İsa Fakih Mahallesi olduğu bir anlam taşımaktadır.

Panaiya Mahallesi: Bu mahalle Edirne Kaleiçi'nin güneyinde Tunca Nehri'ne yakın eski Darphane'nin bulunduğu bölgede yer almaktadır. Eski adı Darphane ve Habbaz Muhittin mahallesidir. Panaiya Kilisesi mevcuttu fakat 1903 yılında yanmış sonradan yeniden yapılmıştır. 1850'lerde Rum ve Ermeniler yaşarken 20.yüzyılın başlarında Rumlar yaşıyordu**[1].** Ahmed Badi Efendi Panaiya Mahallesi'nde Tavuk Kapı Sokağı'nda ikinci numarada Habbaz Muhittin Camisi olduğunu söylemektedir**[9].** Böylece mahallenin eski adının nereden geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yine Badi Efendi mahallenin Tavuk kapı Sokağı'nda 21. numarada Aya Apostol Kilise'si arsası olduğunu söylemektedir.

Hacı Ömer Mahallesi: Kale içinde Kafes Kapının açıldığı caddede, eski adı Hoca Ömer mahallesidir, mescidi 20.yüzyılın başlarında yıkılmıştır**[1].** Ahmed Badi Efendi bu mahallede Hacı Ömer Mescidi ve Hacı Ömer tekkesi bulunduğunu söylemektedir**[9].** İsminin nereden geldiği bu sayede açıklığa kavuşmaktadır.

Hadım Balaban Mahallesi: 19.yüzyılda Kaleiçi Kafes Kapı'nın açıldığı caddenin güney paralelinde yer almaktaydı**[1].** Ahmed Badi Efendi bu mahallede Hatice Sultan Sarayı Sokağı'nda İdadi-i Askeri'nin olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu mahallede köprübaşı Caddesinde 30. numarada Balaban baba türbesi olduğundan bahsetmektedir. Mahallenin Hatice Sultan Sarayı Sokağında yedinci numarada ise Senayi Efendi Tekkesi olduğunu

söylemektedir. Ayrıca aynı sokakta 2. numarada Hadım Balaban Mescidi bulunduğunu belirtir**[9].** İsimlerden anlaşıldığı üzere mahallenin adının nereden geldiği açıkça ortadadır.

Hiristos Mahallesi: 1900'lerde Camilerinden iz kalmamıştır, 1700 tarihinde çıkan yangında Hiristo kilisesi yanmış ve sonradan yapılmıştır. 1903 yangınında tekrar yanmıştır**[1].** Ahmed Badi Efendi bu mahallede Kızlar Mektebi Sokağı'nda 3. numarada Rum mektebi olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca burada Balık Pazarı Caddesinde 64. numarada Çukacılar Hamamı olduğunu belirtmektedir**[9].**

Şah Melek Paşa Mahallesi: Şah Melek Paşa Vakfı tarafından yaptırılan camisi 1911 Balkan Savaşları sırasında minaresine mermi isabet ederek yıkılmıştır**[1]**. Ahmed Badi Efendi bu mahallede Debbağhane Caddesi'nde Hacı Mehmed'in yaptırdığı bir çeşme olduğundan bahsetmektedir**[9].**

3.6. 19.ve 20. Yüzyıldan Günümüz Edirne'sinin Kentsel Gelişimi

Balkan Savaşları sırasında Edirne büyük yokluklar çekmiştir. Halk 1911-12 yıllarında Osmanlı askerlerin şehre yığılmasına rağmen bir savaş beklemeyip gündelik hayatlarına devam etmiştir. Fakat 1912 yılı 11 Ekim günü akşam geç saatlerde düşmanın batı yönüne karşı açmış olduğu top atışı halkı şaşırtmıştır. Halk hala düzenli bir savaş olmayacağı inancında olmuştur fakat 25 Ekim günü ilk defa güney yönünde savaş başlamıştır. Kale Bulgarlar tarafından tamamen kuşatılmıştır. Topçu savaşları devam etmiştir. Şehir, mescitler kiliseler, halk perişan olmuştur. Dışarıdaki erzakı kale içine alıp kullanma işinde kale komutanlığı pek başarılı olamadığında gaz tuz şeker gibi madde gereksinimleri karaborsayla 10-15 katına çıkmıştır**[31].**

Savaş kanlı bir savaşa dönüşüp halk da katledilmeye başlanmıştır. 19 Kasımda Bulgar temsilciler ateşkes çağrısı yapmıştır. 22 Kasımda kabul edilmiştir**[31].**

Şehirde okullar kapanmış, lise sanayi, askeri idadi ve Bulgar okulları, belediye hastanesi yardımcı asker hastanelerine dönüştürülmüştür. İstasyon yolunda küçük subay okulunda da hilali Ahmet hastanesi Doktor Bahattin Şakir Bey tarafından kurulmuştur. Hemen hemen tümü de yaralılarla dolmuştur**[31].**

Hafız Rakım Ertür'ün de Balkan Harbi günlüklerinde bahsedildiği üzere halk açlık çekmiştir. Halka tam işlenmemiş ekmek verilmiştir ve cephelere giden erzak da azalmıştır. Askerler

halktan ekmek ister olmuştur. Karakış nedeniyle bazı bahçedeki ağaçlar kesilip ısınmak amacıyla yakılmıştır**[32].**

Balkan ittifakı Osmanlıyı moralmen zedeleyecek bildirileri uçakla havadan atmışlardır ve Osmanlı'nın savaşı kaybettiklerini bildirmişlerdir. Bulgar Erleri 13 Martta şehre girip her yeri yakıp yıkmaya başlamıştır. Ülkenin bazı cephanelikleri düşman tarafından ele geçirilmesin diye havaya uçurulmuştur**[33].**

1 Temmuz 1913 de Bulgarlar Edirne'yi boşaltmaya başlamışlardır. 7 Temmuz'da boşaltma sona ermiştir. Çünkü Osmanlıdan gelen destek ordusunun haberi gelmiştir ve tüm şehre tekrar Türk bayrakları çekilmiştir**[34].**

BÖLÜM 4

PARSELLEŞME KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

4.1. Parselleşme Kavramının Ortaya Çıkışı

Parselleşme kavramı ilk olarak on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise çağın getirdiği yeni gereksinimlerden dolayı eski kent merkezlerinin ihtiyaçları karşılayamaması olmuştur. Geçmişte düzenlenmiş yollar, sokaklar, parseller ve şehir dokusunun yetersiz kalması sebebiyle şehirler dışarı doğru büyümek zorunda kalmıştır. Tüm bunların yeniden düzenlenmesi gerekli olmuştur.

Parselleşme Sürecinin Başlangıç Sebepleri;

Daha önce de bahsedildiği gibi bir şehrin, nüfus artışından dolayı yerleşik halkın sıkışık eski antik kentin merkezine sığmaması nedeniyle kentin ötesine yayılma arzuları doğmaya başlamıştır. Bunun sonucunda toprak sahipleri ve emlak yatırımcıları kentin dışında yer alan tarım topraklarının bina parselleri için satılmasının iyi kar sağlayacağının farkına varmıştır. Bu yüzden toprak sahipleri bu topraklar üzerinden kar elde etme fırsatını elden kaçırmak istememişlerdir. Emlak yatırımcıları ise ucuz tarım toprakları satın alıp bu alanlar parselleşmeye açıldığında çok daha yüksek fiyatlara satma şansını kullanmışlardır. Bu iki durumdan doğan kolay ve çabuk kar olasılığı mal sahiplerini girişimcilere dönüştürmüştür. Aynı zamanda kamu otoritelerince tercih edilen bir uygulama olmuştur. Bu otoriteler bu girişimleri teşvik ve kontrol etmek için sınırlandırma gereği duymuşlardır. Kamu yönetimlerinin de kendi yararına bu uygulamayı yaptıkları görülmüştür**[12].**

Parselleme söz konusu olunca iki kavramdan bahsetmek gerekir. Bunlardan biri istimlâk diğeri ise spekülasyondur.

İstimlâk; Özel bir kentte bulunan gayrimenkullerin yüksek kamu yararı olduğu durumlarda devlete ya da kamu tüzel kişilerine geçmesine sağlayan hukuki işlem anlamına gelir.

Spekülasyon ise; mevcut piyasa yapısının değerlendirilme sonrasında oluşan beklentilere bakılarak ve risk üstlenilerek kazanç sağlayabilme çabasıdır.

Parselleme süreci özel mülkün miras yoluyla, spekülasyonla veya istimlakla elde edilmiş hisselerin alt kısımlara ayrılması veya satılmasını da içerir**[12].**

Bu süreç maddi değerini yitirmiş ama potansiyeli yüksek olan bölgeleri şehirleşme yolunda etkileyen bir olaydır. Bu tip bölgeleri örneklendirmek gerekirse; kentsel çevredeki veya şehir dışındaki tarım toprakları veya bataklık araziler, terk edilmiş askeri sahalar, kalınma için uygun olan bahçeler, maddi gücünü yitirmiş aristokrat ailelerin sahip olduğu geniş alanlar, terk edilmiş manastılar vb. sayılabilir**[12].** Osmanlı'dan dönüşen kentler için ise metruk mezarlık alanları, yıkık vakıf yapılarının arsaları, yangın veya deprem nedeniyle terk edilmiş bölgelerdir. Eski sur duvarlarının kalıntı ve hendekleri boşaltılmış, ancak gelişmeye açık alanlar arasında bu örnekler içerisine girer**[8].**

Parselleme Süreci ve Kentsel Gelişim İlişkisi;

Parselasyon işleminin ana amaçlarından biri devlet ya da özel kişiler tarafından kar elde etmek olsa da bu işlem kentlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Parselleme geçmişte genellikle kamu yönetimlerince yol inşaatı gibi projeleri geliştirmek veya yeni yaşam alanları yaratıp mevcut yaşam alanlarını daha iyi hale getirmek için kullanılmıştır. Halen de öyledir. Bu sayede kentsel tasarımın var olan hedefleri ve yaklaşımındaki farklardan dolayı çok sayıda biçimsel değişkenler ortaya çıkmıştır. Bir yandan farklı oluşumlar ortaya çıksa da aynı müdahale yöntemlerini göstermişlerdir.

Parselleme işlemi, emlak ya da planlama işlemini tanımlayan yerleşik sınırlar grubuna göre yapılır. Bu sınırlar dâhilinde alt kısımlara ayrılır ve bu alt kısımları bağlamak için yeni yollar inşa edilir**[12].**

Bahsedilen bütün bu süreç yeni parsellenmiş alanların birleşmesiyle birlikte kentsel formun şekillenmesinde etkili olmuştur.

Parsellerin bir başka önemli özelliği de mimari de karşımıza çıkmaktadır. Mimari anlamda genellikle homojen dağılmaktadırlar. Bunun nedeni kısa bir zaman dilimi içerisinde geliştirilip satılmalarıdır. Bu işlemin pratik oluşundan dolayı çabuk geri dönüş sağlar ve yatırım süresini kısaltır. Ayrıca eklemelere ve gelişimlere çok müsaittir.**[12].**

Belirli bir mimari amaç gütmese de parselleme işlemi yapı formlarının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Yapı tipleri ister istemez içinde bulunmak zorunda olduğu parsellerin şekillerinden ve boyutlarından etkilenmiştir. Parselleme biçimselliği ve kentteki yapı formları arasında net bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilerleyen bölümlerde de bahsedilecektir.

4.2. İstanbul Yangınlarının Parselasyondaki Rolü ve Çeşitli Parselasyon Uygulamaları

4.2.1. İstanbul Parselasyonun Başlaması

İstanbul kenti Osmanlının yüzyıllardır başkenti ve aynı zamanda en büyük kenti olduğu için Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişimlerden her zaman ilk etkilenen kent olmuştur. İstanbul'un parsellenmesi on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda olmuştur.

İstanbul'da yapılan parselleme işlemi ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilki büyük yangınların ardından yeniden inşa etme yoluyla gerçekleşmiştir. İkincisi ise kentteki gelişmemiş olan toprakların tekrar ele alınması yoluyla olmuştur.

Yangınlardan kısaca bahsetmek gerekirse; İstanbul'da üç adet büyük yangın çıkmıştır, bunlardan ilki 1856'da çıkan Aksaray yangındır. İkincisi 1865'de çıkan Hoca Paşa yangınıdır. Üçüncüsü ise 1870'de çıkan Pera yangınıdır**[11].** Bu yangınlar kentte büyük çaplı yıkıma yol açtığından dolayı yeniden parselasyon adına fırsat olarak değerlendirilmişlerdir.

İstanbul'da Parsellemenin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan Yangınlar;

Daha önce de bahsedildiği gibi İstanbul 19.yüzyılda üç büyük yangın geçirmiştir ve bu yangınlar ahşap olan tüm mahallelerin yok olmasına sebep olmuştur. Mahallelerin yok olması yeni kurulacak olan mahalleleri çağın gereksinimlerine göre kurmak için fırsat yaratmıştır.

Genellikle binalar yangın sonrasında yan yana konumlanmıştır. Kendi halinde kalmış ya da tarım amaçlı kullanılan toprakların parsellenmesiyle Batının şehir planlama ilkelerine dayalı kentsel büyüme stratejisi kullanılmıştır.

İstanbul'da sıkça çıkan yangınlar, uzunca bir süre talihsiz ancak yıkıcı olmayan olaylar olarak nitelendirilmiştir**[11].** Fakat daha önce de değinildiği gibi bu yangınlar sigorta ve modernizasyon şeklinde iki olumlu geri dönüş yapmıştır. Bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Araştırma açısından da bilimsel kriterlere dayanan en kullanışlı haritalar, sigorta kadastro haritaları olmuştur.

4.2.2. İstanbul'un 19. Yüzyılda Geçirdiği Üç Büyük Yangın ve Kente Etkileri;

1850'den önce yangınlardan önce yıkıma uğrayan bölgeler eskiden nasıl oluşmuşsa tekrar aynı şekilde yapılmaya çalışılmıştır**[11].** Fakat bunun kalıcı bir çözüm olmadığının görülmesi ile birlikte köklü çözüm arayışlarına gidilmiştir. Bir yandan yangınlardan sonra yeniden planlanan semtler her zaman aynı özelliklere sahip olmamışlardır.

Yangından sonraki müdahale çeşitleri yangından zedelenen bölgenin büyüklüğüne ve önemine göre değişmiştir. Yanan bölge büyük ise önemli sokak ve caddeleri daha büyük olacak şekilde inşa edilmiştir.

İstanbul'da ilk önemli büyük yangın 1856 yılında çıkmıştır. Yangından dolayı yedi yüzden fazla bina yanmıştır. Bu yangından sonra İstanbul'da ilk kez yangın alanının sistematik bir planı çıkartılmıştır. Öneri niteliğinde bir kent tasarımı projesi yapılarak hayata geçirilmiştir. Devlet kentin çağdaşlaşma politikasında Avrupalı uzmanlar getirme yoluna gitmiştir. Bunun için İtalyan Mühendisi Luigi Storari'yi bölgeye getirilerek yeniden imar görevi verilmiştir**[11].** Böylelikle bu yangın İstanbul kent planının yeniden biçimlenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Aksaray Yangını sonrası mahallelerin karmaşık dokusu yeniden düzenlenmiştir. Aksaray'ın yangın öncesi dokusunda açıkça görülen bir dört yol vardır. Kuzey-güney hattını Haliç'te Unkapanı'ndan yeni kapıya uzanan yol meydana getirmektedir. Doğu-batı hattı ise Divanyolu'nun devamı olan Aksaray Caddesi'dir**[11].**

1850 Aksaray'ından gözüken gridal olmayan doku 1870'de ortadan kalkıp daha gridal bir parselasyon ortaya çıkmıştır. Kuzey-Güney ve Batı-Doğu ana akslarının birleştiği kavşak ise genişletilip köşeleri yuvarlanmıştır. Dokunun değişimi aşağıdaki şekilde verilmiştir. Genel bir meydan olmasa da öyle bir izlenimi hafif şekilde oluşturmaktadır.

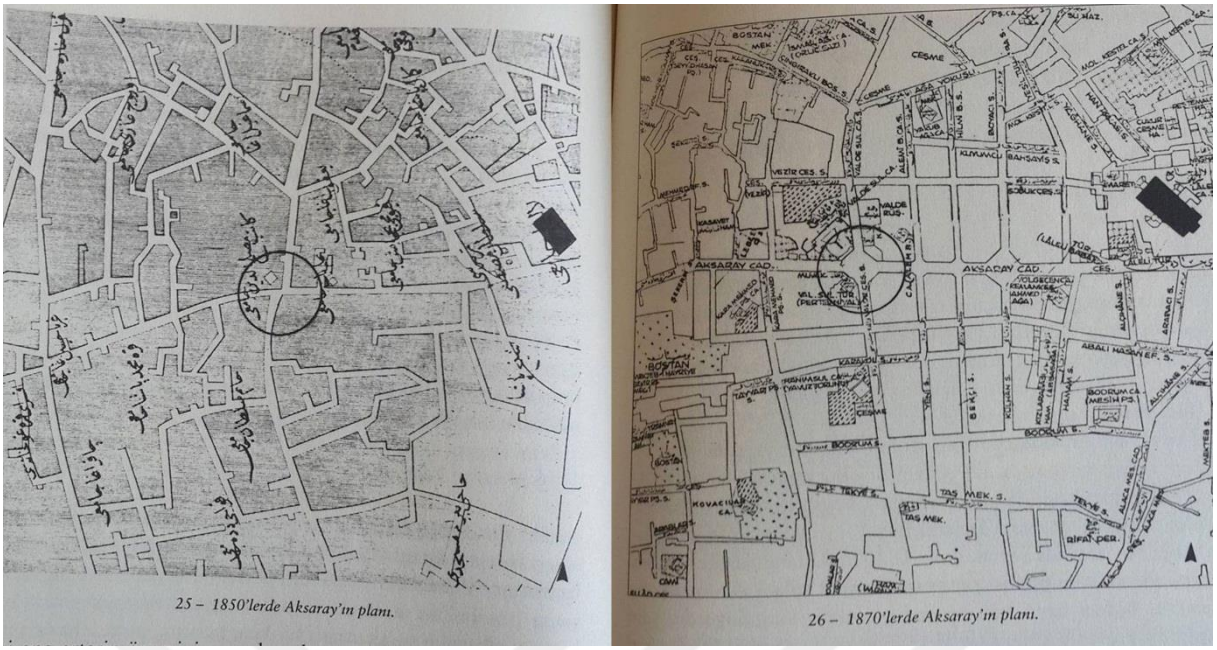

Şekil 4. 1. Aksaray'ın 1850 ve 1870 'deki İmar Planı, Zeynep Çelik " Değişen İstanbul"

1850 Planı incelendiğinde çıkmaz sokaklar oldukça fazla halde iken 1870 planında nerdeyse yok denecek kadar azdır. Ayrıca 1870 planında iki ana aks dışında kalan diğer sokakların genişliklerinin bu iki ana aksa göre daha az olduğu belirgin bir şekilde gözükmektedir.

Ayrıca da kavşağın genişletilip köşelerinin yuvarlanması uygulaması Aksaray'ın güneyinde Kazancılar Sokağı'nda, Salmatomruk'ta, Küçük Mustafa Paşa'da ve Mirahur'da da görülmüştür.

Şekil 4. 2. Aksaray İmar Planı, E. H. Ayverdi , "19.yy.da İstanbul Haritası"

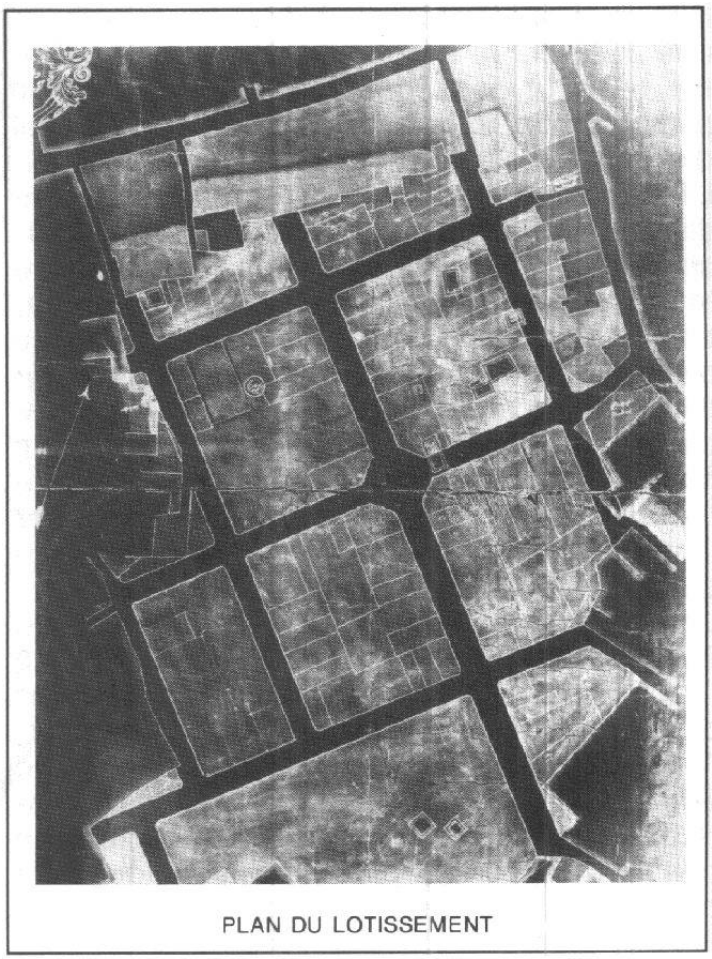
PLAN DU LOTISSEMENT

Şekil 4. 3. İstanbul, Salma Tomruk Haritası, Luigi Storari

PLAN OF MIRAHUR NEIGHBORHOOD, C. 1850

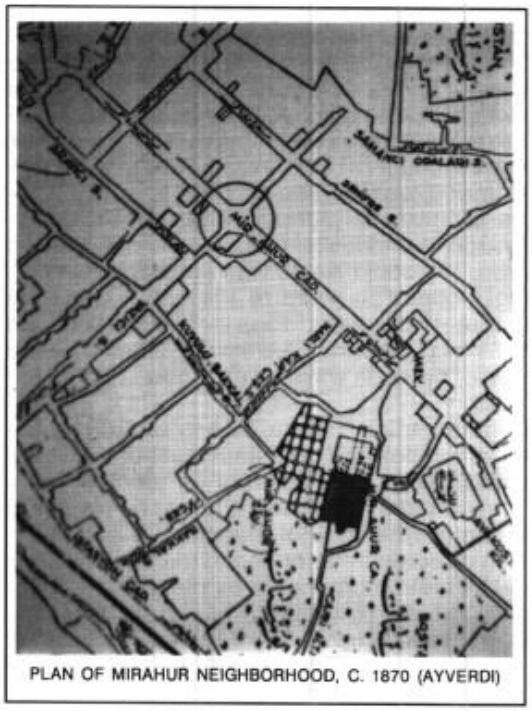
PLAN OF MIRAHUR NEIGHBORHOOD, C. 1870 (AYVERDI)

Şekil 4. 4. 1850 ve 1870 arasında Mirahur'da yapılan Değişim ve köşelerin Yuvarlanması, Zeynep Çelik, Italian Contribution to Remaking of İstanbul, Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre, 128-133. Rome: Carucci Editore, 1990.

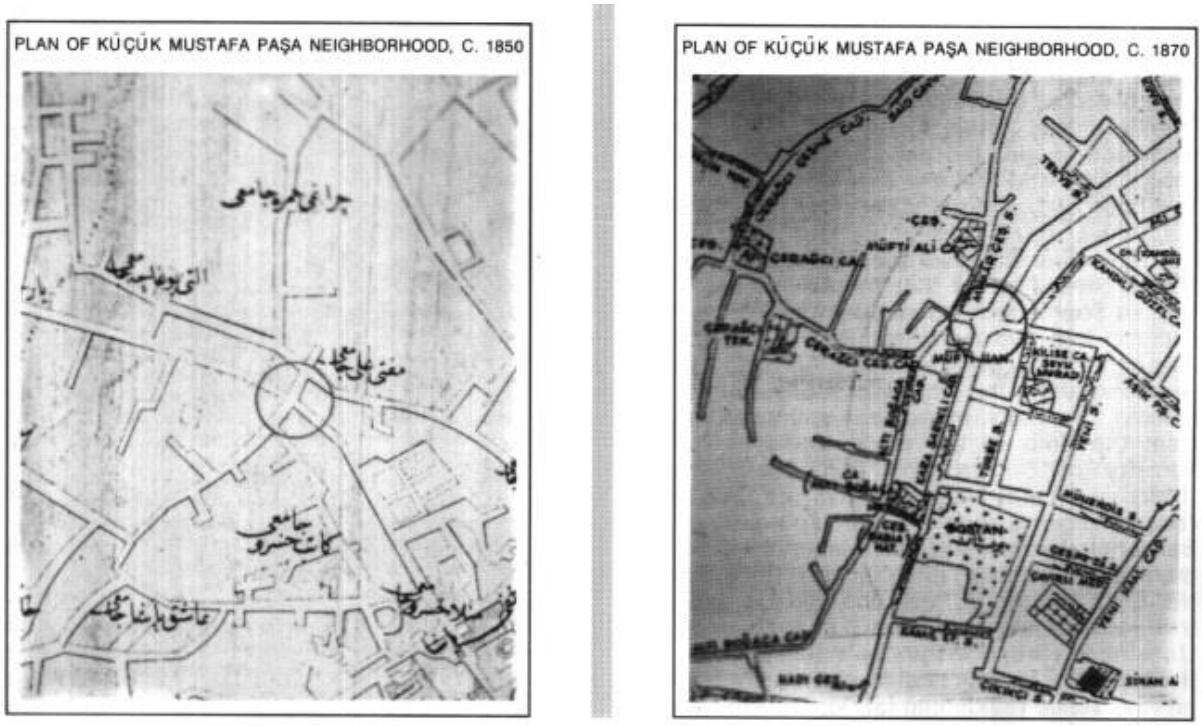

Şekil 4. 5. 1850 ve 1870 arasında Küçük Mustafa Paşa'da yapılan Değişim ve köşelerin Yuvarlanması, Zeynep Çelik, Italian Contribution to Remaking of İstanbul, Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre, 128-133. Rome: Carucci Editore, 1990.

İstanbul'da çıkan ikinci büyük yangın 1865 yılında Hoca Paşa'da ortaya çıkmıştır. Yangın büyük bir alanı yok etmiştir. Marmara Denizi, Haliç, Beyazıd Külliyesi, Ayasofya ve Sultan Ahmet Cami arasında kalan alan kısa sürede yok olmuştur.

Şekil 4. 6. Hoca Paşa Yangının Yayıldığı Alanı Betimleyen Gravür, Zeynep Çelik "Değişen İstanbul"

Hoca Paşa yangını Osmanlı Devleti'ne ciddi önlemler alınması gerektiğini gösteren önemli bir ders olmuştur. Osmanlı Devleti yangınları önlemek için ilk olarak malzeme konusunda yoğunlaşmıştır. Ahşap malzemeler kolaylıkla yandığı için taş yığma yapıların yapılması öngörülmüştür. İkinci konu ise sokak dokusunun iyileştirilmesi adına olmuştur. Sokak dokusunun karmaşık ve dar olması, çıkmaz sokakların olması itfaiye hizmetini sağlamayı zorlaştırmıştır. Sokaklarla ilgili önlem sokaklarda gridal yapıya geçilmesi, sokakların genişletilmesi ve çıkmaz sokakların yok edilmesi yoluyla olmuştur.

Ahşap yapının önüne geçilmesi için ise çimento imal edilen bir fabrika kurulması, taş ve tuğladan alınan vergilerin kaldırılması yoluna gidilmiştir**[11].** Böylelikle halkın yığma yapı yapımına teşvik edilmesi planlanmıştır. Yığma yapıların ahşap yapılar kadar ekonomik olacağı düşünülmüştür. Devletin düşündüğü malzeme değişikliği politikası pek başarı sağlayamamıştır. İstanbul'da hala ahşaptan bina yapımı devam etmiştir.

Bir yandan yangından sonra yeniden düzenlemeye gidilirken önemli anıtlarla temas edilen kimliksiz yapılar ortadan kaldırılmıştır. Bu uygulamalar batıdan görülüp örnek alınarak Osmanlı'da hayata geçirilmiştir. Örneğin Çemberli taş Hamamı'nın yakınındaki konutların tamamı yıktırılmıştır ve çevresi daha ferah olacak şekilde tasarlanmıştır.

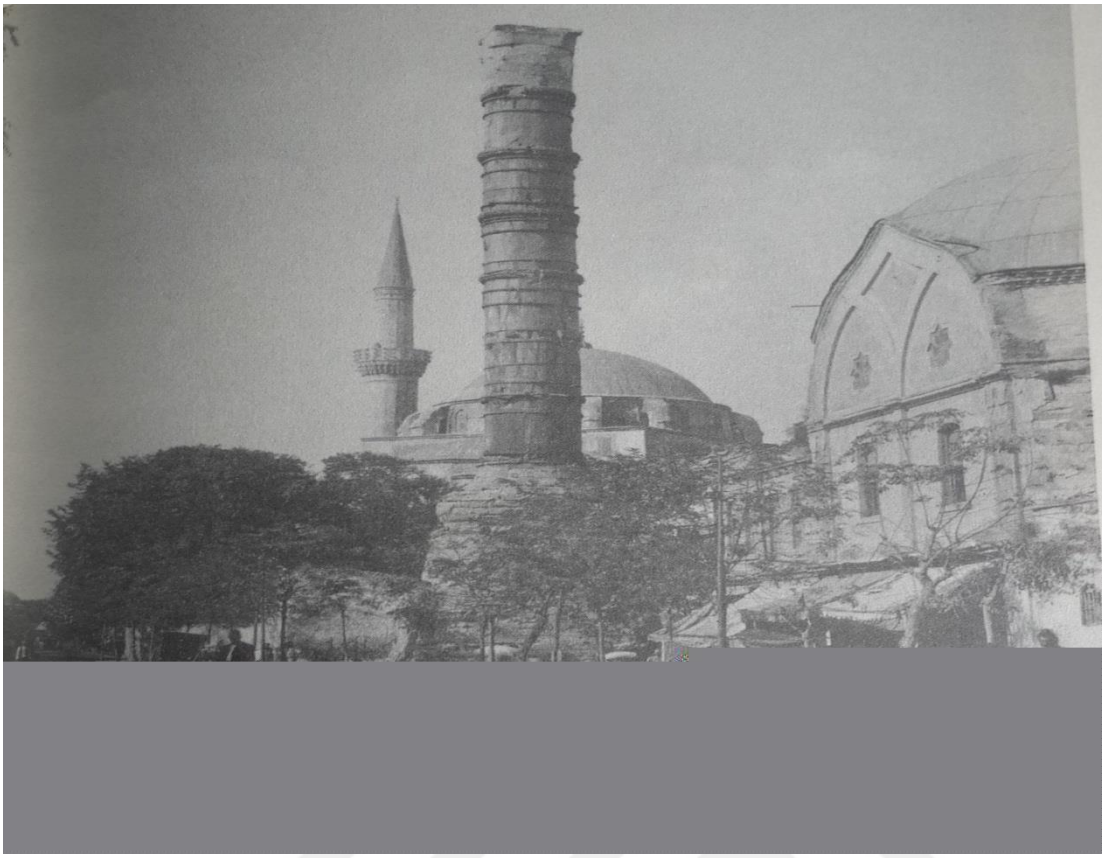

Şekil 4. 7. Çemberli Taş Hamamı ve Çevresi, Zeynep Çelik “Değişen İstanbul”

Yangınlardan sonra parselasyon işleminde gündeme gelen bir başka konu ise mezarlıkların ortadan kaldırılması ve ya taşınılması olmuştur**[11].** Mezarlıkların kaldırılmasının nedeni yol açmak idi ve Osmanlı’da çok tartışma konusu açan bir konu olmuştur. Osmanlı’nın manevi inançlarına göre ölülere saygısızlık olarak görülse de hayırlı bir iş yapılacağı vesilesi ile hepsi olmasa da muhalefetlere kabul ettirilmiştir. Bir yandan mezarlık alanları 1850'li yıllarda kolera salgını çıkması nedeniyle değişmeye başlamıştır. Özellikle Pera ve Galata bölgelerinin genişlemesiyle gayri Müslim mezarlıkları şehir içinde kalmıştır. Ardından 20. yüzyılda İstanbul'un kenar bölgelerinde kalan Mecidiye köy-Şişli tarafına aktarılmıştır.

Müslüman geleneğinde mezarlıkların taşınması işlemine ise "Nakl-i Kubur" adı verilirdi. Müslümanlıkta Nakl-i Kubur ancak savaş, felaket gibi çok özel durumlarda kabul görüyordu. Bu nedenle çoğu mezarlıkta kabul görmedi. Mezarlıkların modernleşmesi ancak 1930 Belediye Kanunu sonrasında tüm mezarlık yönetimlerinin vakıflardan alınıp belediyelere geçmesi ile olmuştur. Zamanla konu hakkındaki hassasiyet azalıp terk edilmiş mezarlıkların üstüne apartman inşaat izni verilmeye bile başlanmıştır. 1910-1920 yılları arasında Ayaspaşa Mezarlığı ve Şişhane Mezarlığı bunların örneklerindendir. Bu "gecekondu uygulaması" sonradan yasallaşmıştır**[27].**

Ayrıca İstanbul'da Kabataş'tan Dolmabahçe Cami'sine kadar sahil boyunca devam eden 16 metre genişliğinde yol yapılması uygun görülmüştür. Bu yenileme ile sahil boyunu kullanan denizciler Çırağan Sarayı yakınlarında yeni bir mekâna taşınmış olacak ve bu sayede güzel bir bahçe yapılmış olacaktı. Server Paşa'nın Haliç'in kuzey yakasıyla ilgili bir diğer projesi de Avusturya Elçiliğine uzanan yolların genişletilmesi idi. Bu proje özellikle İstanbul'a ilk defa gelecek insanların ve turistlerin şehir hakkında ön izlenimiyle ilgili bir adımdı. "Altında batılılara güzel gözükmek kaygısı da yatıyordu"**[11].** Bu yüzden yeniden parselasyon işlemleri yapılırken sadece pragmatik sebepler değil Devlet'in izlenimi ve itibarı kaygısı da güdüldüğü söylenebilir.

Hoca Paşa yangınından sonra İstanbul 1865 ile 1869 arasındaki 4 senede en yoğun planlama dönemini yaşamıştır**[11].** Bu vesile ile yangının bizzat bölgenin kalkınmasında baş etken olduğu düşünülebilir.

İstanbul'da çıkan üçüncü büyük yangın 1870 yılında Pera'da çıkmıştır. Üç binden fazla binanın yok olmasına yol açmıştır. Rüzgârın da güçlü olması sebebi ile kısa sürede büyük alanlara yayılmıştır. Çıkan yangınlar sonucu devasa genişlikte caddeler ve meydanlar düşünülse de ütopik karşılanıp daha küçük şekilde tasarlanmasına geri dönülmüştür.

4.2.2.İstanbul'da Çeşitli Semtlerde Dikkat Çeken Parselasyon Uygulamaları ve Etkileri;

1861'de Ayvansaray'da ve Samatya mahallesinde küçük çaplı bir yangın çıkmıştır. Bu yangınla birlikte 200'den fazla konut ve iş yeri çıkmaz sokaktan dolayı yangının içine hapsolmuştur. Yanan konutlar ve iş yerleri yeniden düzenlenmiştir. Sokaklar genişletilmiştir. Bu sebeple arsaların alanları küçülmüştür. Bölgedeki doku yeniden düzenlenip sistematik bir doku tasarlanmıştır.

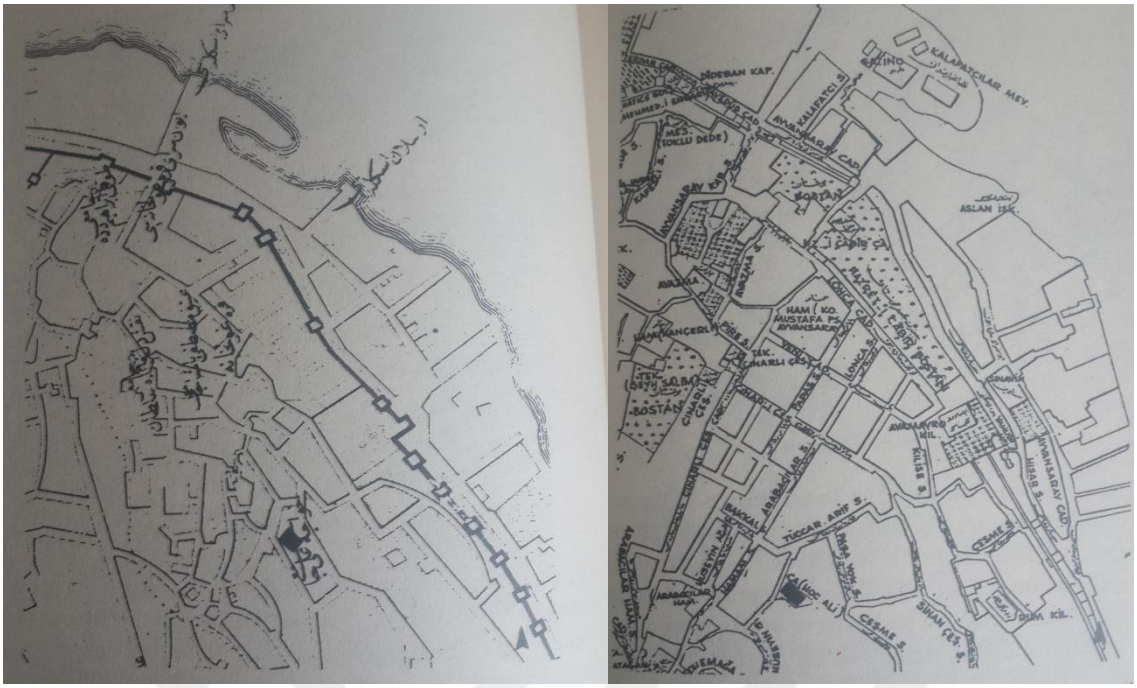

Şekil 4. 8. 1850 ve 1870 Ayvansaray Planları, Zeynep Çelik "Değişen İstanbul"

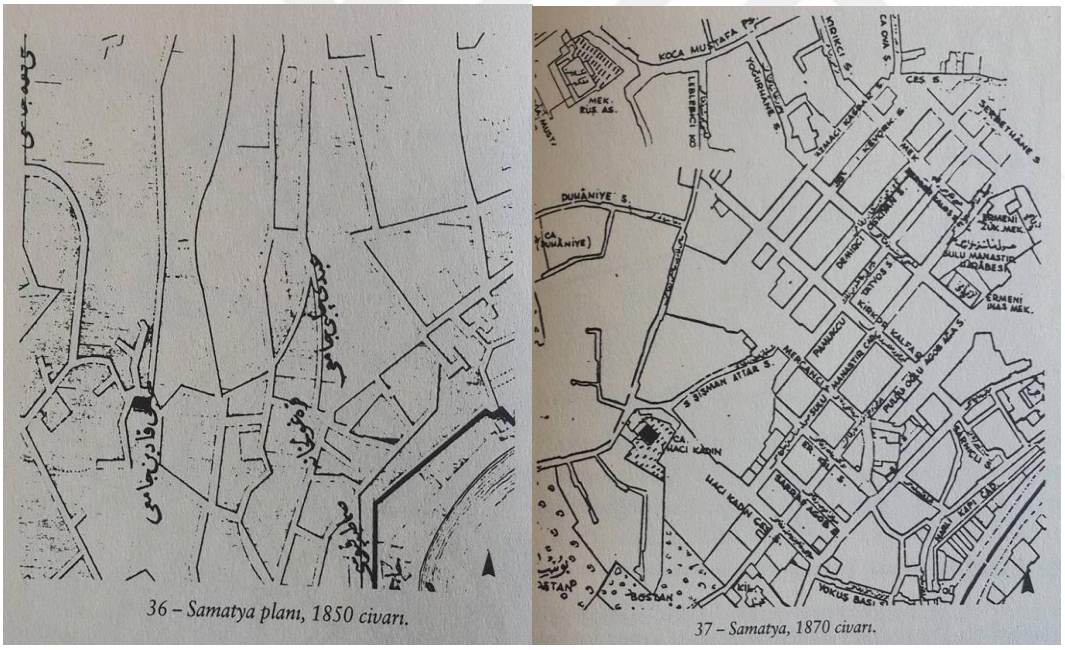

Şekil 4. 9. 1850 ve 1870 Samatya Planları, Zeynep Çelik "Değişen İstanbul"

Samatya ve Ayvansaray planlarında görüldüğü üzere karmaşık dokunun büyük ölçüde gridalleştiği, çıkmaz sokakların çoğunun ortadan kalktığı ve ana aksların daha geniş diğer sokakların daha dar olduğu yargısı rahatlıkla çıkarılabilir.

İstanbul'da görülen bir başka uygulama daha önce bahsedilen mezarlıkların taşınması ve bunun sonucunda halka açık park kavramını yaratmak olmuştur. Hristiyan mezarlıklarıyla

kaplı olan Taksim'in 1848'de Pangaltı ile birleştirilmesi düşünülmüştür. İlk olarak 1862 senesinde tavsiye edilen ve Pangaltı'daki Askeri kışla ile taksimi birbirine bağlayan geniş cadde 1869 yılında tamamlanmıştır. Bu peyzajla doldurulan hat kısa bir zamanda Şişli'ye kadar uzamıştır**[11].**

Böylece halka açık park kavramı da İstanbul ile 1860 yılında tanışmıştır. Taksimde bulunan mezarlığın Şişli'ye taşınması ile birlikte boşalan alana bir peyzaj tasarımı uygun görülmüştür. Zamanla Taksim Bahçesi insanlar tarafından kullanılan önemli bir rekreasyon alanına dönüşmesinin yanında Avrupalı turist topluluklarının da ilgisini çekmiştir.

Parselasyon ve şehir imarı adına İstanbul'da yapılan bir diğer uygulama ulaşımı kolaylaştırmak adına şehir surlarının yıkımı olmuştur. Galata Surları 1863 yılında yıkılmıştır ve yeni alanlar kazanılmıştır. Bu örnek Avrupa'dan alınmıştır. Geniş caddeler oluşturmak ve var olan dar caddeleri de genişletmek için kullanılmıştır.

Yıkım emri Pera halkı tarafından da kabul görmüştür. Zamanının ünlü dergisi Journal de Constantinople' a göre 1864'de surlar yıkılınca Galata'nın modern bir gönüş kazanacağı ifadelerine yer verilmiştir**[11].** Bölge yıkıldıktan sonra yeni ana yollar tasarlanmıştır, bölgedeki kimliksiz ve harap haldeki binalar yıkılıp bölge çok daha nezih bir hale getirilmiştir.

Yeniden parselleme adına en köklü değişim Balat'ta görüşmüştür. 1866 yılındaki yangından sonra gerçekleştirilmiştir. Çok büyük bir alana yayılan parseller, mevcut durumdaki tarihi doku en ufak bir biçimde hesaba katılmaksızın yok edilerek yeniden uygulanmıştır**[12].** Balat'ın parsellenmesi aşırılık anlamında da İstanbul'da en uç örneklerden birini oluşturmuştur. 25x25, 25x35 metrelik hatta 50x50 metrelik parselleri içerisinde barındırmıştır. Aşağıdaki resimde beyaz çizgilerle gösterilen alan Balat'ın eski durumu iken siyah ile taralı alanlar yangından sonrası imar durumudur.

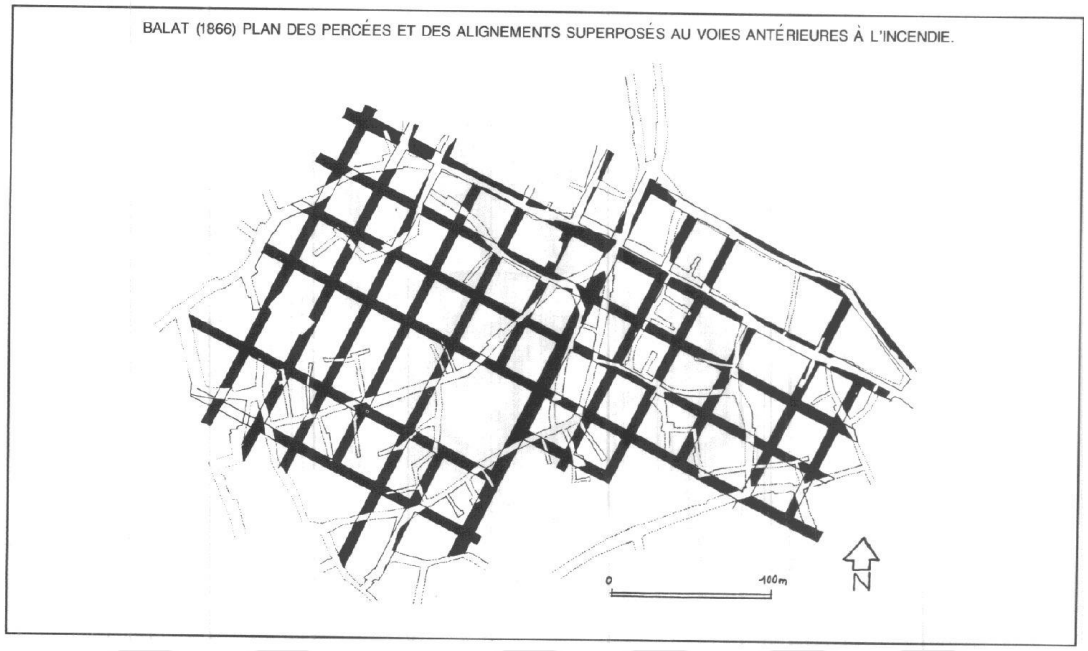

Şekil 4.10. Balat'ın 1866 ve 1867 Yıllarındaki İmar Farklılıklarını Gösteren Harita, Pervititch Haritası İstanbul

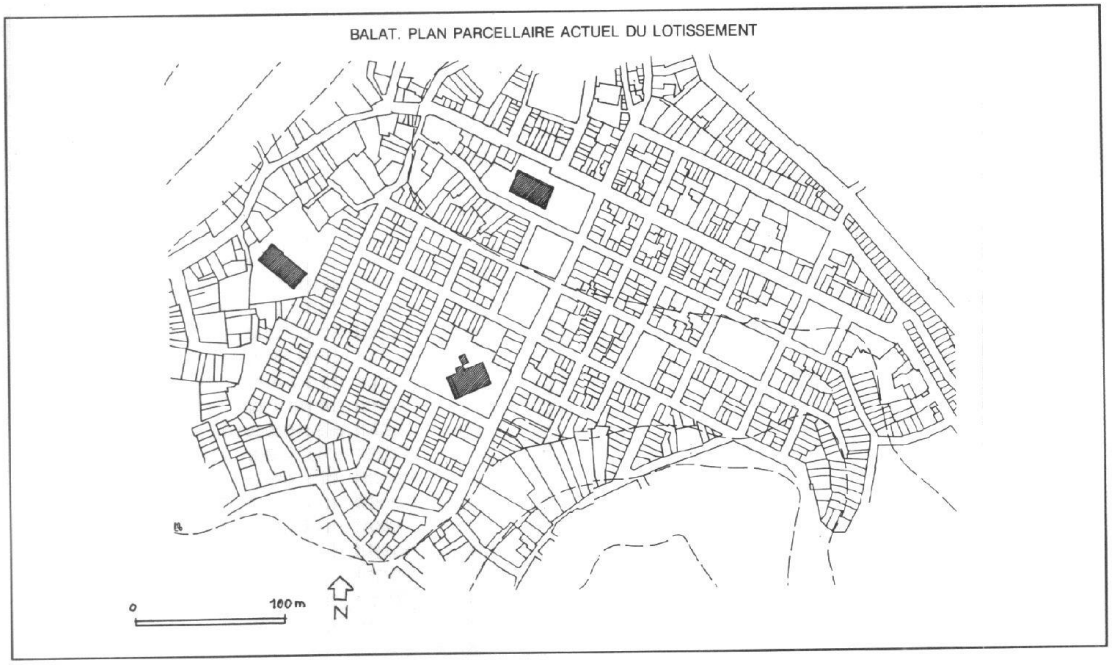

Şekil 4.11. Balat İmar Planı, Pervititch Haritası İstanbul

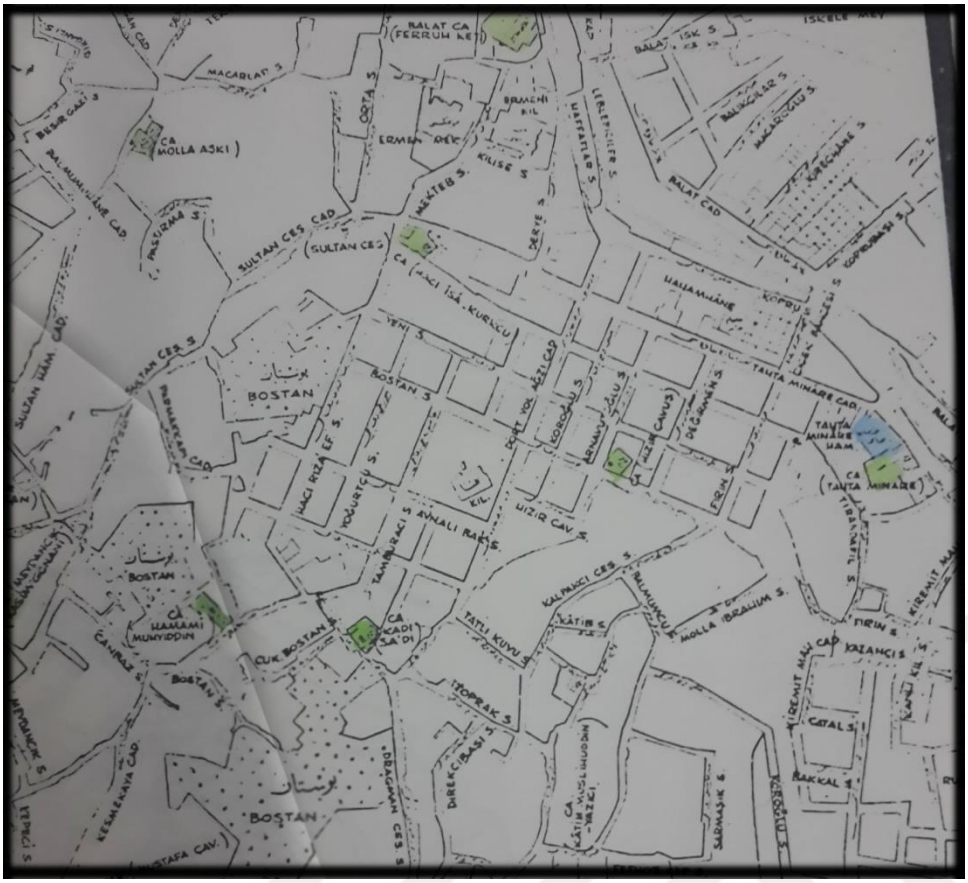

Şekil 4. 12. Balat Haritası, E.H. Ayverdi "19.yy.'da İstanbul Haritası"

Balat İmar Planı'nda iki tane belirgin ana aks vardır. Bu akslar diğer sokaklara göre daha geniştir. Alt birimlerde kalan parseller aynı şekilde gridal olarak ayrılmışlardır. Tüm çıkmaz sokaklar yok edilmiştir. Radikal bir değişim planı olmuştur.

Şekil 4. 13. Balat Haritası, Pervititch İstanbul Sigorta Haritası

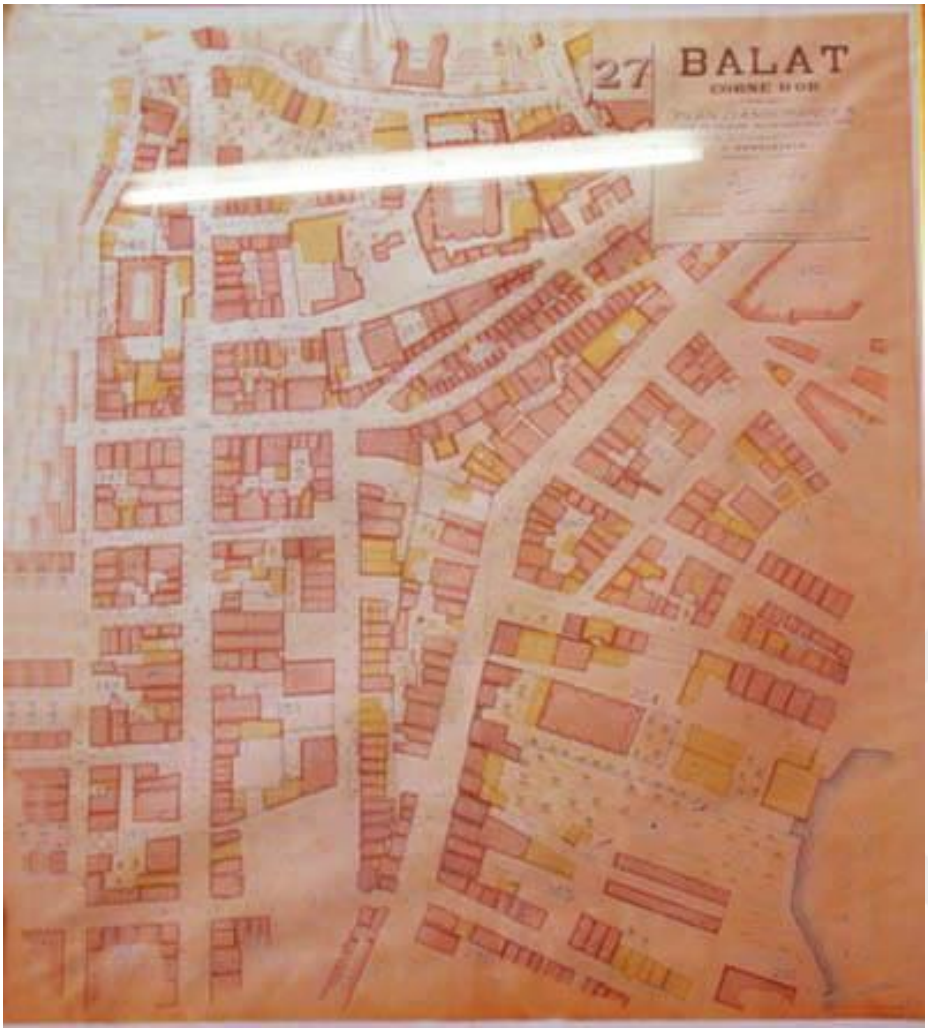

Şekil 4. 14. Balat Haritası, Pervititch İstanbul Sigorta Haritası

4.4. Parselleme Yönetmeliği

19. yüzyılda parselasyona dayanan yeni kentsel politika Tanzimat'ın, imparatorluğun idari yapısını modernleştirme kararı sonucunda oldukça gelişmiştir. Kentsel mekânların modernizasyonu da söz konusu programın bir parçası olmuştur. İstanbul'un geleceğe yönelik şehir müdahaleleri ilkesi Reşit Paşa'nın 1836'da Beyazıt Camii mahallesinde çıkan yangının ardından bölgenin yeniden düzenleneceğini ifade etmiştir**[12].** Aksaray yangınından sonra geçtiğimiz bölümlerde gösterilen Aksaray haritalarında gözüktüğü üzere bu düzenlenme radikal şekilde hayata geçirilmiştir.

1848 İmar Kanunu sokakların genişletilmesi için yeni binaların nasıl hizalanması gerektiğini tarif etmiş ve çıkmaz sokakların sürdürülmesini önermiştir. 11 Mart 1856 tarihli kanun, bir mahallenin yeniden geliştirilmesi ya da bir sokağın genişletilmesi gibi kentsel operasyonlar için ihtiyaç duyulması halinde özel mülkün kamu kullanımı için istimlakını normalleştirmiştir**[12].** Önceki bölümlerde gösterilen harita karşılaştırmalarında çıkmaz sokakların yok edilişi ve belli iki aksın oluşumu ve diğer sokaklardan daha büyük olması oldukça belirgindir. Reşit Paşa aynı zamanda yeni kentsel düzenlenmenin organize edilebilmesi için Avrupalı mühendislerin ya da mimarların getirilmesini uygun bulmuştur.

1854 ve 1862 yılları arasında İstanbul ve İzmir'de faaliyet gösteren Luigi Storari Aksaray Projesi için tayin edilmiştir. Storary bunun dışında Mirahur, Salmatomruk ve Küçük Mustafa Paşa gibi diğer mahalleleri de tasarlamıştır. Aynı zamanda kentsel yönetmelikler ve inşaat mevzuatı önerilerinin değerlendirilmesi için 1856'da temelde azınlıklardan ve yabancılardan oluşan bir Kentsel Planlama Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon 1863'te Şebeke Geliştirme Komisyonu ile değiştirilmiştir**[12].**

Parselleme işlemlerini sunan teknik belge, 20 Ekim 1863 tarihli "Sokak İnşaatı Kanunu" olmuştur. Bu belge sokakların tasarım yerleşimlerinin genişletilip düzleştirilmesine ve "yanmış bölgelere" odaklanmıştır. Madde 12, yanmış bölgelerle ilgilenmiştir. Sokaklarla çevrili bölgelerde ya da bloklarda yangın çıkması durumunda her bir sokağın düzeltilmesi, hizalanması ve temizlenmesinin nasıl olacağını tarif etmiştir. Önceden var olan sokakların ve parsellerin belirtilmesine ve ortaya çıkartılmasına öncelik tanınmak üzere bölgenin genel bir planı çizileceğini söylemiştir. Ardından, yasal sahiplerine tahsis edilmiş yeni sokaklar ve yeni parseller tasarlanacağını ve yüzeyleri açıkça belirtileceğini ifade etmiştir. Bu tür bir plana göre tanımlanacak parsellerin mümkün olduğunca kareleştirilmiş ya da düz açılı parseller olacağını ve yüzeyleriyle ön yüzlerinin antik parsellerle paralel olacağını bildirmiştir. Bunların her birisine eski konumlarının avantajlarına ve kalitelerine uygun olarak birer yer tahsis edileceğini yazmıştır. Bu tür bir planın onaylanması ve uygulanmasının yeni sokaklarla ilgili olan Madde 8'in ilk üç paragrafına göre ortaya çıkacağını söylemektedir. Bu bölgelerin yeniden geliştirilmesi süresince sokakların genişletilmesi için satılan ya da alınan toprakların bir belediyenin idaresi altında olan alanlarda Madde 5'e göre düzenleneceğini ifade etmiştir**[12].** Bu maddelerden görüldüğü üzere radikal değişimin başlangıcı kanunlara dayandırılarak yapılmıştır.

Madde 8 yeni sokakların tasarımdan ve özel mülk sahiplerine parsel tayininden kamu idaresinin sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Sokakların genişletilmesi amacıyla gerçekleştirilecek istimlakların denetimi özel bir komisyon tarafından değerlendirileceğini belirtmiştir. "Bölgenin ikamet bölgesine dönüştürülmesinden önce" mal sahiplerine yeteri miktarda mal bedeli ödeneceğini söylemiştir**[12].** Bu maddeden anlaşıldığı üzere devlet yeniden düzenleme planlamasına giderken bazı vatandaşların sahip olduğu parseller küçülmek zorunda kalmıştır. Fakat devlet parselleri küçülen vatandaşların mağduriyetini de ortadan kaldıracak dengeyi yaratmıştır.

Madde 9 "yeni bir mahallenin" geliştirilmesinin imparatorluk hükmüyle onaylanmasının şart olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu onay planın "fırsat ve bu fırsatın avantajlarının ve dezavantajlarının değerlendirilmesi" incelemesinden sorumlu olan Ticaret Bakanlığına sunulmasıyla alınabilmekte idi. Sokakların hizalanmasıyla ilgili olan Madde 5, yeni sokakların "tasarım gereklerinden dolayı" parsellerinin küçültülmesi durumunda özel mülk sahiplerine yapılacak mal bedeli ödemesinin miktarlarını ve şekillerini düzenlemiştir**[12].** Bu maddelerden anlaşılan ise devletin parselleri küçülen vatandaşların mağduriyetini önlerken bunu yetkili mercilerin tasarladığı iktisadi kriterlere uygun bir biçimde yaptığı olmuştur.

Parsellemede bulunan ve önceden var olan izlerin yerlerinin doldurulmasından kaynaklanan düzensizlikler önceden tasarlanmış olsa da olmasa da kamu yönetimi ve özel mülk sahipleri arasında yapılacak görüşmelere bırakılmıştır**[12].**

Daha önceden de bahsedildiği gibi yangınların yayılmasına önlem için alınan kurallar konulmuştu. Bunlardan birincisi mümkün olduğunca düz ve geniş sokaklar yapmak idi. İkincisi ise binaları ahşaptan yığmaya çevirmek idi. Bunlarla ilgili 10 Mayıs 1866 yılında Islah-ı Turuk (Yolların Islahatı Komisyonu (ITK)) Komisyonu tarafından kararlar alınmıştır. Bu kararların alınmasını hızlandıran ise 1865'te büyük bir alana yayılan Hoca Paşa yangını olmuştur.

O zamandan itibaren yeni sokak şebekesi için inşa edilebilir durumda olan toprakların öngörülen standart kaybı için yüzde 25 kabul edilmiştir. Aynı yangından (1Temmuz 1866) dolayı ortaya çıkan yeni bir yasada parselleme yönetmeliğine bazı ilaveler yapmıştır. Büyük bulvarların düzeltilmesi ve açılması tamamlandığı zaman mahalledeki parseller artan bir şekilde yerleştirilecek ve sahiplerine tahsis edileceği yazılmıştır. Bu işlemin Komisyon tarafından tayin edilecek, üst düzey devlet memurlarından ve aynı şekilde inşaat ve yangınlar için özel hizmetler sunan ajanslar ve mühendislerden meydana gelecek özel bir aracı komite

tarafından koordine edileceği belirtilmiştir. **[12].** Böylece yangın sonrası oluşan yeni düzenlemede ortaya çıkan hukuki ve iktisadi belirsizliklerin en profesyonel şekilde çözümüne gidilmiştir.

Kanunda var olan başka bir mevzu ise kanalizasyon sisteminin kurulması ve kamu alanlarının kaldırımlarının döşenmesi ve bunun giderlerinin devlet tarafından hesap edilip karşılanması olmuştur.

1865 büyük yangınını takip eden 3 Mart 1867 tarihli resmi bir rapor teknik detaylara odaklanmıştır. Bu rapora "camilere müdahale edecek yeni sokaklardan kaçınma yollarının bulunmasını, çünkü bu tür durumlarda yıkımın imkânsız olduğu" ve"kavşaklarda bulunan evlerin ve aynı şekilde ayrıcalıklı alanlarda bulunan evlerin karşılaştırılabilir değerlere sahip sahalara konumlandırılmasının" sağlanması dâhil edilmiştir**[12].** Bu rapordan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devlet'i ne kadar modernizasyon sürecine gitmeye karar kılsa da tarihi dokusunu bozmadan yapabilecek duyarlılığı göstermeyi hedeflemiştir.

Aynı raporda Ayasofya'nın çevresindeki bazı alanların (yangından dolayı hasar görmemiş veya yangınla herhangi bir bağlantısı bulunmayan) yıkımları da planlanmıştır. Son olarak raporda müdahalelerin geometrik yerleşimleri tarif edilmiştir. Samatya ve Balat yakınlarında yanan mahallelerdeki yeni sokaklar, şehirlerdeki en yeni örnekler takip edilerek düz, düzenli bir şebekeye uygun şekilde tasarlanmıştır**[12].** Bu sayede daha önce bahsedilen, tarihi nitelik taşıyan yapıların yanındaki kimliksiz eklentilerin yıkılması da hedeflenip daha pürüzsüz temiz bir tarihi doku ve çevre edilmesi hedeflenmiştir.

Şekil 4.15. 1910 Civarında Ayasofya Meydanı, Zeynep Çelik " Değişen İstanbul"

Bu bölümden anlaşılacağı üzere Osmanlı Parselasyon işleminde, yangın sonrası parsellemeyi tamamıyla devlet eline almıştır. Gerekli yerlerde özel uzmanların yardımını uygun görmüştür. Yangın sonrası yeni düzenlemede oluşacak adaletsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır ve yeni düzenlemede tarihi dokuyu göz ardı etmemiştir.

4.5. Parselleme ve Topografya İlişkisi

Daha önce de bahsedildiği gibi İstanbul'da büyük çaplı yangınlar art arda çıkmıştır ve büyük alanlarda tahribata yol açmıştır. Bu yangınlar sonrası gridal düzende parsellenmeye gidilse de yeni yapılan planlar incelendiğinde kimi yerlerde bu gridal yapıların kısmi olarak bozulduğu gözükmektedir. Bunun nedeni topografyadır. Topografyanın dikdörtgen şekiller yapabilmeye izin vermeyecek kadar sert olmasından dolayı bölgeye ulaşıma imkân verecek en uygun serbest parselasyon seçimi zorunlu olmuştur. Daha önceki bölümlerde verilen Samatya, Ayvansaray, Aksaray gibi bölgelerde bu zorunluluk dikkat çekmektedir. Fakat Balat' ta istisnasız şekilde uygulanmıştır. Aşağıdaki şekillerde kırmızı ile şeffaf şekilde işaretlenen alanlar topografyanın zorunluluğundan dolayı gridal yapıya geçilemeyen kısımlardır.

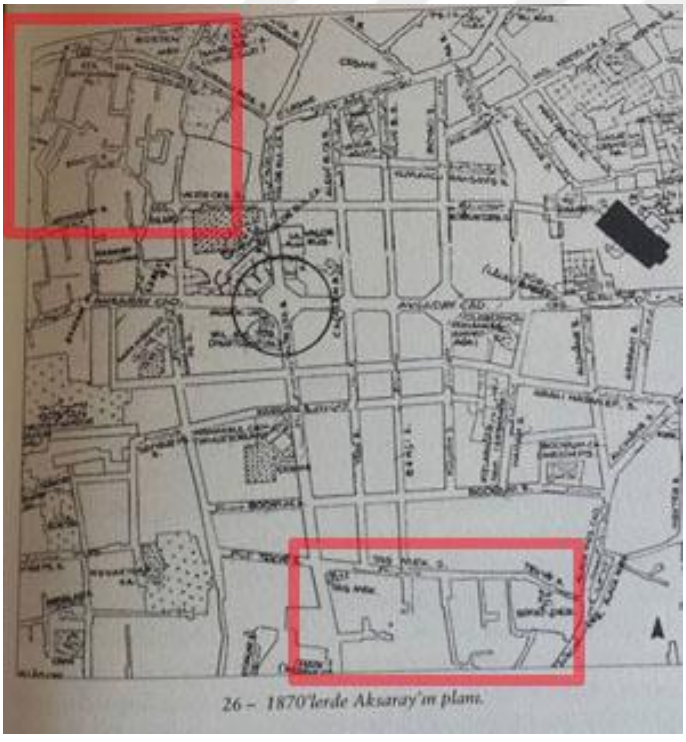

Şekil 4. 16.Aksaray Planından Gridalleşemeyen Bölgeler, Zeynep Çelik “Değişen İstanbul”

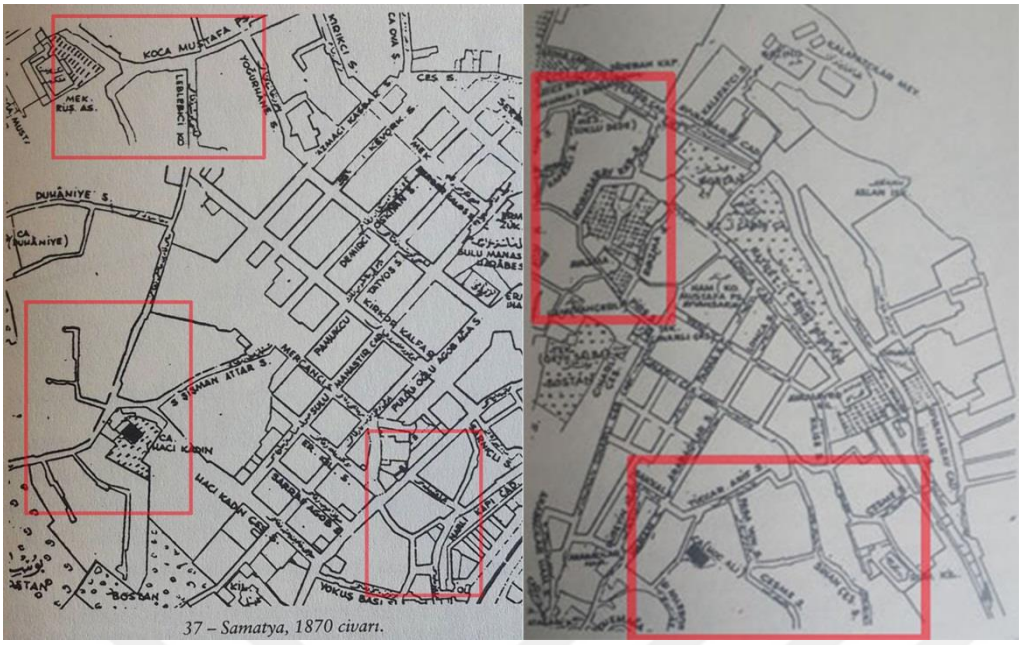

Şekil 4.17.Samatya ve Ayvansaray Planlarında Gridalleşemeyen Bölgeler, "Zeynep Çelik Değişen İstanbul"

Şekil 4. 18. Salmatomruk Planlarında Gridalleşemeyen Bölgeler, E. H. Ayverdi, "19.yy' da İstanbul Haritası"

Ayrıca Luigi Storari'nin çizdiği İzmir Planı'na bakıldığı zaman gridal doku ve kuralsız dokudaki parsellerin birarada olduğu görülmektedir.

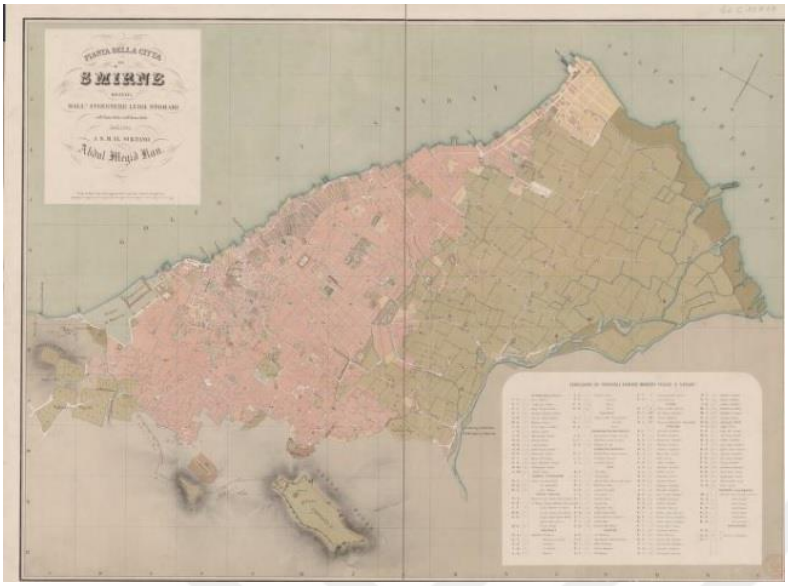

Şekil 4.19. İzmir 1854 Planı, Luigis Storari Haritası, **[25]**

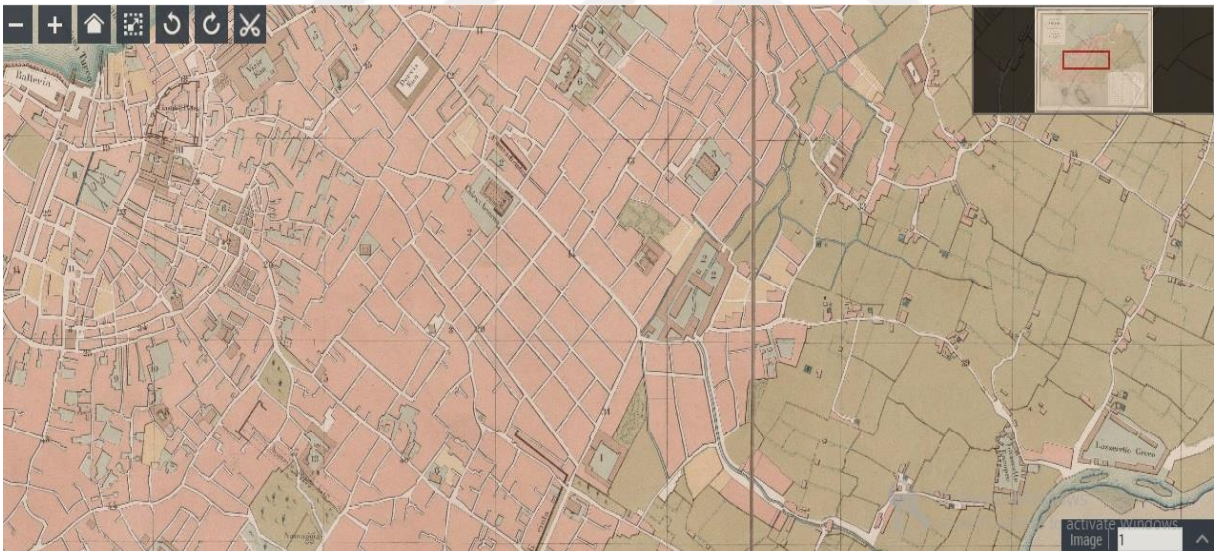

Şekil 4.20. İzmir 1854 Planı, Luigis Storari Haritası, **[25]**

Şekilde haritanın merkezinde gridal parseller var iken doğu taraflarında kısmen kuralsız parseller gözükmekte hatta batısında ise ışınsal doku izlenimini veren ama bir yandan yine kuralsız olan parseller göze çarpmaktadır.

4.7. Parselleme Sonucunda Kentin Dönüşümü

Kentsel dönüşüm sonucu İstanbul'da çok hızlı bir imar hareketi başlamıştır. Şehrin tamamına kısa sürede yayılmıştır. Hükümet halkı yığma yapıya teşvik etse de evlerin çoğu halen tekrar ahşaptan yapılmıştır. Yangından sonra kurulan alanlar genellikle ruhsuz ve gelişigüzel bir disiplin içinde tekrar etmeye başlamıştır. Binaların ahşaptan yapılaması göstermiştir ki yeniden yapılan alanlar kontrol eşliğinde olmadan da inşa edilebilmiştir. Bazı mahalleler ise gerçekten başarılı şekilde gelişmiştir ve daha nezih düzenli sokakları var olmuştur. Doku kirliliğinden arınmışlardır. Aynı şekilde önemli anıtların çevresinde de doku kirliliği temizlenmişti ve güzel rekreasyon alanları açılmıştı. Fakat bu rekreasyon alanları ne yazık ki her yerde uygulanmamıştır ve eksiklikleri görülmüştür. Tüm bu olumsuzluklara rağmen pragmatik açıdan değerlendirilecek olunursa nüfusun baskısıyla başa edebilme, ulaşımda kolaylık sağlama ve sirkülâsyonu hafifletme açısından İstanbul daha başarılı bir kente dönüşmeye başlamıştır. Çıkan büyük yangınlar netice olarak şehrin kalkınmasında başrolü oynamıştır.

4.8. Avrupa Kentlerinde Parselleme Süreci

Londra temelde on sekizinci yüzyıldan başlayarak "mülkler" yani "uzun vadeli kiraların kullanılması yoluyla aristokrat bölgelerinin parsellenmesi" şeklinde kalkınmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar Hyde Parkın kuzeyinde ve güneyinde ve Regent's Parkın güney/güneydoğusunda neredeyse birbirlerine komşu olacak şekilde genişlemiştir. Her ne kadar merkezi bir bahçe etrafında organize edilen tipik İngiliz yerleşimi İstanbul'da görülmese de hala parselleme ve sıra sıra evlerle kalkınmanın Londra örneğinden etkilendiğini iddia edilebileceğini Pierre Pinon ifade etmiştir. Aynı şekilde Pierre Pinon'a göre Raşid Paşanın İngiliz tarzı tekli aile evinin İslam ülkelerindeki modern evlerde kullanılmasına yönelik 1839 tarihli teklifi bu hipoteze bir onay teşkil etmektedir**[12].**

Pierre Pinon'a göre Paris parselleme işlemleri anlamında daha az bilinen bir yer olsa da parselleme yöntemleri Orta Çağ'dan yirminci yüzyılın başlangıcına kadar kullanılmıştır. Bütün dönemler, süreçler ve formlar dâhil edildiğinde binin üzerinde olduğu tahmin edilebilmektedir. Parseller Londra'da olduğu gibi özellikle büyük ve aynı şekilde Devrimden önce ve özellikle sonra kiliseye ait mülklere bölünmüştür. Parselleme işlemleri sıklıkla Haussmann'ın yeniden yapılandırmalarının bir parçası oldukları dönemler olan on sekizinci

yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında en yaygın şekilde kullanılmıştır. Bunlar bazen birbirine bitişik olmuştur çünkü bir parsel spekülasyonunun elde ettiği başarı diğerlerini teşvik etmiştir. İstanbul'da olduğu gibi Londra ve Paris'te de orijinal kentsel çekirdekten ve sokak şebekesinin büyük bir biçimde yeniden yapılandırılmasından bağımsız olarak parselleme, meskûn kentsel doku üretimi anlamında temel yönteme dönüşmüştür**[12].**

4.9.Parselleşme Sürecinden Çıkarılan Sonuçlar

4.9.1.Parselleşme kavramının ortaya çıkış nedeni;

Bölümün başında da bahsedildiği gibi çağın getirdiği zorunluluklar nedeniyle artan nüfustan dolayı insanların eski antik kent merkezine sığmaması sebebiyle kentin dışarı doğru büyüme durumu görülmüştür. Bu ihtiyaç sebebiyle kent dışarı doğru büyümeye başlamıştır. Bu büyüme esnasında yeni inşa edilecek kent için eski parsel dokunun sürdürülmesi çağın ihtiyaçlarından dolayı kullanışsızlığa sebep olmuştur ve yeniçağda yeni parselleme hareketleri başlamıştır.

Çıkan büyük ölçekli kentsel yangınlarda, yeni parsellemenin yapılması için bir felaketten ziyade bir fırsat olarak görülmüştür. Yangınların bitişik mahalleleri yok etmesi ve haritadan silmesi, yeni yapılacak parselizasyon sistemi açısından sıfırdan bir kaynak olarak düşünülmüştür.

4.9.2.Parsellemenin Kentsel Rolü;

Parselleme süreci kentin dışarı doğru büyümesinden sebeple kentin dışında kalan atıl veya tarım alanlarının değerini birden müthiş derecede arttırdığından dolayı yatırımcılar içinde bir

fırsat olarak kollansa da yeni parselleşme süreci ister istemez kentsel rolde büyük rol oynayıp yeni bir kentsel dokunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

4.9.3.Parselleme ve Yapı Formu ilişkisi;

Parsellerin etkisi şehircilik ve kentsel bazda gibi düşünülse de aslında ister istemez mimari anlamda da sonuçlar yaratmıştır. Parselleme sonucu oluşan şekillerden dolayı üstüne inşa edilecek binaların formları ister istemez parsel şekillerinden etkilenmeye başlamıştır. Diyognal şekilde biten parsellerde ister istemez yapı formunun da ayak uydurma çabası gözükmüştür ya da dikdörtgensel parsellerde yapı formunun da benzer şekiller aldığı dikkati çekmektedir.Parselleme biçimselliği ile bina formu arasında net bir ilişki doğmuştur.

4.9.4.Parselleşme süreci öncesi yaklaşımlar;

Yanmaya müsait binlerce konut karşı karşıya ve bitişik konumlandığı uzun kimliksiz binalar toplulukları var olmuştur. Yangınlardan sonra ise sokak ağı uyumlaştırma ve parselleme sistemleri sadece yeniden kurulmuştur. Yangının neden olduğu yıkımdan dolayı oluşan hasarın üstesinden kısa sürede gelinip, aynı yapılar önlem alınmaksızın aynı şekilde inşa edilmiştir. Dar ve kötü şekilde birbirini izleyen bozukluk dolu sokak dokuları göze batmıştır. Sokaklar düzensiz ve bazen gelişigüzel şekillerde dallanıp budaklanmışlardır.

4.9.5.Parselleşme süreci sonrası yaklaşımlar;

Yangınlar yeni düzenin kurulması için fırsat olarak görülmeye başlanmıştır. Yangında yok olan alanlardaki sokak ağı daha düzenli ve bir sistematiğe uygun şekilde yeniden biçimlenmiştir.(turuk ve ebniye Kanunu 1864) Bölge için önceden tasarlanmış parselleme sistemlerinin olduğu bile görülmüştür. Yangın sonrası parselleme daha karmaşık görünse de bunun tek sebebi topografik sınırlarla uğraşması ve daha ayrıntılı bir tasarıma sahip olması olmuştur.

Yeni parselleme ile birlikte on dokuzuncu yüzyıldan önceki tarihlere ait dokular ile on dokuzuncu yüzyıldan sonraki dokular kolayca ayırt edilebilir hale gelmiştir.

Daha geniş modüller oluşturulmaya başlanmıştır. Kimi bölgelerde şebekeyi kesen iki diyagonal rota temel alınmıştır. Sokaklar hiyerarşik bir biçimde organize olup işlevlerine göre tasarlanmaya başlanmıştır.

Kimi yerleşimlerde parsellerin içten dağıtımı uygulanıp iki merkezi eksenin birbirini kesen düzlemler şeklinde kavşak oluşturduğu görülmüştür.

Bazı bölgelerde ise katı geometrik biçimler görülmüştür, 25x25 metrelik, 25 x 35 metrelik, 50x50 metrelik gibi açıklaması bulunmayan radikal parseller görülmüştür.

Bölgeye yeni parselleme yapılmadan önce bölgenin genel planı çizilmiş, yeni sokaklar ve yeni parseller tasarlanmış, kareselleştirilmiş veya düz açılı parseller kullanmıştır**.**

Malzeme ve strüktür bazında, toplu yangınlardan kaçınmak için binaları ahşaptan yığmaya çevrilme yasası ortaya çıkarılsa da ekonomik sebeplerden dolayı pek uygulanamamıştır. Binalar arası yangın duvarları konmuştur. Bitişik yapılmaktan kaçınılmıştır. Arada tampon bölge bırakması adına bahçeli tasarımına dikkat edilmiştir. Sokak ölçeğinde yangının atlamasını önlemek adına da geniş, düz, bulvar ve sokaklar inşa edilmiştir**.**

Kimliği olan yapılar söz konusu olduğunda örneğin camilere müdahale edecek yeni sokaklardan kaçınma yolları aranmıştır. Çünkü bu durumda dinin yapının yıkılmasının imkânsız gözüyle bakılmıştır. Kavşak köşelerinde yer alan kimlikli yapıların da genellikle yıkımında kaçınıldığı veya zorunluysa ona aynı değerde bir parsel tahsis edilmiştir.

Sokakların parselleme işleminde etkisi genişletilmesiyle olmuştur. Minimum sokak darlığı altı metre olarak tasarlanmıştır. Genellikle birbirlerine dik olarak konuşlandırılmıştır. İşlev ve önem sırasına göre büyüklüklerinde ufak değişiklikler yapılmıştır**.**

Kavşakların etkilenmesi göz önüne alındığında ise dört kesitli yüzeyler ve geleneksel kavşaklardan farklı olarak baklava biçimli kavşaklar ortaya çıkmıştır. Kimi zaman çokgen şekilli kavşaklarda görülmüştür.

4.9.6.Kare ve dikdörtgen şekillerin yeni parselasyondaki kullanımı;

Kare şekiller en gelişmiş parselleme tasarımı olmuştur. Modern kente en uygun ve en yaygın olanı idiler. Kare şekilli veya hafif dikdörtgensel bloklar barındırmıştır. Kimi zaman ise oldukça radikal şekilde eni ve boyu arasında fark olabilen parsellere rastlanmıştır. Bu parsellerin oranı 1/10 kadar (uzun kenarın kısa kenara oranı) varabilmiştir.

BÖLÜM 5

EDİRNE'NİN KENTSEL DURUMU VE PARSELİZASYONU

5.1 Genel Osmanlı Kent Morfolojisi Özellikleri

Maurice M.Cerasi'ye göre Osmanlı kentinin biçimsel tanımını yaparken basit bir modele indirgenemez olduğu söylenebilir. Fakat bazı belirgin özellikleri vardır. Bunlardan bahsedecek olursak;

-Kırsal alan ile iskân edilmiş bölge arasında kesin sınırları olmayan açık bir kenttir.

-Merkezin tek bir simgesel noktadan oluşmaz ve merkeziliğin çok sayıda simge ve yerler arasında parçalanmaktadır.

-Kent genellikle duvarlarla çevrili değildir ve mimari açıdan dağlık bölgeden ovaya geçişten oldukça etkili bir biçimde yararlanmaktadır.

-Kent akarsulardan yararlanacak şekilde işlevlendirilmiştir.

-Büyük kompleksler ve külliyeler mümkün olduğunca görülebilmeleri için yükseltinin üstüne yerleştirilmişlerdir.

-Kent bölümlerinin, bölgelere veya üç ana işlevsel gruba ayrılması Osmanlı kent morfolojisinin ana prensibidir. Bu üç grup konut, ekonomik ve dini yapılar olarak ayrılır. Konut yapıları ekonomik yapılardan soyutlanmış ve kendi içine kapanmış durumdadırlar. Fakat dini yapılar içlerine girip canlılık yaratabilmektedir.

-Kent etnik bölgelere göre ayrılır, bu sebeple Rum Mahallesi, Ermeni Mahallesi, Türk Mahallesi, Bulgar Mahallesi gibi oluşumlar ortaya çıkmaktadır.

-Yollar ve kentin biçimi konusunda Osmanlı kenti kesinlikle kuralsızdır.

Kuralsız dokuyu tanımlamak gerekirse; yolların nasıl devam edeceği konusunda herhangi bir sistematik ve kuralın olmayışı ve yolların beklenmeyecek hareketler sergilemesidir. Gridal dokuda bir sistematik vardır. Bir yol ya dümdüz devam eder ya da doksan derecelik açılarla sağa veya sola sapmaktadır. Işınsal dokuda da aynı şekilde yolların bir dairenin merkezinden dışına doğru izlediği kesin hareketler vardır. Fakat kuralsız dokuda bunların hiç biri yoktur.

Ayrıca Osmanlı'da yollar dardır ve uyumlu bir görüntüsü yoktur. Büyük meydanları eksiktir. Yapı adasının içine doğru yönelmiş çıkmaz sokaklar vardır.**[24].**

Yukarıda sayılanlar doğrultusunda 19.yüzyıl Edirne'sinde Kale içine bakıldığında kuralsız bir doku göze çarpmaktadır. Bu dokuyu daha detaylı bir şekilde inceleyecek olursak sokakların ve parsellerin her biri eğrisel formlarla birbirine bağlantılıdır. Kuralsız dokudan dolayı yollar arasında kalan parseller ister istemez amorf biçimlerle oluşmaya başlamıştır. Kuralsız dokudan dolayı ada parsellerinin içine yönelen çıkmaz sokaklar mevcuttur. Roma döneminde gridal yapıya sahip doku Osmanlı'ların elinde kuralsız bir biçime dönüştürülmüştür. Herhangi bir meydan olgusu yoktur. Kaleiçi bölgesi surlarla çevrili olmuştur fakat bunları Osmanlı yapmamıştır ve yine Roma'dan kalmadır. Osmanlı zamanında ise Vali Hurşit Mehmet Paşa tarafından yıkılmıştır. Konut dokusu arasına herhangi ticari işlevli bir yapı girmemiştir ve kendini büyük ölçüde izole etmiştir. Fakat bitişiğinde Ali Paşa Çarşısı vardır. Etnik açıdan bakıldığında ise Ermeni Mahallesi, Türk Mahallesi, Bulgar Mahallesi gibi etnik oluşumlar ve ayrımlar yaşanmıştır. Bu sayılanlar ilerleyen bölümlerde haritalar eşliğinde daha detaylı olarak bahsedilecektir.

Osmanlı'nın diğer kentler de incelendiğinde ise (Ankara, Eskişehir, Bursa, Diyarbakır, Konya, İstanbul'un Semtleri) caddelerin ve parsellerin kuralsız şekilde dağıldığı gözlemlenmektedir.

Modernizmin gelmesi, çağın değişmesi ve küresel gelişmelerin getirdiği zorunluluklardan Edirne'de nasibini almıştır. Şehirde çıkan bitişik mahallelerin yok olmasına sebep olan yangınlar da bu değişim için fırsat olarak görülmüştür. Bunların neticesinde20. Yüzyılın başlarında kuralsız dokuya sahip olan Edirne Kaleiçi bölgesi gridal formlara geçmeye başlamıştır. Sokaklar ve caddeler birbirlerine dik olarak dizilmeye başlayıp genişlikleri artmıştır. Parseller dikdörtgen şekiller almaya başlamıştır. Rekreasyon adına uygun görülen yerlerde park, bahçe gibi birimler oluşmaya başlamıştır**[8].**

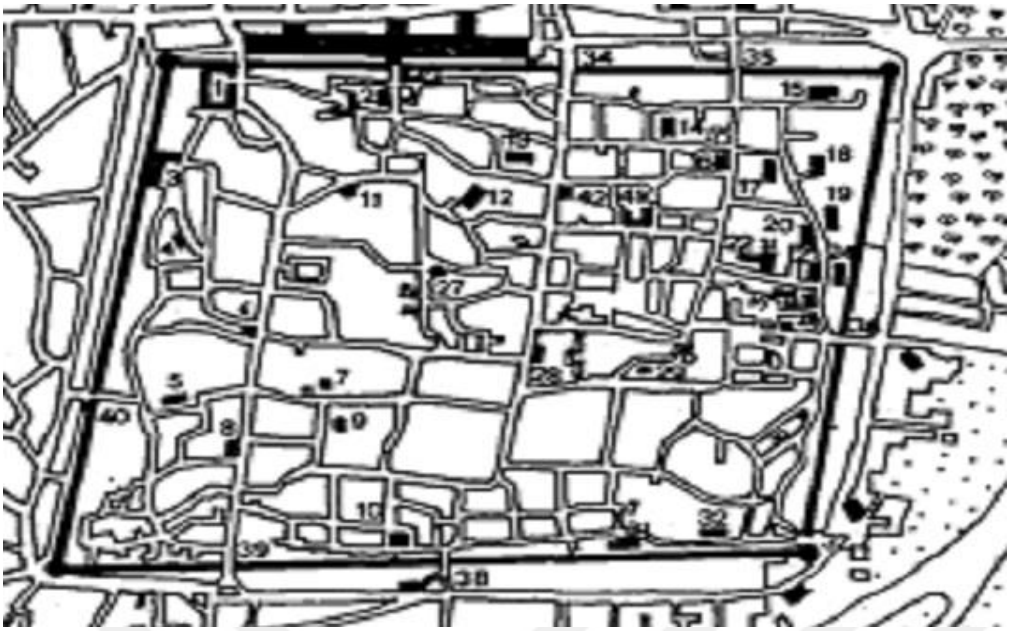

Şekil 5. 1. Edirne Kaleiçi Osmont Planı, (Alexandra Yerolympos'tan alıntıdır) (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

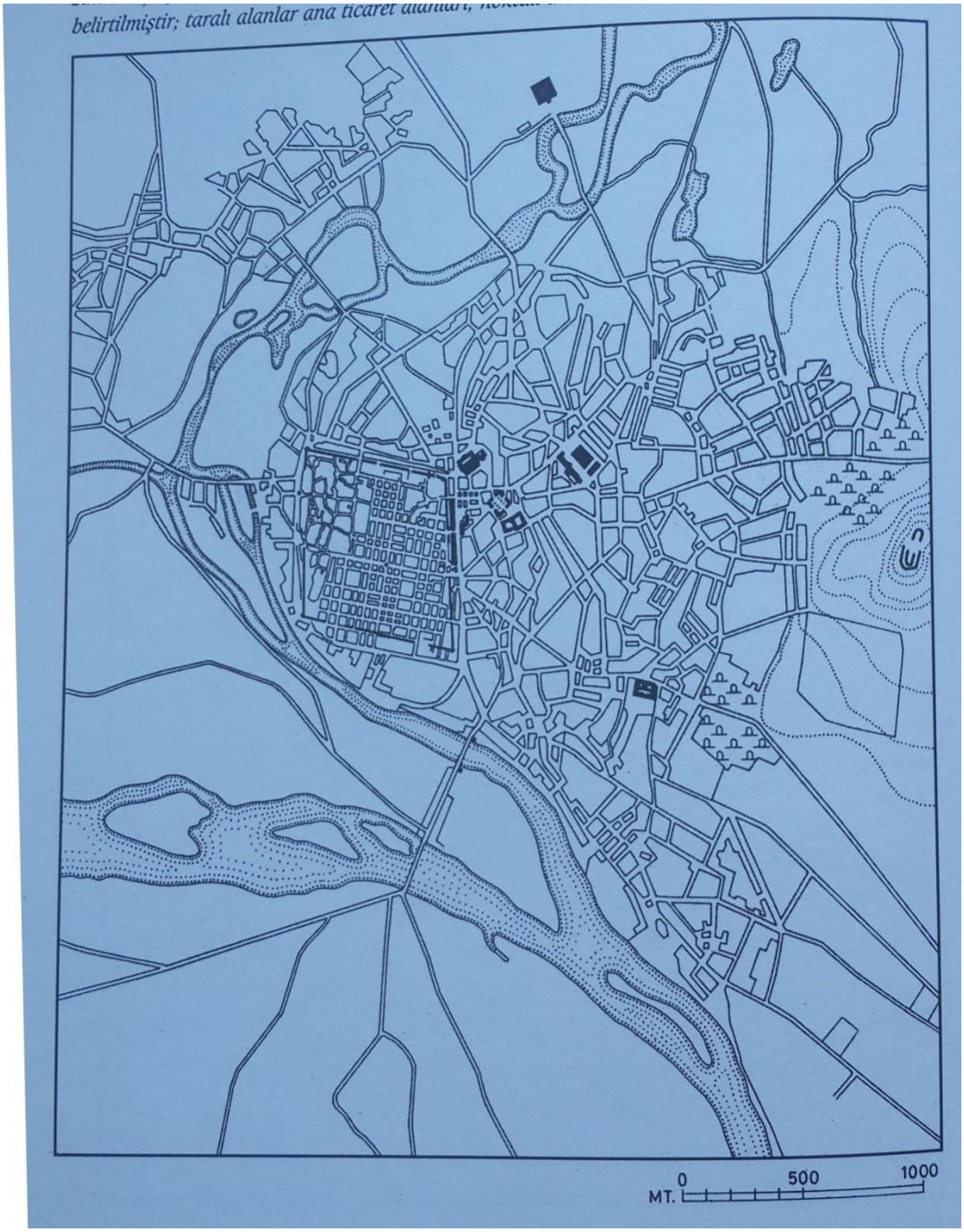

Şekil 5. 2. 19. Yüzyılda Edirne, Maurice M. Cerası**,** Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999

1854 Edirne Osmont Planı incelendiğinde 1854 yılında Kale içinin dört tarafında halen sur olduğu yani kastrumun o zamana kadar sağlam şekilde durduğu göze çarpmaktadır. Bu plana daha dikkatli bakıldığında dokuz tarafından Kalenin içine geçiş olduğu yani dokuz tane kapısının olduğu ve dört köşesinde de silindirimsi kulelerinin olduğu belli olmaktadır. Surlarının ise on iki metre yüksekliğinde olduğu belirtilmektedir. Bu dokuz kapıdan bir tanesi

kuzey cephesinin ortasının batıya daha yakın tarafındadır. İki tanesi batı cephesinin ortasında ve kuzey batı burcuna kadar olan mesafenin ortasındadır. İki tanesi güney cephesinde ortasında ve güney batı burcunun bitişiğindedir. Dört tanesi ise doğu cephesindedir. Bunlardan iki tanesi Ali Paşa Çarşısının başlangıcı ve ortasındadır. Bir tanesi cephenin ortasında ve sonuncusu ise güney doğu burcuna kalan mesafenin ortasında yer almaktadır.

Evliya Çelebiye göre eskiden surların dışında kaleyi çepeçevre kuşatan derin bir hendek bulunmuştur. Manyas Kule'den Zindan Kule'ye kadar Arda, Tunca ve Meriç nehirlerinin bu hendek içinden aktığını ancak Osmanlılar elinde sınırlardan uzak olan kentin tehlikeden ve tehditten uzak olduğu için hendeklere toprak, toz, çöp vb atıkların doldurulmasına göz yumulduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Çelebi 17. Yüzyılda üzerine dükkân, han ve imaretler yapıldığından kale surlarının iki tarafının görülmediğini sadece Ağaç pazarı ve Zindan Kapısı semtinde iki taraftaki kale duvarlarının izlenebildiğini ve kalenin onarıma ihtiyaç duyar halde olduğunu belirtmiştir. Kale içinde 360 adet anayol olduğunu ve bütün anayolların büyük taşlar ile kaplı olduğunu yolların satranç deseni ile döşenmiş olduğunu söylemiştir. Kale kapılarının hepsinin iki katlı olduğunu belirtmiştir.

18. yüzyılın başlarına kadar Kale içinde Vezir Sarayı, Şeriat Avlusu yani mahkeme, yeniçeri evi, cephanelik, tophanelik ve tüfekhanenin olduğu söylenmektedir. On dört tane komşu yerleşim mevcut olmuştur ve genellikle Ermeniler, Yunanlar ve Musevi topluluklarından camiler, kiliseler, sinagoglar bulunmuştur. Şeriat mahkemesi ise 1700'lü yıllarda Üç Şerefeli Cami'nin çevresine taşınmıştır. 1839' da Kaleiçi'nde çıkan büyük yangın bir komşu yapılanmayı yok etmiştir. Gayri Müslim topluluklar binaların yeniden yapılması için yetkili mercilere başvurmuşlardır. Badi Efendi'nin raporuna göre ise Veliyüddün komşuluğu Aya İstifanos'a, İsa Fakih ise Aya Yania ve Papa Kaçanoz olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bölgeler arasında çeşitli komşuluklar ve yaya yolları kurulmuştur.**[10].**

Daha önce bahsedildiği gibi 1866 yılında Vali Hurşit Mehmet Paşa zamanında sur duvarlarından geri kalanlar devletin içinde bulunduğu ekonomik durumdan ötürü kamu binalarında kullanılmak için satılarak gelir sağlamak amacıyla yıkılmıştır. Yıkılan sur duvarları kışla ve hastane yapımında kullanılmıştır**[10].**

Yüzyıl atlatılırken, Edirne birçok felaket atlatmıştır. 1905'te çıkan hariki kebir yangını birçok yerleşimi yeniden yıkmıştır**[10].** 1914'te çıkan bir başka yangın geri kalan evleri ve anıtları ve Aya Strati, Aya Nikola, Aya Yanni, gibi kiliseleri yok etmiştir. Yangın sigortası olgusu Cesar Raymond tarafından 1903'te sunulan harita ve Jacques Pervitic tarafından 1920 de sunulan

haritalarla olgunlaşmıştır. Bu sigorta haritalarındaki hedef binaları kalitesine, malzemesine ve strüktürüne göre araştırmak ve kategorize etmek, yerleşimlerini göstermektedir. 1905 de Dilaver Bey'den sonra belediye yeni özel mülkiyeti belirleyecek ve dağıtacak bir modern gridal yerleşim tasarlamıştır.

Hayır binaları maliyet için satılmıştır. 19. yüzyılın bitimiyle birlikte kamu bahçeleri, posta ofisleri ve bankalar yeni çeşit ticari binalar olarak eskilerinin yerini almıştır. İstanbul'da pratiklenmiş olan modern gridal yapı, yeni mülk sahipliğinin sembolü haline gelmiştir.**[8,10]**

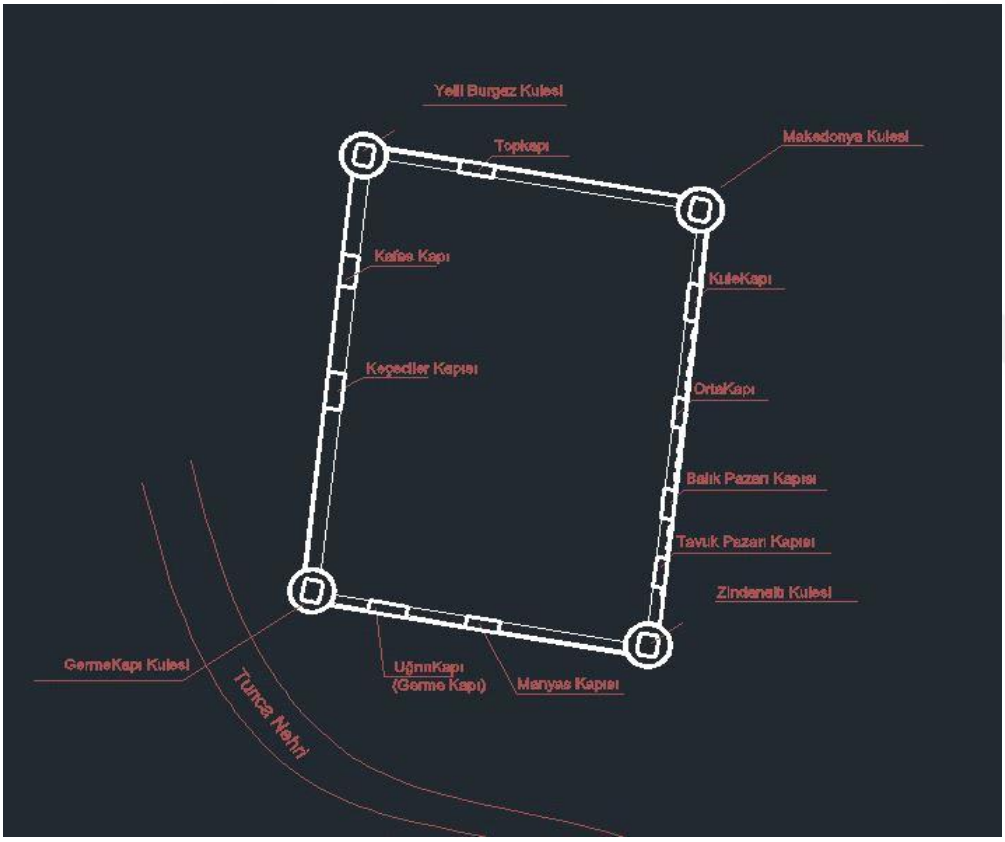

Şekil 5.2. Edirne Kastrum'u Burçları ve Giriş Kapıları

Kastrumun kuzey surunun uzunluğu yaklaşık 650 metre idi. Makedonya Kule'sinden yaklaşık olarak yüz metre sonra bir burç yer alıyordu. Bu burcun yaklaşık 300 metre doğusunda Mumcular Sokağı'na ve arkasındaki Ağaç Pazarı'na açılan Topkapı Kapısı vardı. Bu kapının on beşinci yüzyılda II. Murat tarafından kendi yaptırdığı Topkapı ya da Alaca hamam'a giriş

vermek için yapıldığı düşünülüyordu. Kuzey Surunda bulunan dördüncü burç Bizans Kralı Miahil Paleologos tarafından 1261 yılında yaptırılmıştı.

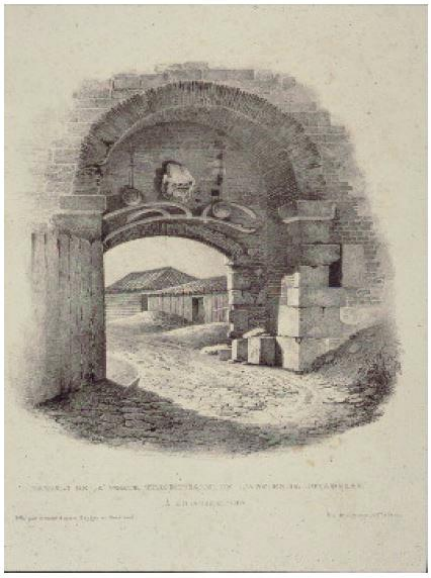

Şekil 5.3. 19. yüzyıldan kalma Edirne Kapı'larından birini betimleyen Gravür, Sayger ve Desarnod

Şekil 5.4. 19. yüzyıldan kalma Edirne Kapı'larından birini betimleyen Gravür. Sayger ve Desarnod

19. yüzyıl Edirne'sinin Kaleiçi incelendiğinden yolların ve sokakların kuralsız şekilde dallanıp budaklanmasından dolayı doğal olarak içersinde kalan parseller de amorf bir biçimin içine hapsoluyordu. Bu amorf parselleri genellikle sıra sıra küçük açılarla eğim yapan bitişik

yapılar tamamlıyordu. Cadde ve sokak arasında hiyerarşik bir boyut ayrımı neredeyse yok gibiydi. En işlek cadde ile en az kullanılan sokak bile yaklaşık olarak birbirine eşit mesafede yer kaplıyordu. Kavşak ya da üç yol ağzı gibi yolların kesiştiği yerlerde herhangi bir alana genişlemesi kesinlikle gözükmüyordu, aynı boyutta devam ediyordu. Aynı zamanda düzensiz yolların arasında kalan amorf parsellerde binalar açılı bir biçimde o parselin içerisine yerleşirken iç kısımlarında bir avlu bırakacak halde diziliyorlardı.

Form ne kadar amorf olsa da bazı belirgin akslar olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan bir tanesi batıdan doğuya doğru tam ortada geçmekte iken ikincisi kırıklı olup kuzey güney cephesinin ortasında merkezden batıya doğru kırılarak geçmektedir.

Kuzey Doğuda kalan burç Makedonya Kulesidir. Onun güney bitişiğinde askeri okul gözükmektedir. Bu Edirne Askeri İdadisi olan Askeri Rüştiyedir. Ayrıca Makedonya Kulesi'nin çevresinde Tekfur sarayından bahsedilmektedir. Yalnız plan çerçevesine girmemiştir**[8].**

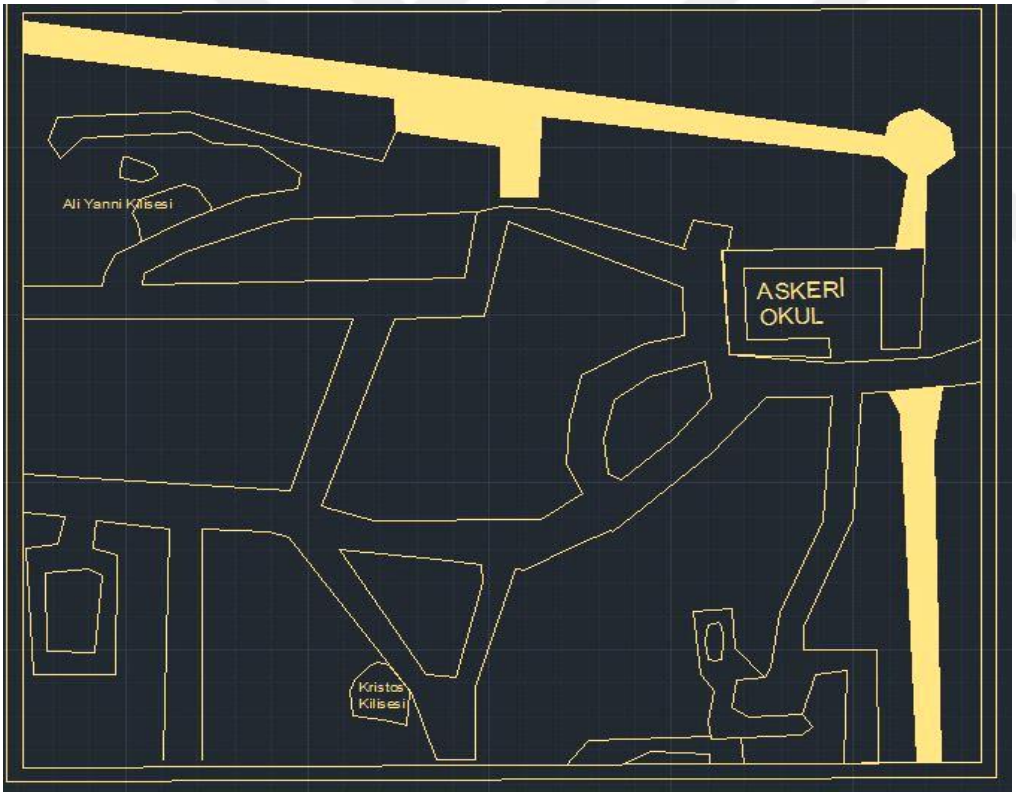

Şekil5.5. Makedonya Kulesi Yakınında Kastrumun Kuzey Doğu Bölgesinde Bulunan yapılar (Ayios İannis ve Kristos Kilisesi) (Çizen Saygın Alkan)

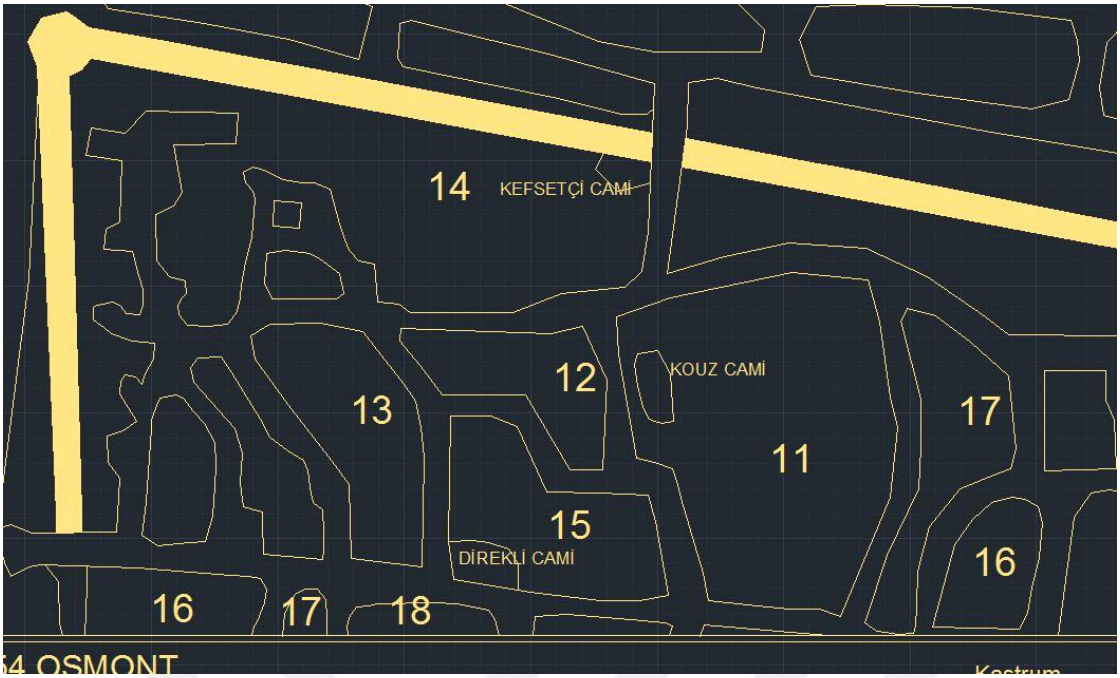

Şekil 5.6. Kaleiçi'nin Kuzey Batı Burcu Olan Yelli Burgaz Kulesi Bölgesindeki Dini Yapılar; Kafesçi Cami, Kouz Cami ve Direkli Cami

Kafesçi Caminin yanında açılan yolun kastrumun dışından camiye kolay açılması için yapıldığı ve Topkapı kapısı olduğu düşünülmektedir.

19.yüzyılda Edirne Kaleiçi bölgesinde daha önce de bahsedildiği üzere halen 5 adet kilise mevcuttu. Bunlar sırasıyla Ayasofya kilisesi, Ayios İoannis Thelogos Kilisesi, Ayios Baileios Kilisesi, Ayii Theodore Kilisesi ve Küçük Ayasofya Kilisesi Camii' idi.

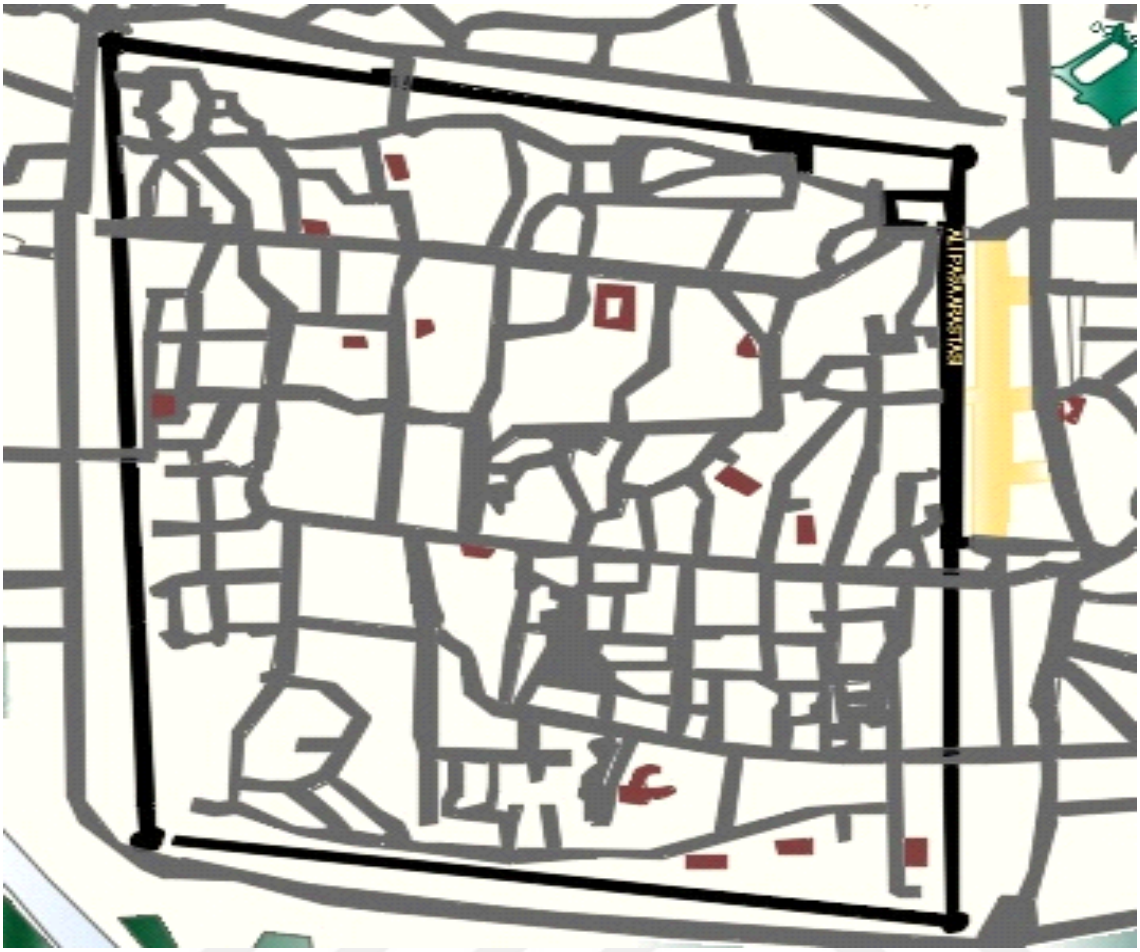

Şekil 5.7. Edirne 1854 Osmont Planı'nın Ölçekli Çizimi, (Çizen: Saygın Alkan)

5.2 1903 ' de Edirne

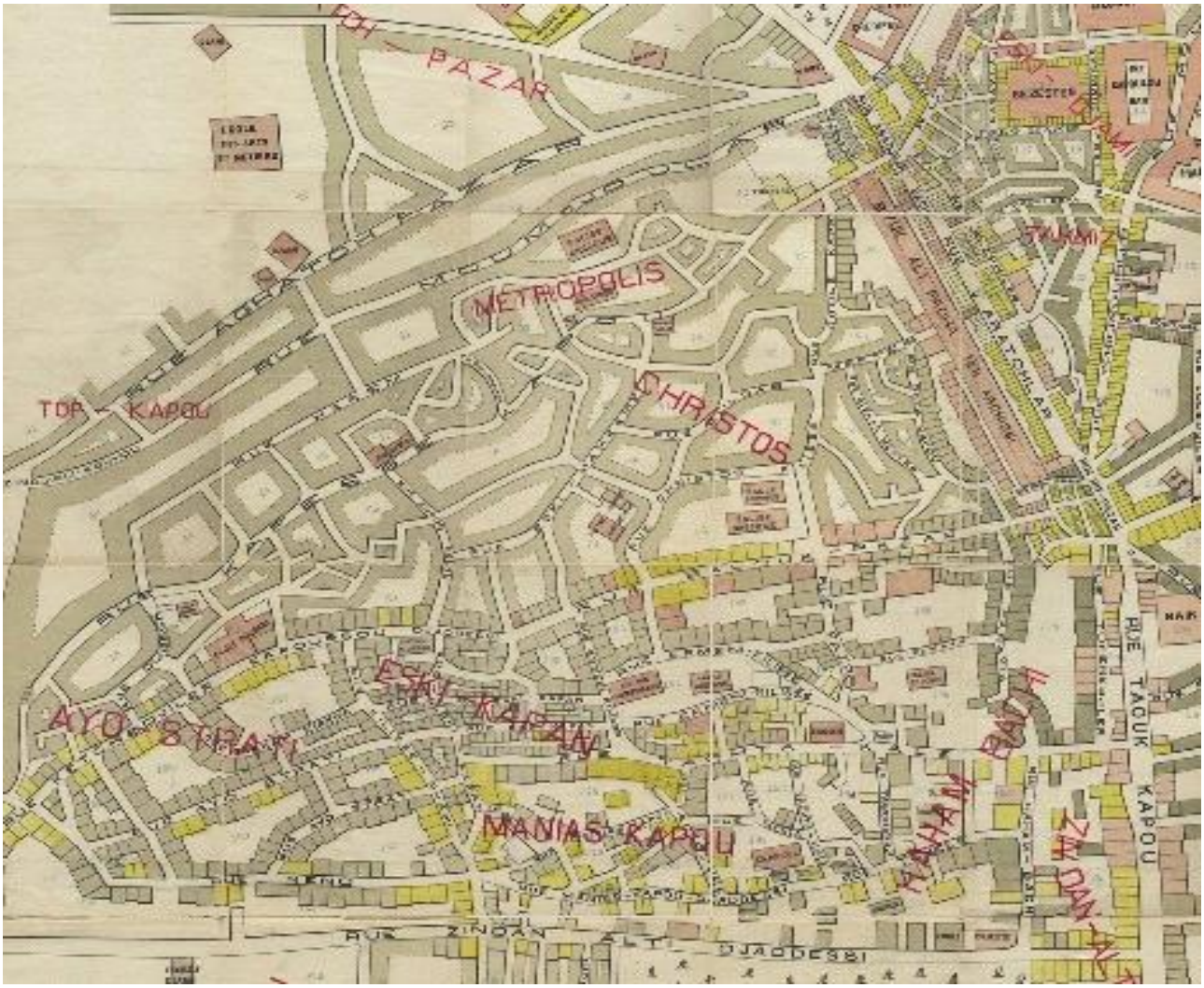

Şekil 5.8. 1903 Raymond Planı, Yangın Öncesi Son Harita, (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

1903 yılında yapılmış olan Raymond haritası bir yönüyle diğer haritalardan farklılık gösterir. Bu harita askeri bir durum veya şehircilik adına yapılmamış olup, bir yangın sigorta firmasının yaptığı haritadır. Bu haritada binaların yapım malzemelerine göre sınıflandığı görülmüştür. Bu haritada sokakların ve yolların formları oldukça kuralsız bir biçimde işlenmiştir. Yangın sigorta haritası olmasından muhtemel herhangi bir kale suru izlerine rastlanmamaktadır. Hâlbuki daha sonraları anlatılacak olan 1918 planında Edirne'de halen büyük bir miktar da kale suru kalıntısı mevcuttur. Kırmızı ile gösterilen yapılar kâgir taş yapılar olmaktadır. Fransızca karşılığı "Pierre" den gelmektedir. Soluk yeşil ile yapılan yapılar kerpiçten oluşmaktadır ve yine aynı şekilde Fransızca "kerpitch" kelimesinden gelmektedir. Sarı renkte yapılan yapılar ise ahşap olup Fransızca " bois" kelimesinden

gelmektedir. Oluşabilecek yangın sırasında, yangın dayanımı, yanma süresi gibi faktörler yüzünden Fransız firması bu haritayı malzeme lejantlarına göre çizmiştir. Malzemeler bir kenara bırakılırsa kuralsız sokaklar ve yollar ve bu yolların arasında kalan doğal olarak amorf parseller ve bu parsellere sıralı düzende sığan bitişik nizamlı yapılar dikkat çekmektedir. Yollarda hiyerarşi mevcut değildir, en işleğinden en az kullanılan yola kadar genişlikleri aynıdır. Bu plana bakıldığında dikkat çeken başka bir mevzu ise kale içinde o zamanlar hala hatırı sayılır miktarda Yunan, Rum ve Ermeni kilise ve okullarının mevcut olduğudur. Bu planda başka dikkat çeken bir mevzu ise mezarlıklardır. Raymond haritasına göre Zindan Altı caddesinin sonunda 3 adet mezarlık bulunmaktadır.

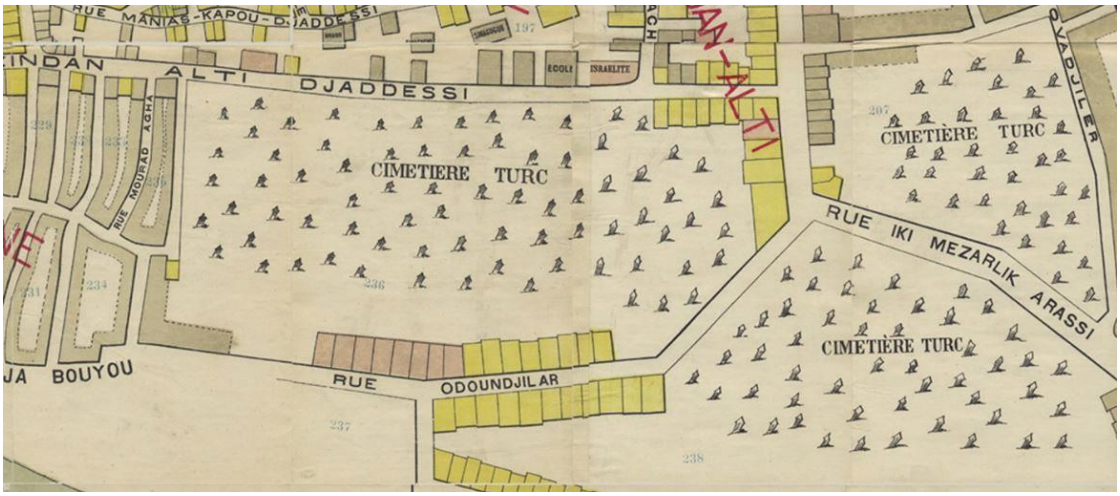

Şekil. 5.9. (Ciemetiere Turc) (Türk Mezarlığı)

Edirne'nin 1903 yılında çizilmiş olan Raymond Planı

Edirne ile ilgili 20. yüzyılda çizilmiş olan ipucu sunabilecek olan haritalardan bazıları şunlardır;

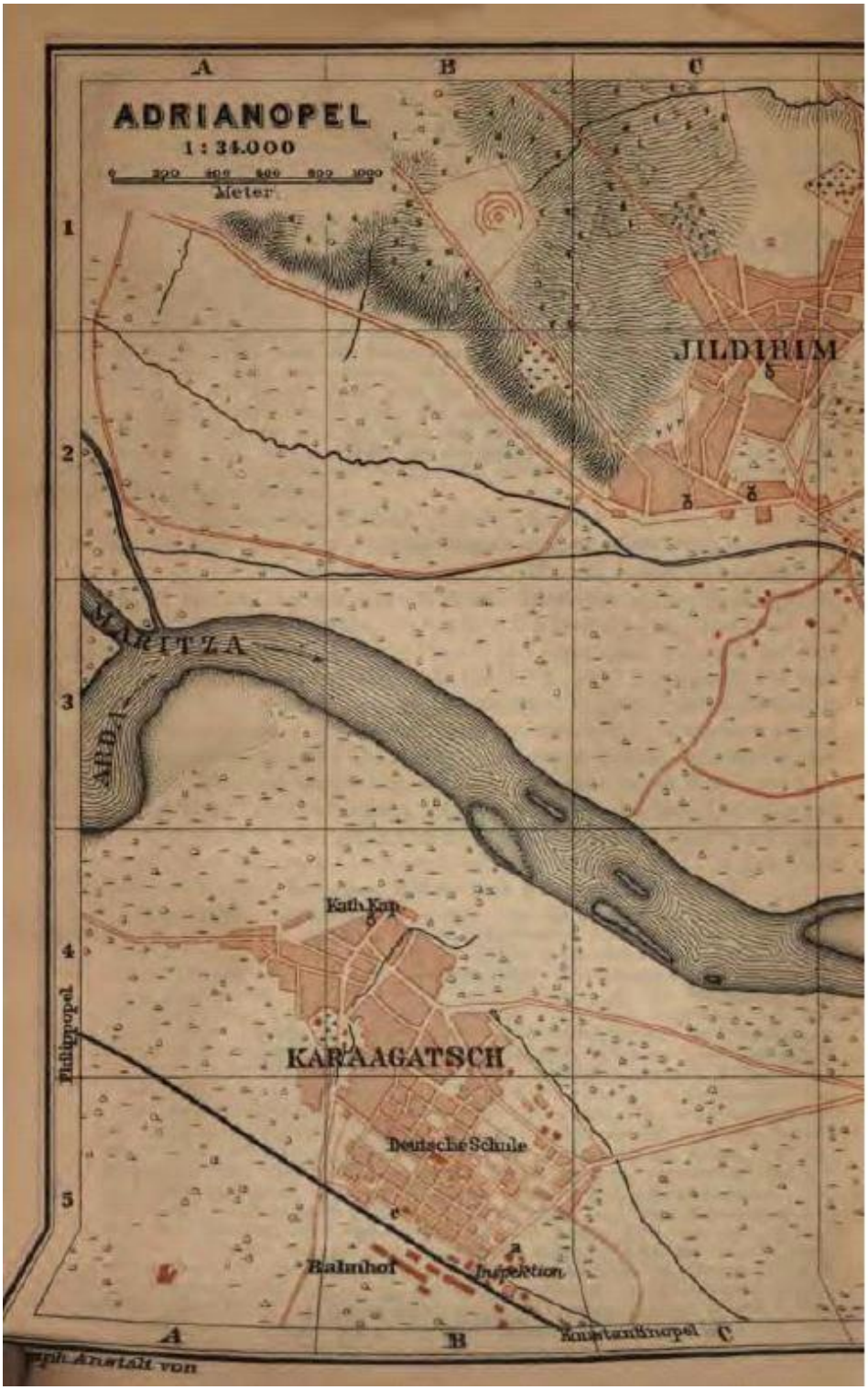

Şekil 5.10. Baedeker Haritası 1903, Edirne, Karaağaç

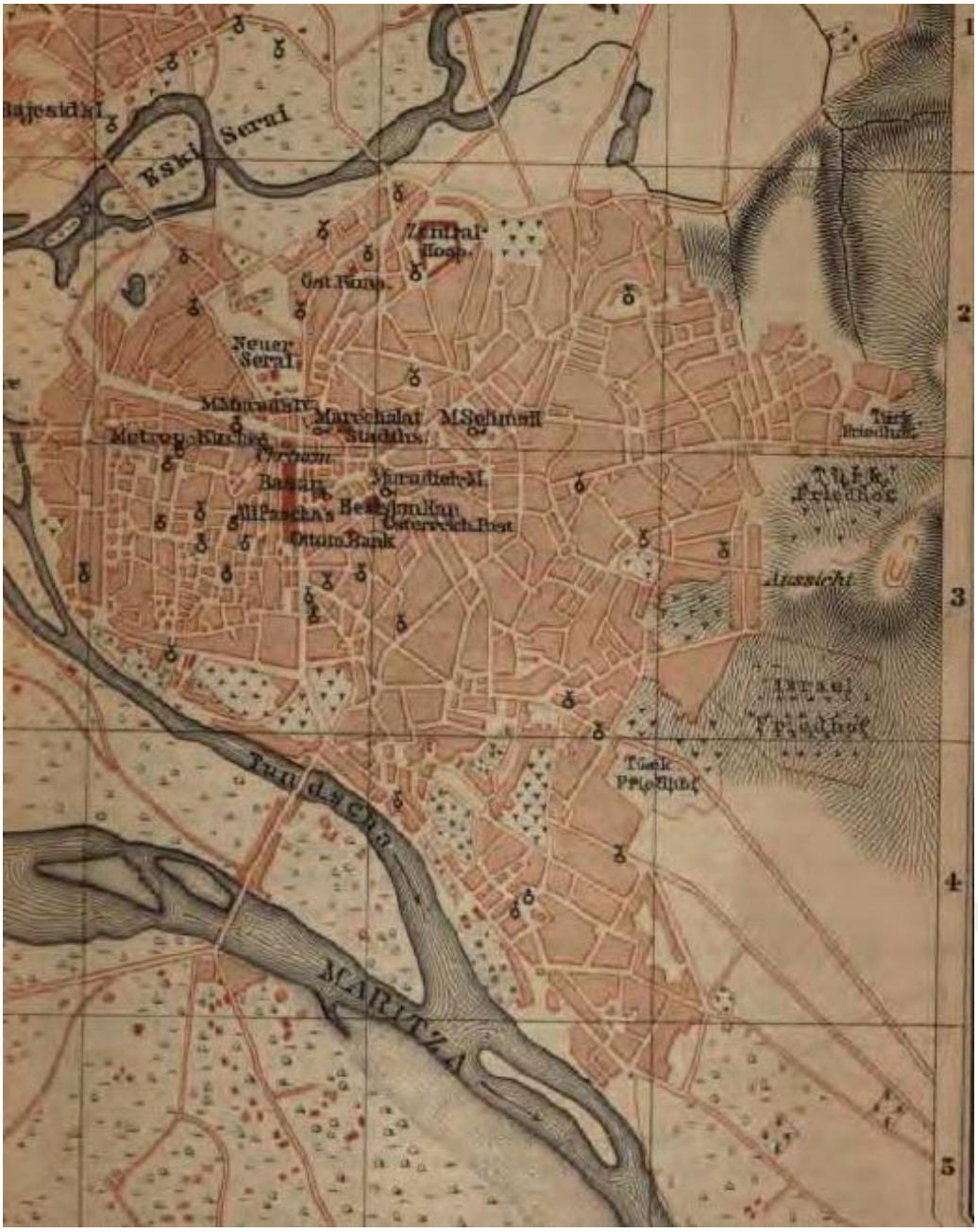

Şekil 5.11. Baedeker Haritası Edirne 1903

Şekil 5.12. 1903 Raymond Planı'nın Ölçekli Çizimi (Çizen: Saygın Alkan)

5.3. 1905 Dilaver Bey Planı'nda Edirne

Şekil 5.13. 1905 Dilaver Bey Planı, (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

Dilaver Bey Planı 19. Yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başı Edirne'sine göre çok radikal değişiklikler göstermektedir. Ayrıca Dilaver Bey Planı'nda Edirne'deki Kastrum'a dair en ufak bir iz bulunmamaktadır. Bu planda düzenli gridal formda akslar, biri dik biri yatay ana aks olarak kullanılmıştır. Yolların genişliklerinin işlev sırasına göre ölçeklendiği görülüp en dar yolun bile Osmont Planındaki Edirne'den daha geniş bir halde olduğu gözükmektedir. Bu planda ayrıca rekreasyon alanlarına yer verilmeye başlanmıştır. Maarif Bahçesi, Balıkçı Pazarı

Bahçesi ve Belediye Bahçesi olmak üzere üç adet bahçesi vardır. Orijinal Haritanın dili Osmanlıcadır ve tez için Türkçeye çevrilmiştir.

Yol dokusunun gridal forma dönüşmesinden dolayı doğal olarak içlerinde kalan parsellerde dikdörtgenin farklı boyutları şeklini almıştır. Kimi parseller kare iken kimi parseller dikdörtgen ve boyutları arasında büyük fark olan dikdörtgenler şeklini almıştır. Devam eden her yol sonuna kadar gitmeyip bazı parsellerde sınırlı kaldığı gözükmüştür. Çizim tekniği olarak sade fakat renkli bir dil kullanılmıştır ve teknik çizime çok gidilmemiştir. Hiçbir şekilde yapı isimleri bulunmamaktadır. Fakat surların 1918 planında var iken Dilaver Bey planında olmayışından dolayı Dilaver Bey Planı'nın sadece proje olarak kaldığı düşünülmektedir.

5.4. 1918 ' de Edirne

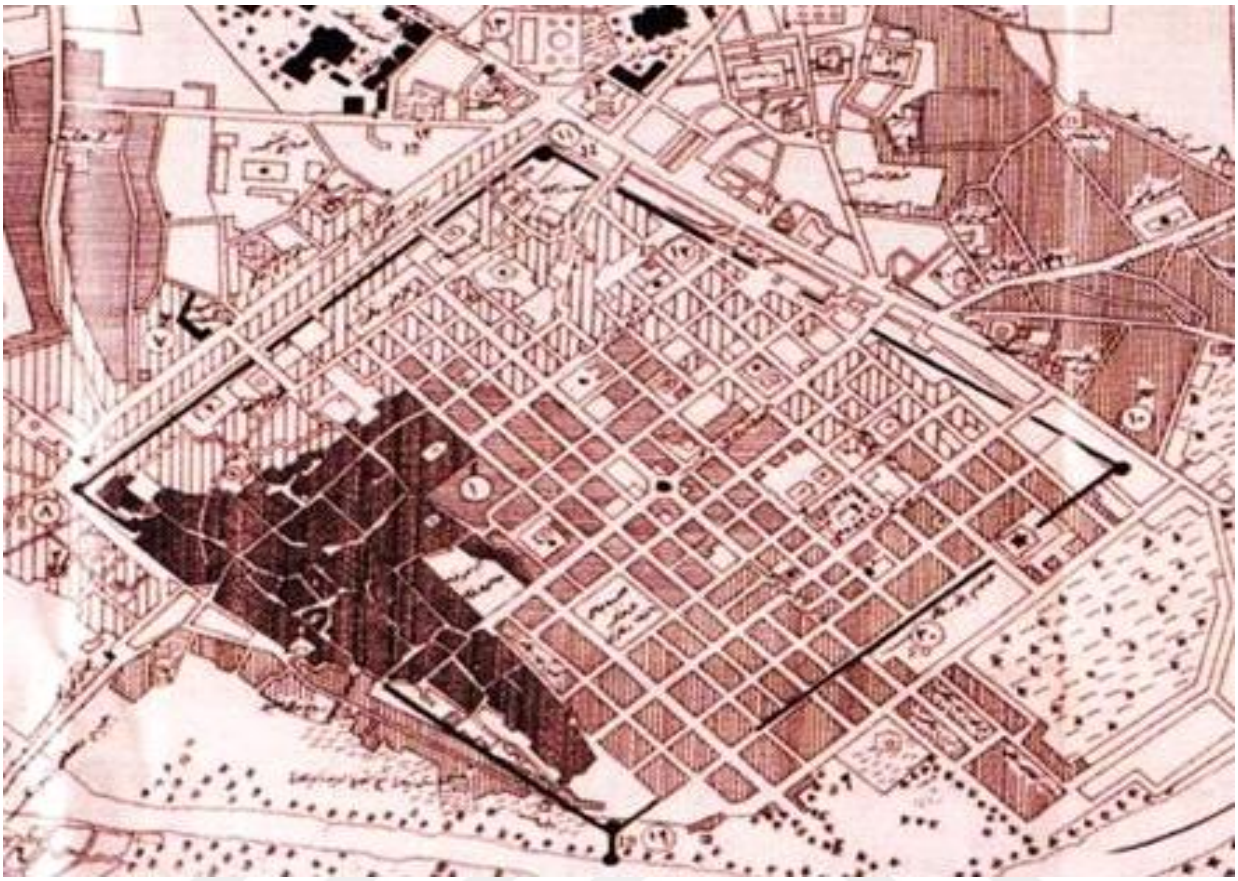

Şekil 5.14.1918 Edirne Kale İçi Planı, (Edirne Belediyesi Kudep Arşivi)

1918 Edirne Planı'na bakıldığında Dilaver Bey Planı'nın bir proje olarak kaldığını varsayarsak köklü değişimler mevcuttur. Dilaver Bey plan'ının aksine Kastrum'un surları belirli oranda halen mevcuttur. Fakat bazı yıkılan kısımlar ve bazı yol geçirmek amaçlı delinen kısımları mevcuttur. Bu plana bakıldığında sokakların ve caddelerin gridal formda şekillendiği görülmektedir. Gridal formlar içerisinde bir dikey bir de yatay olmak üzere iki tane ana aks olduğu gözükmektedir. Bu iki ana aksın genişliği diğer yollarınkinden daha fazladır. Aynı şekilde yollardaki genişliklerin hiyerarşik kullanıma göre büyüklü küçüklü olduğu gözükmektedir. Yani daha çok kullanıldığı düşünülen yollar daha geniş yapılmış iken, daha nadir kullanılan yolların genişliği azdır. Yolların genişlikleri ise 1854 planına göre genel olarak daha fazladır. Yollar çeşitli noktalarda surları delip aksını devam ettirmiştir. Bu tip hareketlerin nedeni ilerleyen sayfalarda bahsedileceği üzere belirli bir amaç doğrultusundadır. Yolların ve sokakların gridal şekillenmesinden dolayı aralarında kalan parseller dikdörtgen ve türevleri şekline dönüşmüştür. Kimileri tam olarak kare iken kimileri çok ince uzun dikdörtgen halini almıştır. Surların üzerinde Kuzeyde dört, doğuda dört, güneyde iki ve

batıda ise dört kesinti mevcuttur. Planda Dilaver Bey Planı ile aynı şekilde rekreasyon alanlarına yer verildiği görülmüştür ve çeşitli bahçeler mevcuttur. Plana bakıldığında Dilaver Bey Planı'na göre daha kapsamlı ve teknik resim dili mevcuttur ve bazı yapılar kodlanıp isimleri verilmiştir.

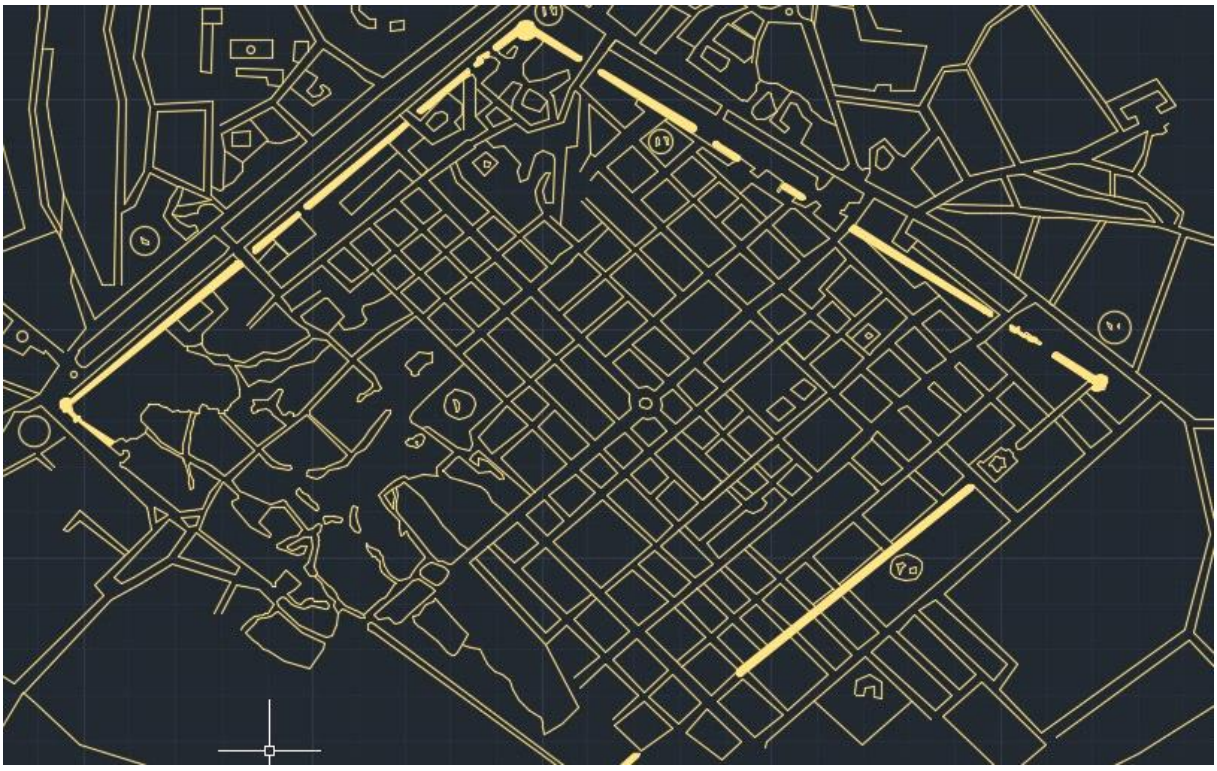

Şekil 5.15.1918 Kale İçi Planının Ölçekli Çizimi (Çizen: Saygın Alkan)

5.5. 1854 Edirne'si ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Karşılaştırılması

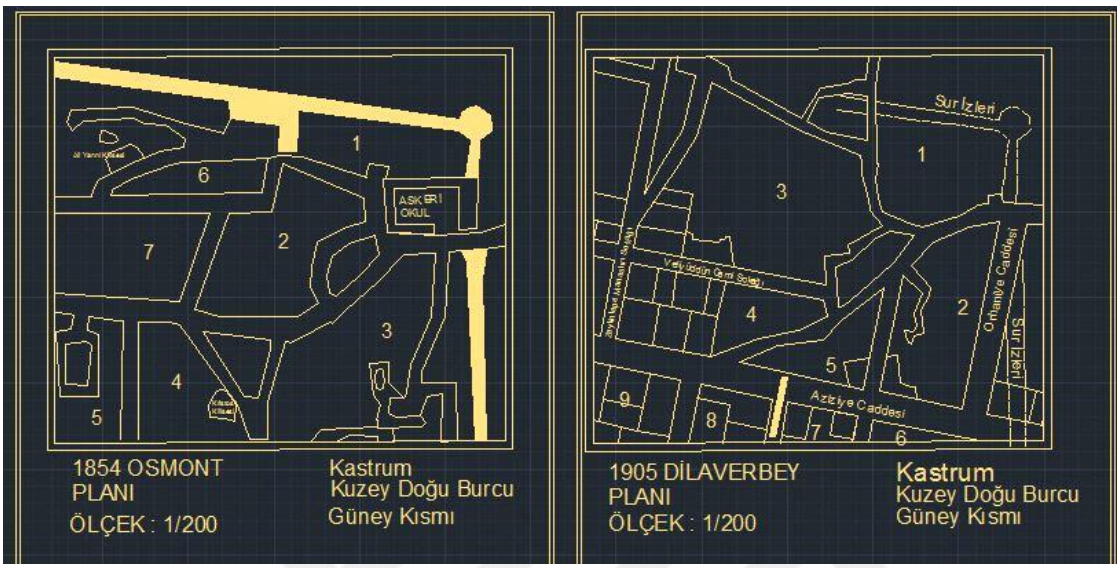

Şekil 5.16. 1854 Edirne'si ve 1905 Dilaver Bey Karşılaştırması, (Çizen: Saygın Alkan)

Edirne'nin 1854 Osmont Haritası ile 1905 Dilaver Bey Planı incelendiğinde referans noktalarından biri olan Orhaniye Caddesinin on altı metre batısında bulunan göbeği olan bir dört yol olmuştur. Değişmeden kalan nadir sabit alanlardan birisidir. Bu göbeğin Kuzeybatı sınırında Osmont Planına göre bir askeri okul mevcuttur. Dilaver Bey Planında ise ortadan kalkmıştır. Bu okulun bir kısmı Kastrum'un doğu kanadının parçasını oluşturmaktadır.

Bu noktada Kastrum duvarları kesintiye uğramış ve arasından Kule Kapı'sının açıldığı bir yol geçmektedir. Bu kapı aynı zamanda Ali Paşa Arasta'sının başlangıcına denk gelmektedir.

1854 Osmont Planı'nda tüm doku kuralsız halde iken 1905 Dilaver Bey Planına göre plan Kastrumun Kuzey Doğu'sunda bir miktar sabit olup Osmaniye Caddesi ve Aziziye Caddesi'nden itibaren güney batıya doğru gridalleşmeye başlamıştır. Ayrıca Osmaniye Caddesi ve Aziziye Caddesi'nin diğer yollara göre daha geniş olduğu göze çarpmaktadır. Kuzey Doğu'daki parseller hala amorf halde kalmışken Güney Batı'ya doğru dikdörtgensel ve karesel parsellere geçilmiştir. Osmont Plan'ında iki adet kilise var iken bunlara benzeyen herhangi bir yapı formu Dilaver Bey Plan'ında bulunmamaktadır.

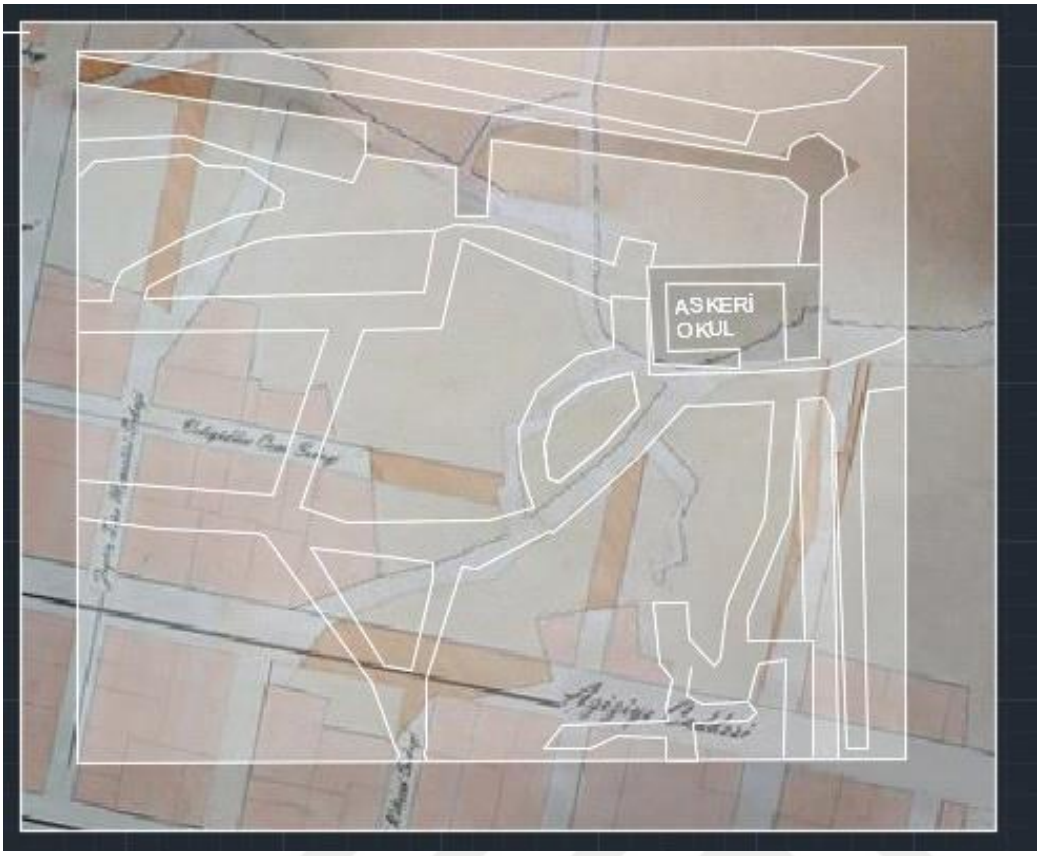

Şekil 5.18.1854 Osmont Planı ile Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un kuzey Doğu Burcunda Kesiştirilmesi

Dilaver Bey Planı ile 1854 Osmont Planı aynı ölçeğe getirilip kesiştirildiğinde göze batan ilk şey Osmont Planındaki Askeri Okulun güney batısında kalan amorf kavşak dışında nerdeyse çoğu şeyin değiştiğidir. Ayrıca bu askeri okul Edirne Askeri İdadisi olan Askeri Rüştiyedir ve amorf kavşaktan aşağı doğru kıvrılarak inen yol büyük oranda formunu korumuştur. Bu yolun batısında kalan iki kol Osmont planında düzensiz gitmeye devam etmiştir. Dilaver Bey Planı'nda ise radikal bir şekilde gridalleşmiştir. Dilaver Bey Planındaki parsellerin daha büyük olduğu neredeyse Osmont Planındaki iki üç parsele denk geldiği görülmektedir.

Askeri Okulun ise avlulu olduğu gözlemlenmektedir ve güneye doğru tek taraflı bir çıkışı vardır. Bu tek taraflı çıkış Arastanın girişindeki kapıdan gelen paralel yola dik şekilde aşağı doğru indikten sonra eğrisel şekilde kıvrılmaya başlamaktadır.

Dilaver Bey Planında ise bu dik yol 20 metre sağa kaydırılmıştır ve tam olarak aşağı indikten sonra yeniden gridal şekilde dağılmaya başlamıştır. Referans noktası alınan göbeğin güneydoğu ucundaki yol güneye doğru kıvrılıp 15-20 metre ilerledikten sonra doğuya doğru izlediği hattı bozmadan yarı eğrisel şekilde ilerlemeye başlamıştır, bu ilerleme esnasında ortasında üçgen göbeği olan bir kavşak oluşturmuştur. Bu kavşak güneyde tek yöne bağlanıp aşağı doğru inmeye başlamıştır.

Dilaver Bey planında ise göbeğin alt ucundan batıya doğru dik bir sokak ilerleyip Veliyüddün Cami Sokağı İsmini almıştır. İleride tekrar ızgara planına devam etmiştir fakat otuz metre ötesinde hala kuralsız kalan plana göre düzeltilmesi öngörülen kuzeye doğru giden bir sokağı daha vardır.

Osmont Planına göre üçgen şeklini alan kavşaktaki üç yol tek yola dönüştürülmüştür ve aşağı doğru kıvrılarak gridal plana uygun olan Aziziye caddesine bağlanmıştır. Dilaver Bey planında başka bir ayrıntı ise bu göbeği oluşturan iki yoldan doğuda olanından bir arter yol fırlayıp güneye doğru zigzag çizerek aşağı inmiştir. Fazla ilerlemeden on metre sonra çıkmaz sokak olarak sonlanmıştır.

Parsellerin Karşılaştırılması;

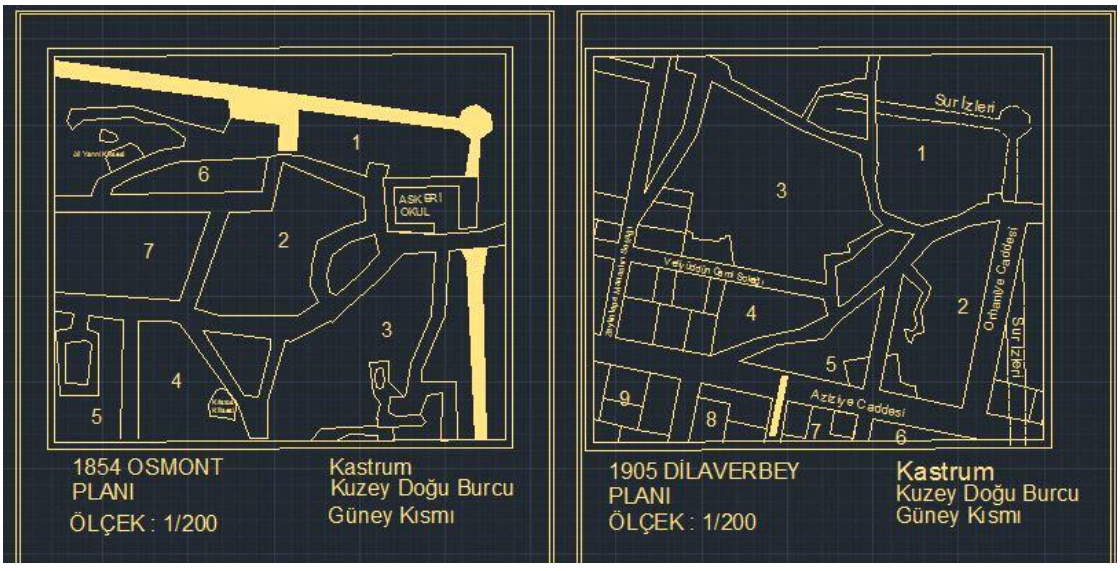

Şekil 5.19. 1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Karşılaştırması, (Çizen: Saygın Alkan)

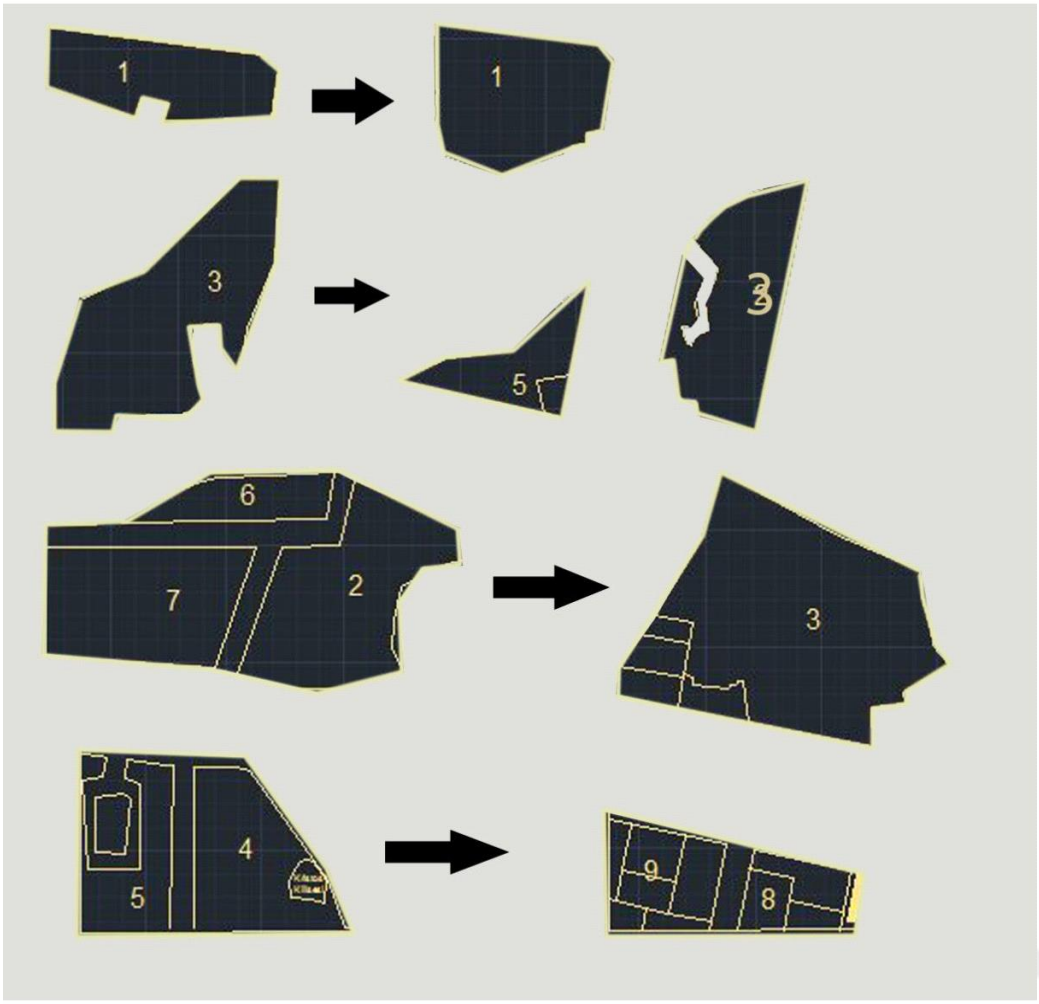

Şekil 5.20. 1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Parsellerinin Karşılaştırılması, (Çizen: Saygın Alkan)

54 planı ve 18 planı karşılaştırmasını daha detaylı incelemek açısından parsellere tek tek numara verilmesi uygun görülmüştür. Parsellerde ise ne gibi değişiklikler olması planlandığı madde madde açıklanacaktır. Askeri Rüştiye'nin kuzeyinde olan Askeri Rüştiye ve Kastrum arasında kalan bölgeye 1 nolu parsel denmiştir. 1 nolu parsel 1854 planı ve 1905 projesi incelendiğinde karakteristik bir değişim geçirmemiştir. İki haritada da karmaşık halde mevcuttur. Fakat Dilaver Bey planında uzun inceliği kısalıp doğuya güneye doğru 10-15 metre kadar genişleyen bir hareket yapmıştır.

İki Nolu parseli incelemeye başlarken Dilaver Bey Planı'na bakıldığında çevresinde ki komşu parsellerle bir ilişki içerisinde olduğu sezilmektedir. Daha dikkatli incelendiğinde 1854 planındaki 2 nolu, 6 nolu ve 7 nolu komşu parseller birleşip yaklaşık olarak Dilaver Bey planında 3 numara ile kodlandırılan parsele dönüşmüştür. Total formları hemen hemen aynı

sayılır. 2+ 6 + 7 nolu parselin oluşturduğu bütün sadece 05 planında daha merkezcil vaziyette durmaktadır.

Üç nolu parsel incelenmeye başlandığında ise bir ayrışma söz konusudur.

5.5.1 Kastrumun Kuzey Doğu Burcu'nun Kuzey Kısmının 1854 Osmont ile 1905 Dilaver Bey Karşılaştırması;

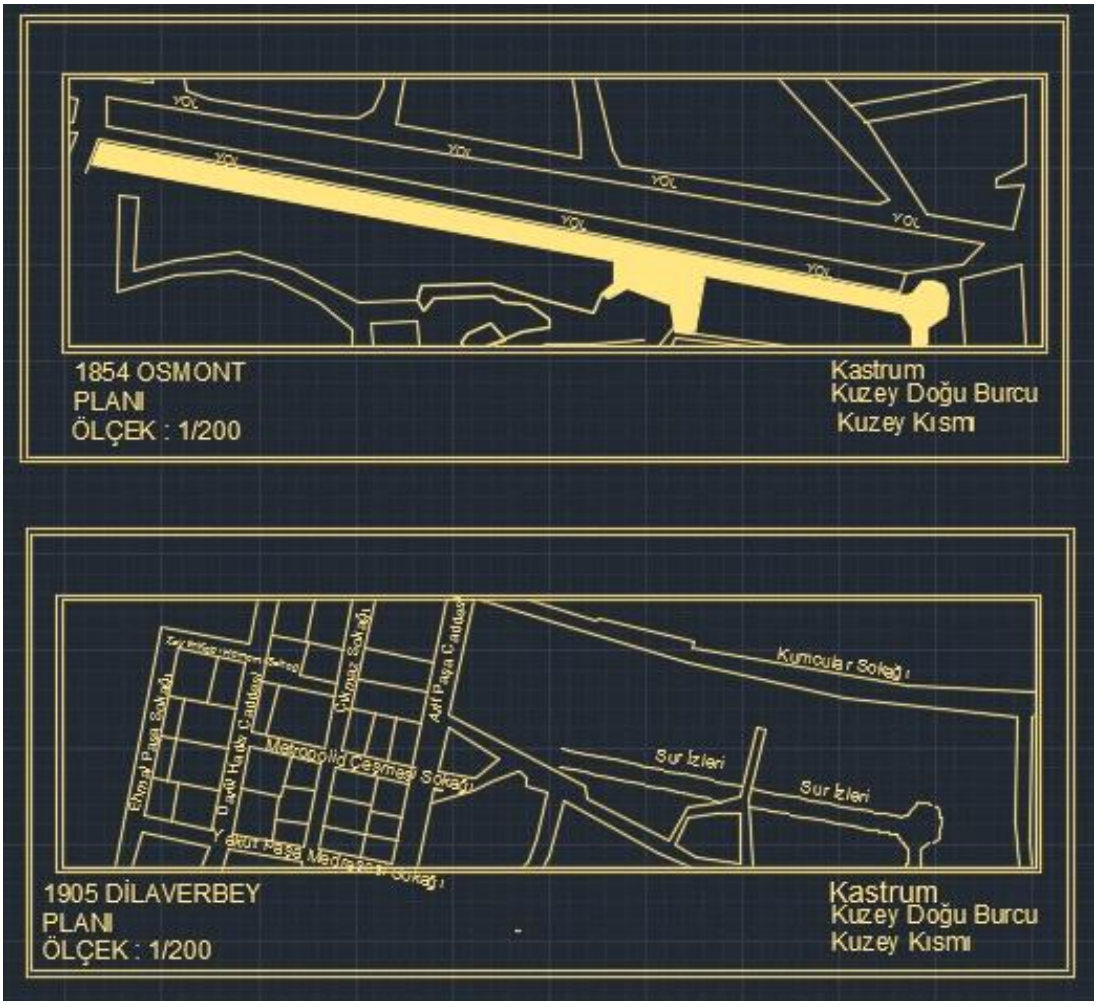

Şekil 5. 21.1854 Osmont Planı ve 1905 Dilaver Bey Planı Karşılaştırılması, (Çizen: Saygın Alkan)

Dilaver Bey planında Osmont Planından gözüken Kastrum'un kuzey doğu burcu mevcut değildir. Osmont Planında Kastrum'un kuzey duvarının kuzeyinde beş metre arayla iki yol

mevcutken Dilaver Bey planında bu yollar kaldırılmış ve bu otuz metrelik alan daha sonra işleneceği varsayılarak boş bırakılmıştır. İlerisinden ise Kumcular Sokağı geçmektedir.

Şekil 5.22. Osmont Planı ve Dilaver Bey Planı Kesiştirilmesi

Osmont Planında Surun Kuzey tarafları amorf parsellere ayrılmışken Dilaver Bey Planında Kumcular Sokağı düşeyde gridal parçalara ayrılmaya başlar. Bu gridal sokaklar yatayda kuzeyden güneye doğru sırası ile Zeytin Kapı Hamamı Sokağı, Metropolit Çeşmesi Sokağı ve Yakut Paşa Medresesi Sokağı olarak ayrılırken düşeyde ise batıdan doğuya sırası ile Ehmal Paşa Sokağı, Darül Hadis Caddesi, Arif Paşa Caddesi ve çıkmaz sokağı olarak adlandırılır.

Parsellerin Karşılaştırılması;

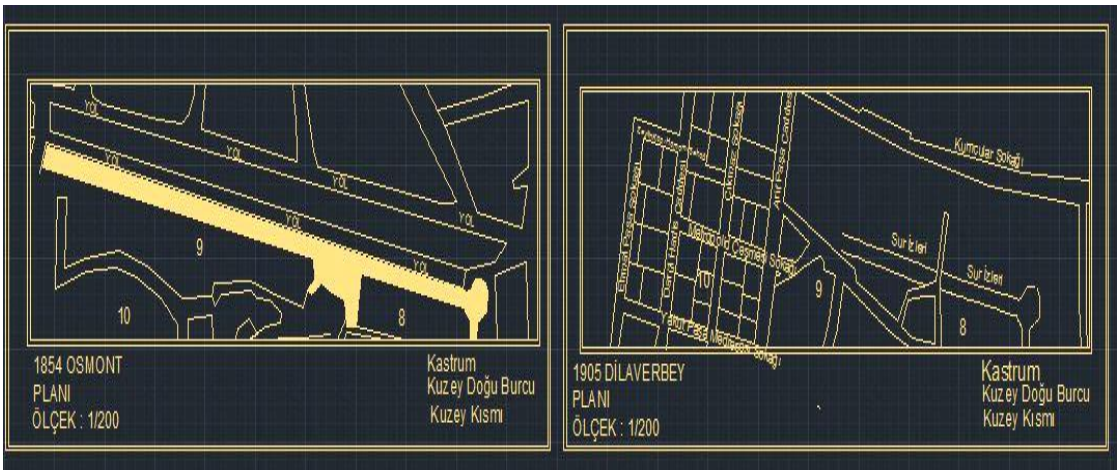

Şekil 5.23 Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Karşılaştırması

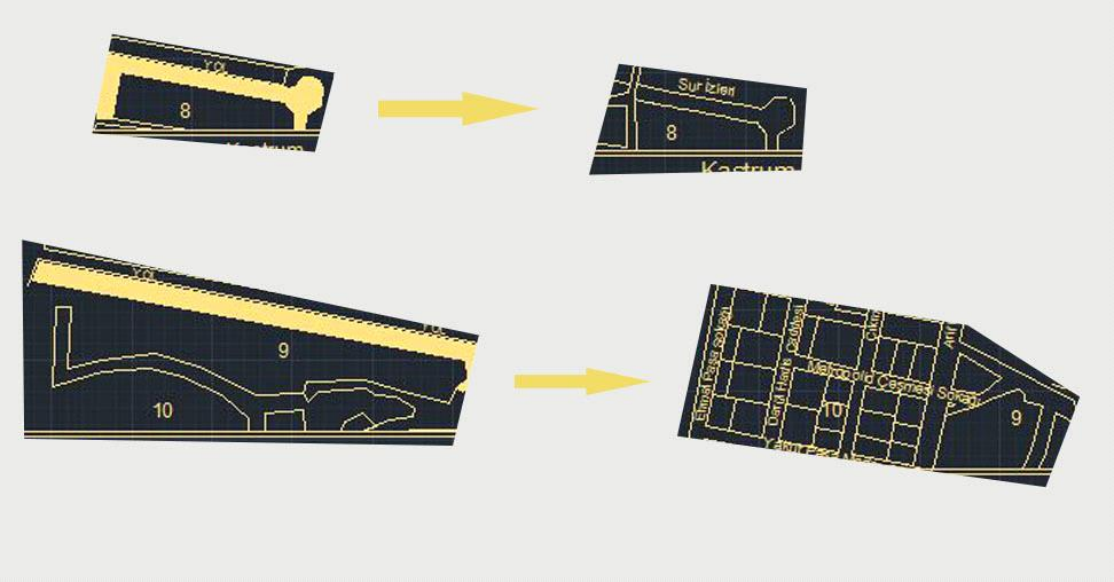

Şekil 5.24 Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Parsellerinin Karşılaştırılması

5.5.2. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcunun Kuzeyinde Kalan Alanlarının Karşılaştırılması

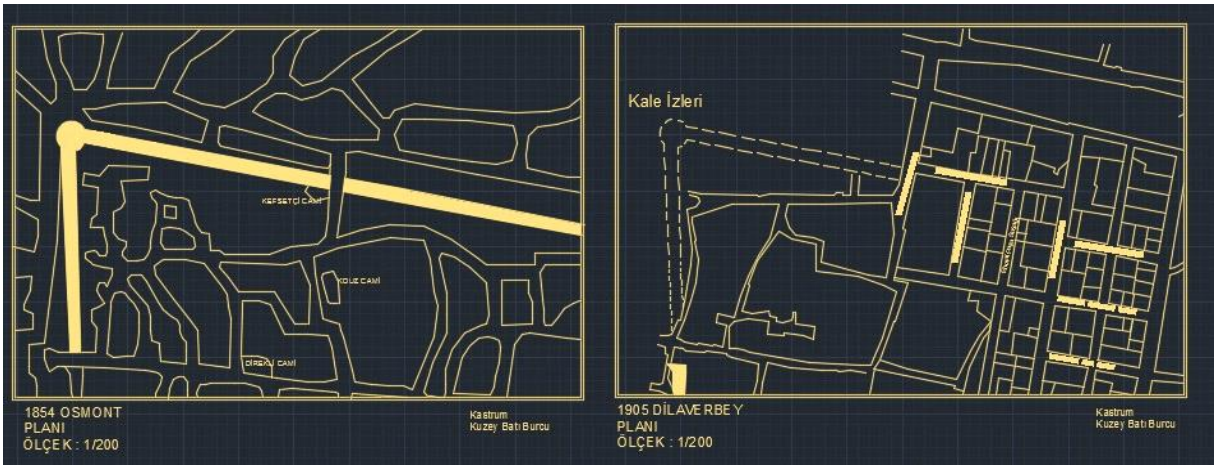

Şekil 5.25. Dilaver Bey Planı ve Osmont Planı Karşılaştırması

Dilaver Bey planının Yakut Paşa Cami Sokağının kuzeyine gelen iz düşümünde Osmont Planında Kuzey Surunda bir ayrılma yaşanır, burada bir top kapı vardır. Bu kapıdan bir yol geçer tam burada yolun doğu girişinde Kefsetçi Cami bulunur. Yol güneye doğru iner ve on metre sonra doğu ve batıya olarak ikiye ayrılır.

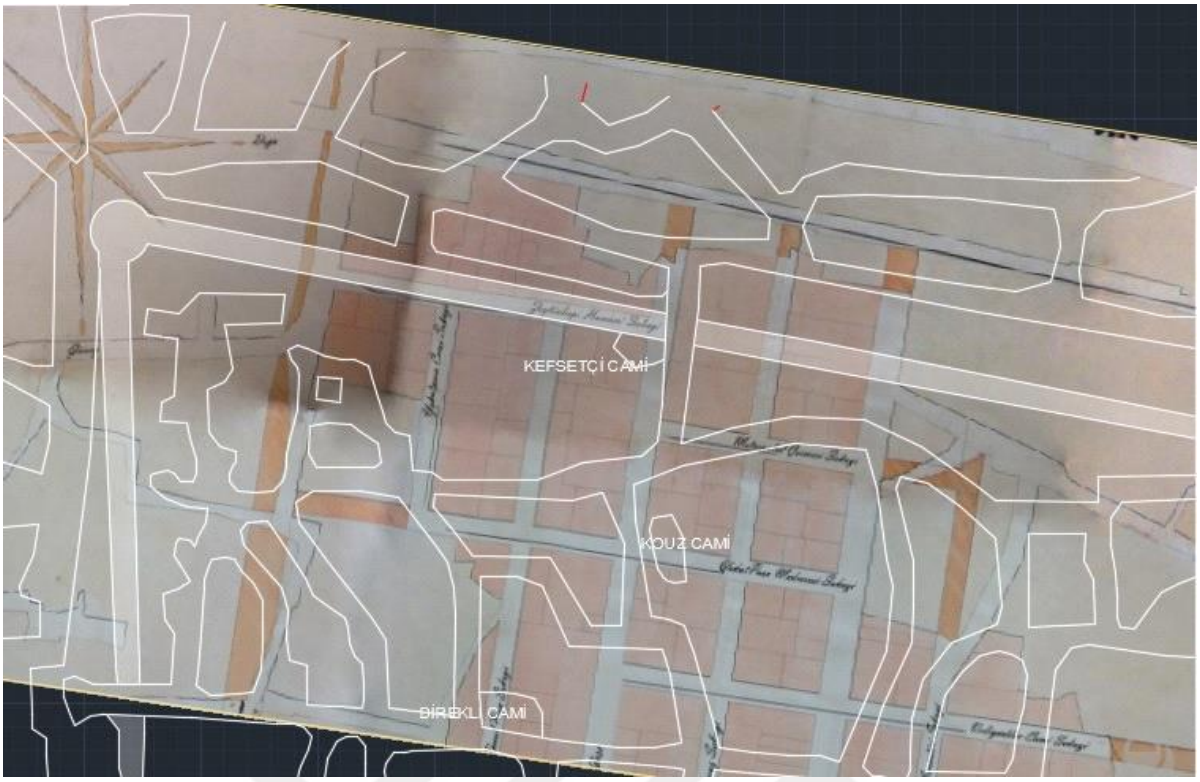

Şekil 5.26. 1854 Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısında Çakıştırılması

Batı kanadı yirmi metre ilerledikten sonra Güney Batı yönünde çatal yapar ve gittikçe daha çok düzensizleşmeye başlar. Osmont Planında bu çatal yapan alan Dilaver Bey Planında dört dikey ve iki yatay sayıda gridal bir şekilde ayrılamaya başlar. Yatay olanlardan kuzeydeki Zeytin Kapı Hamamı Sokağıdır. Güneydeki ise Yakut Paşa Medresesi sokağıdır. Bunları sırasıyla batıdan doğuya doğru: Ehmal Paşa sokağı, Darül Hadis Caddesi, Çıkmaz Sokağı ve Arif Paşa Caddesi kesmektedir.

Parsellerin Karşılaştırılması ;

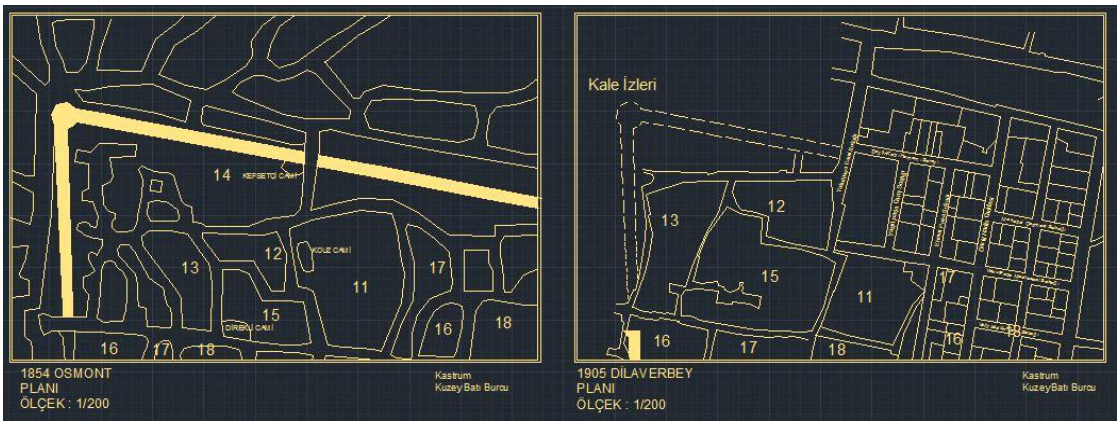

Şekil 5.27. 1854 Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısı Karşılaştırması

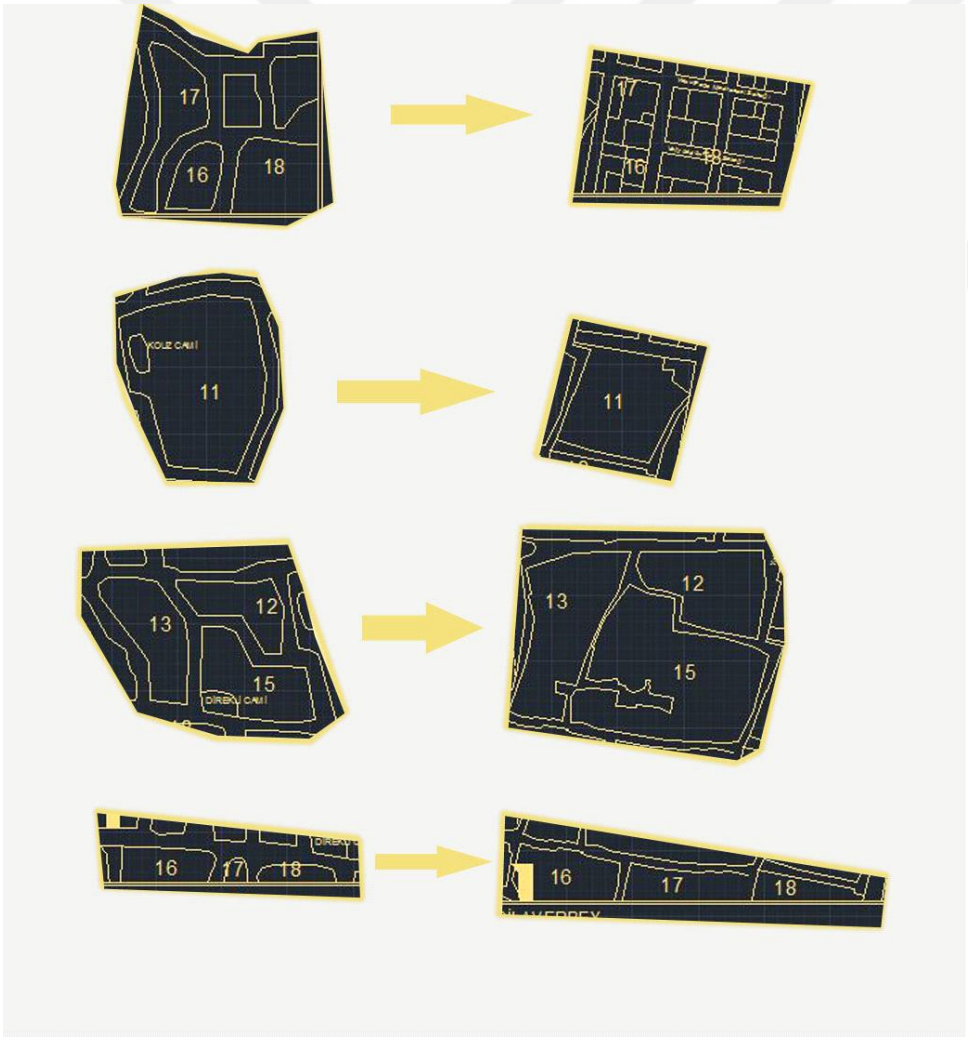

Şekil 5.28. Osmont Planı ile 1905 Dilaver Bey Planı'nın Kastrum'un Kuzey Batısı Parsellerin Karşılaştırılması

5.6. 1854 Edirne'si ile 1918 Edirne Karşılaştırması

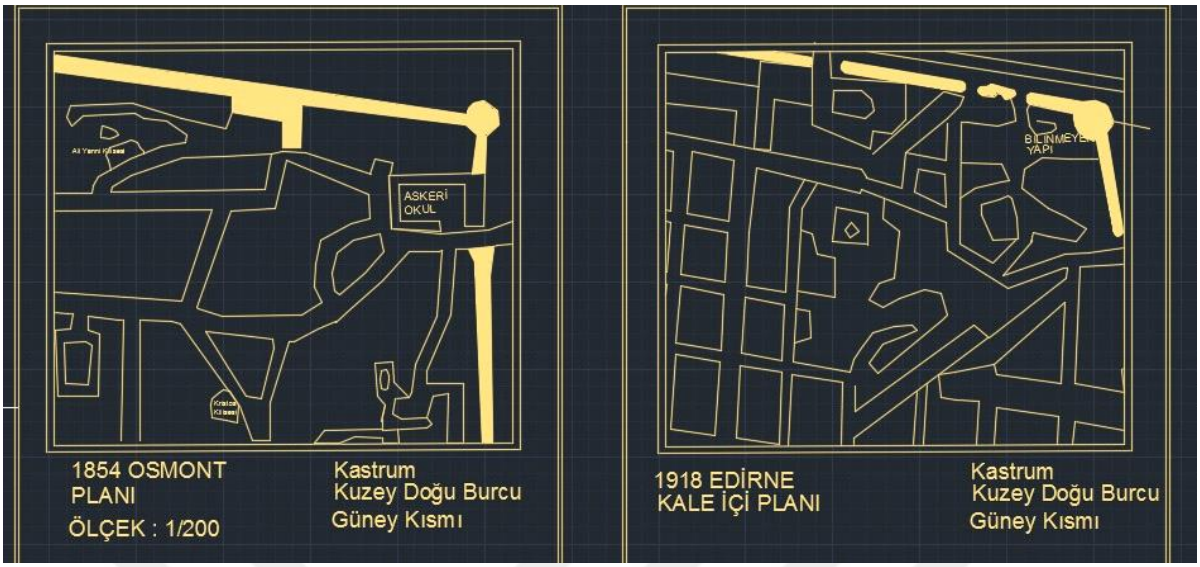

Şekil 5.29. 1854 ve 1918 Edirne Planları Karşılaştırılması

Edirne'nin 1854 ve 1918 planı karşılaştırıldığında göze çarpan en önemli fark sur içi açılarıdır. 1854 planında Kuzey Doğu burcunda surlar arasındaki açı 91-92 derece iken 1918 planında ise surlar arasındaki açı yaklaşık olarak 110 dereceye tekabül etmektedir.

İkinci fark ise askeri okulun güneyinde yer alan kavşağın 1854 planında okul ile bitişik iken 1918 planında beş altı metre güney batıya ötelenmiş olması ve 1918 planında ek bir cep almış olmasıdır.

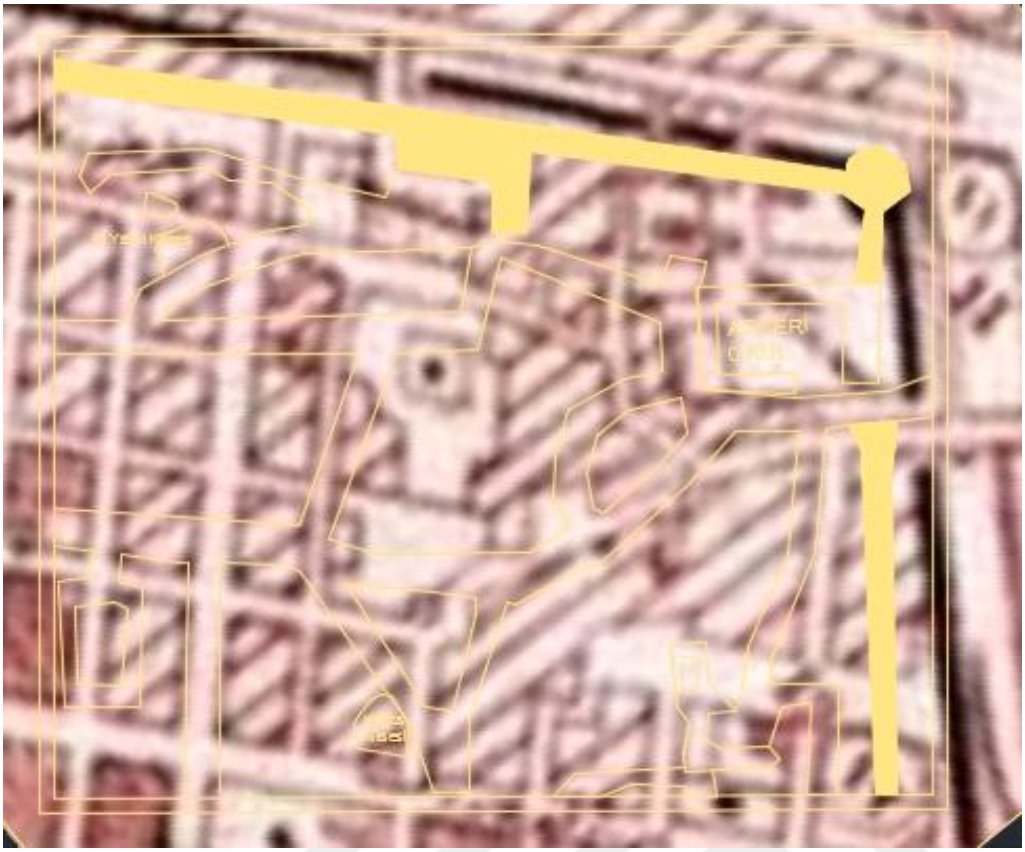

Şekil 5.30. 1854 ve 1918 Edirne Planlarının Çakıştırılması

İki Planda da ortak nokta ise surun doğu cephesinde kesintiye uğrayıp kastrumun içine geçen yol ile delinmesidir. Bu yollar surun kapılar içinden geçen yollarıdır.1918 planında askeri okulun güneyinde yol batıya doğru kıvrılarak inerek amorflaşırken 1854 planında ise dik bir şekilde inip diyognal iki yolla ayrılmaktadır.

1954 planında askeri okulun güneyinde kavşak aşağı doğru tek bir yola doğru birleşip üçgen bir göbek oluşturup amorf bir şekilde dağılmaya başlamıştır.1918 planında ise bu kavşak iki eğrisel yola ayrıldıktan sonra güney batıya doğru ızgaralaşarak sistematik bir şekilde dağılmaya başlar.

Parsellerin Karşılaştırılması ;

Şekil 5.31. 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Karşılaştırılması, (Çizen: Saygın Alkan)

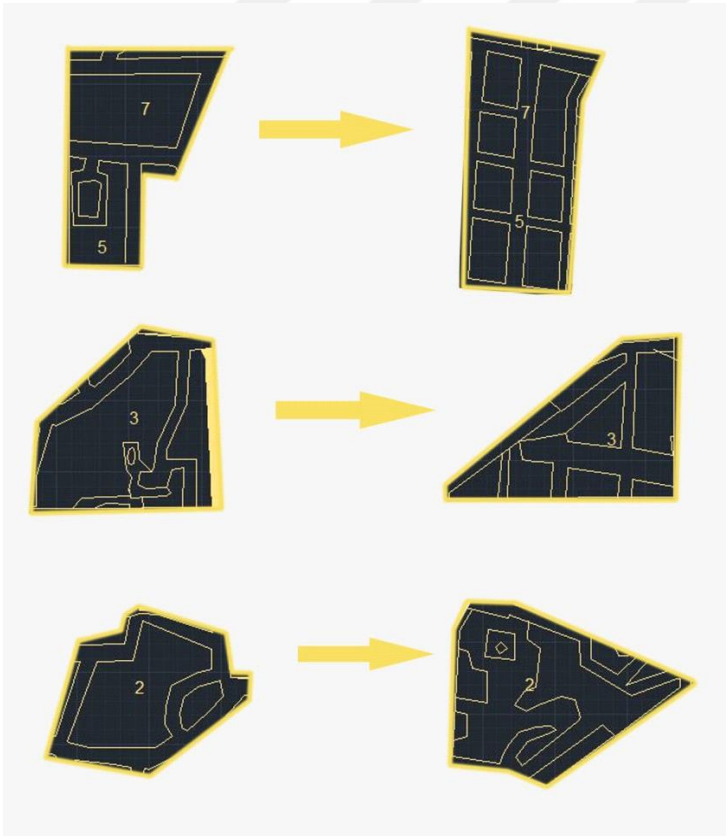

Şekil 5.32. 1854 ve 1918 Planlarının Parsellerinin Karşılaştırılması

5.6.1 Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcunun Kuzeyinde Kalan Alanlarının Karşılaştırılması

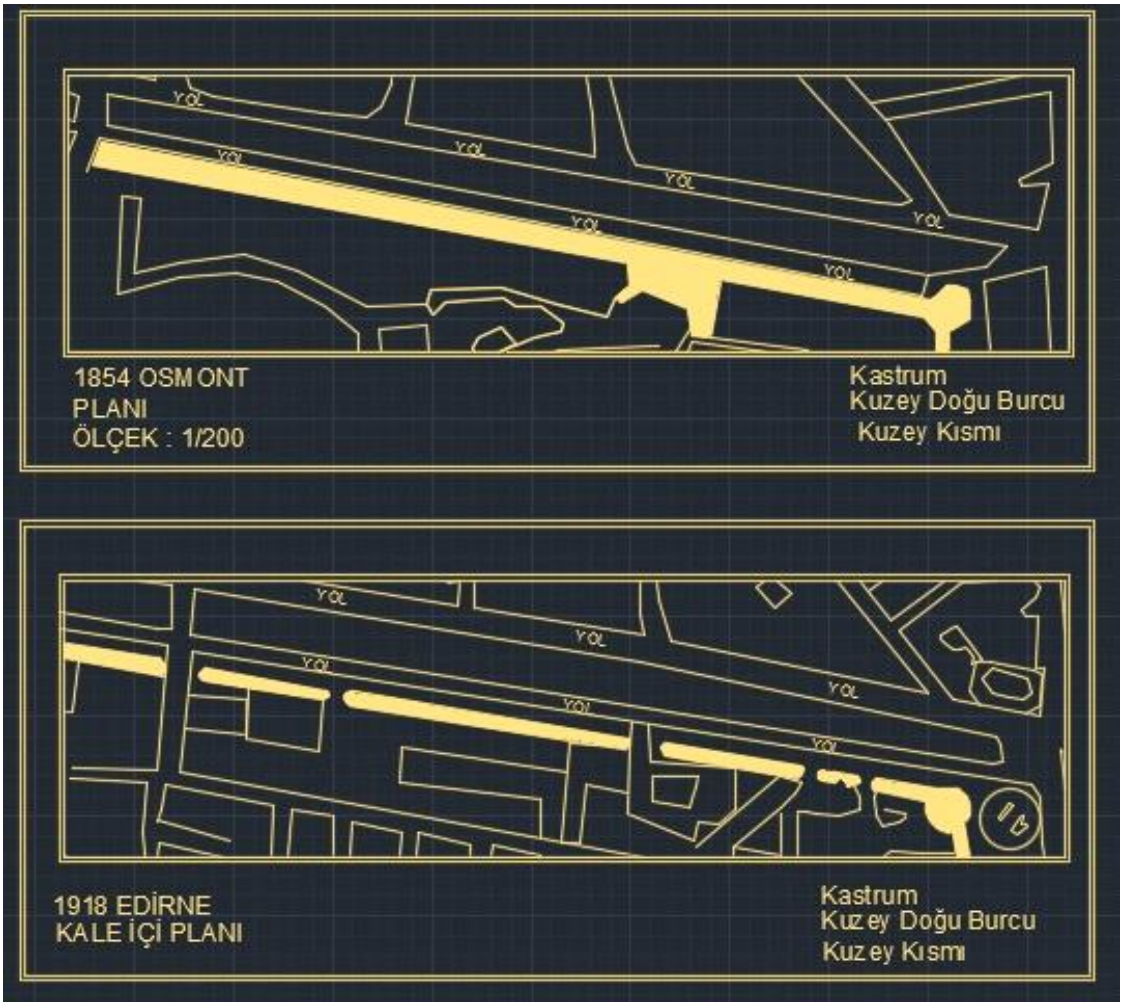

Şekil 5.33. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Karşılaştırılması, (Çizen: Saygın Alkan)

Edirne'nin 1854 ve 1918 planı Kastrumun Kuzey Doğu Burcunun kuzeyinde kalan alanlar karşılaştırıldığında ise en büyük göze çarpan şey surlardaki kesintilerdir. 1854 planında sur 110 metre boyunca kesintiye uğramayıp ilk kez bu noktadaki geçit ile kesintiye uğramışken 1918 planında ise bu noktaya kadar beş kez kesintiye uğramıştır. 1918 planında sur bu noktaya kadar on birinci, on sekizinci, otuz dokuzuncu, yetmiş sekizinci ve doksan sekizinci metrede kesintiye uğramıştır.

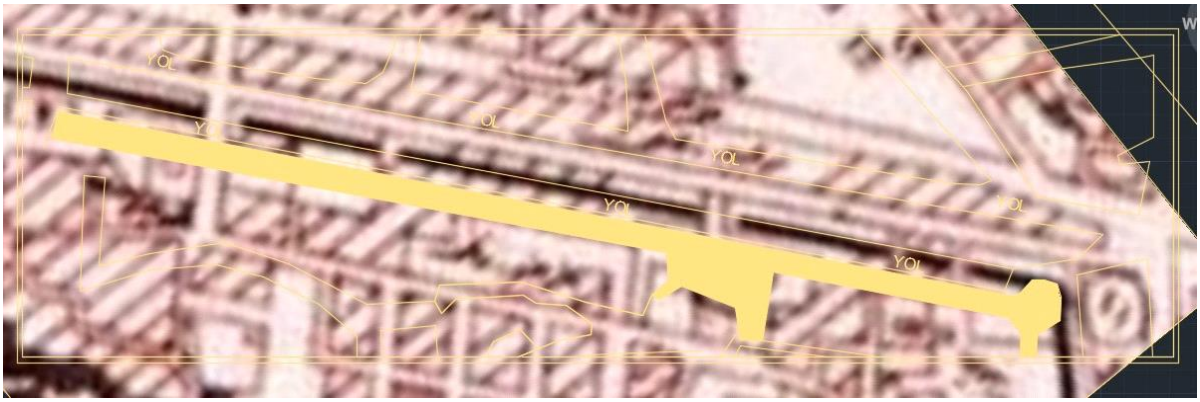

Şekil 5.34. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Çakıştırılması

On birinci ve on sekizinci metredeki açıklıklar iki metre iken otuz dokuzuncu metredeki açıklık ise dört buçuk metredir. Yetmiş sekizince metredeki açıklık yine iki metre iken doksan sekizinci metrede ise tekrar dört metre açıklığa dönülmüştür. Duvarın ikinci kesintiye uğradığı yerde Yunan Metropolitliğine giriş verildiği düşünülmektedir.

İki planda da Kastrum Surunun Kuzeyinde kendisine paralel üçer ve on bir metre aralıklarla ikişer yol bulunmaktadır. Bu iki planda da ortak noktadır. Aynı şekilde iki planda da yolun elli ve altmışıncı metresinde iki tane geometrideki yamuk şekilli aralarında ikişer metrelik yolgeçen ardışık parseller yer almaktadır ve iki planda da Kastrum Surunun yüz onuncu metresinde kuzeyden inen an yol suru kesmektedir. Bu yol güneye doğru on beş metre inip batı doğu ve güney olmak üzere üç kola ayrılır.

Bu kolların batı ve güney kolları iki planda da amorf şekilde dallanırken doğu kolu ise gridal şekilde ilerleyip güneyinde tekrar sistematik şekilde dallarına ayrılmıştır.

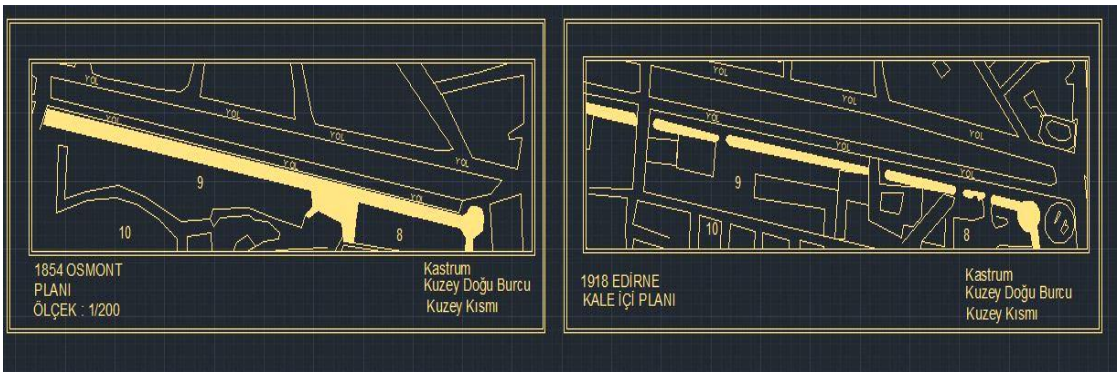

Şekil 5.35. Şekil 5.32 Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Burcu Kısmının Karşılaştırılması

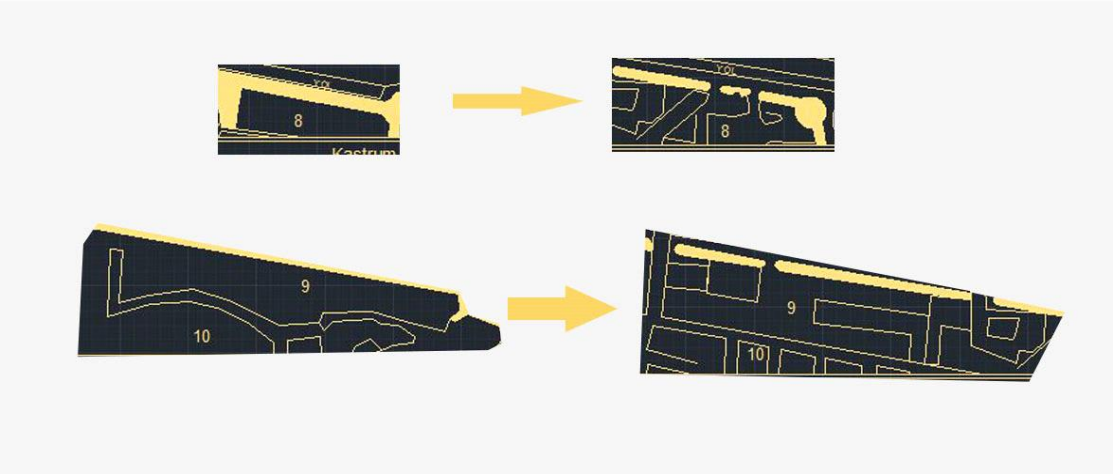

Şekil 5.36. Edirne 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Doğu Parsellerinin Karşılaştırılması

5.6.2 Edirne 1854 ve 1918 Planı Kuzey Batı Burcu Karşılaştırılması

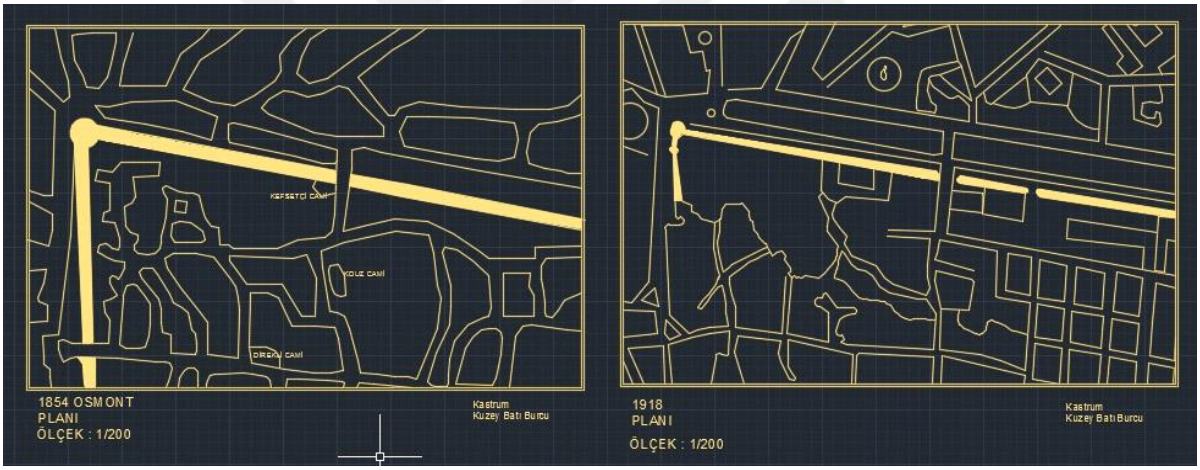

Şekil 5.37. 1854 ve 1918 Planlarının Kuzey Batı Burcu Karşılaştırılması

Edirne'nin 1854 ve 1918 planı karşılaştırıldığında kuzey doğu burcunda göze çarpan sur içi açıları farkı iken kuzey batı burcunda bu fark ortadan kaybolmaktadır. Ve fark geniş açı değil dar açıya dönüşmektedir. İki planda da surlar yaklaşık olarak yetmiş beş derecelik açı ile birbirine bağlanmaktadır.

1854 planında surun kuzeyindeki çift yol üç noktada birbirine bağlanarak sarmaşık yaparak ilerlemiş iken 1918 planından bu iki yol hiç birbirine dolanmadan kuzey doğu burcundaki başladığı gibi paralel ve düz halde ilerlemektedir. 1854 Planında bu yollar kuzeye doğru birbirine boğumlanarak dağılmaktadır. 1918 planında ise üç yerden dik doğrultuda ışınsal olarak dağılmaya başlamaktadır.

Şekil 5.38.1854 Osmont Planı ile 1918 Planı'nın Kastrumun Kuzey Batı Burcunda Çakıştırılması, (Çizen: Saygın Alkan)

Bu iki plandaki en önemli farklardan biri de 1854 planında kastrumun doğu duvarı ufak kesintilerle olsa da devam ederken 1918 planında batı duvarı on altı metre kuzeye indikten sonra yok olmaktadır.

Parsellerin Değişimi;

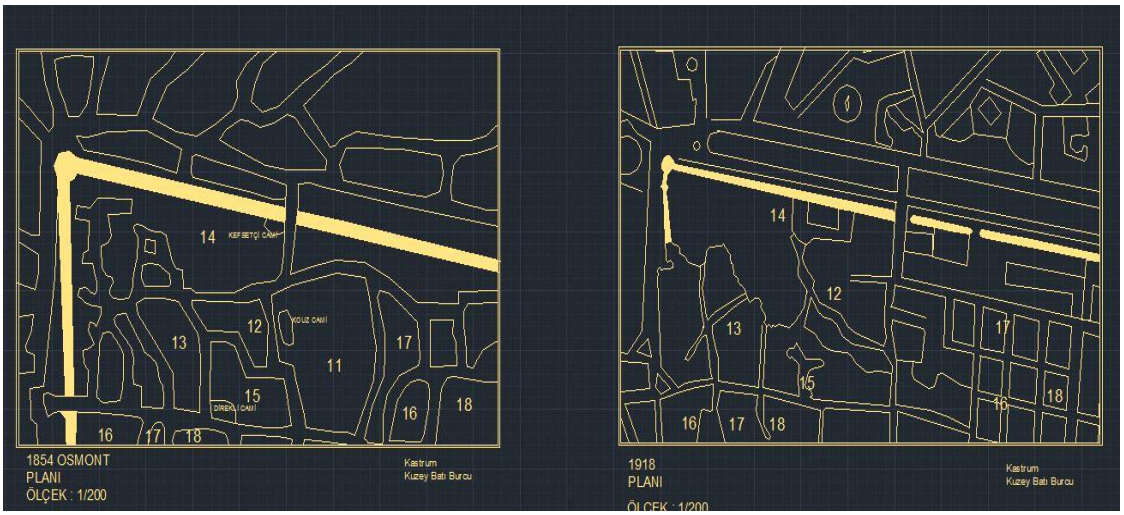

Şekil 5.39.Parsellerin Değişimi

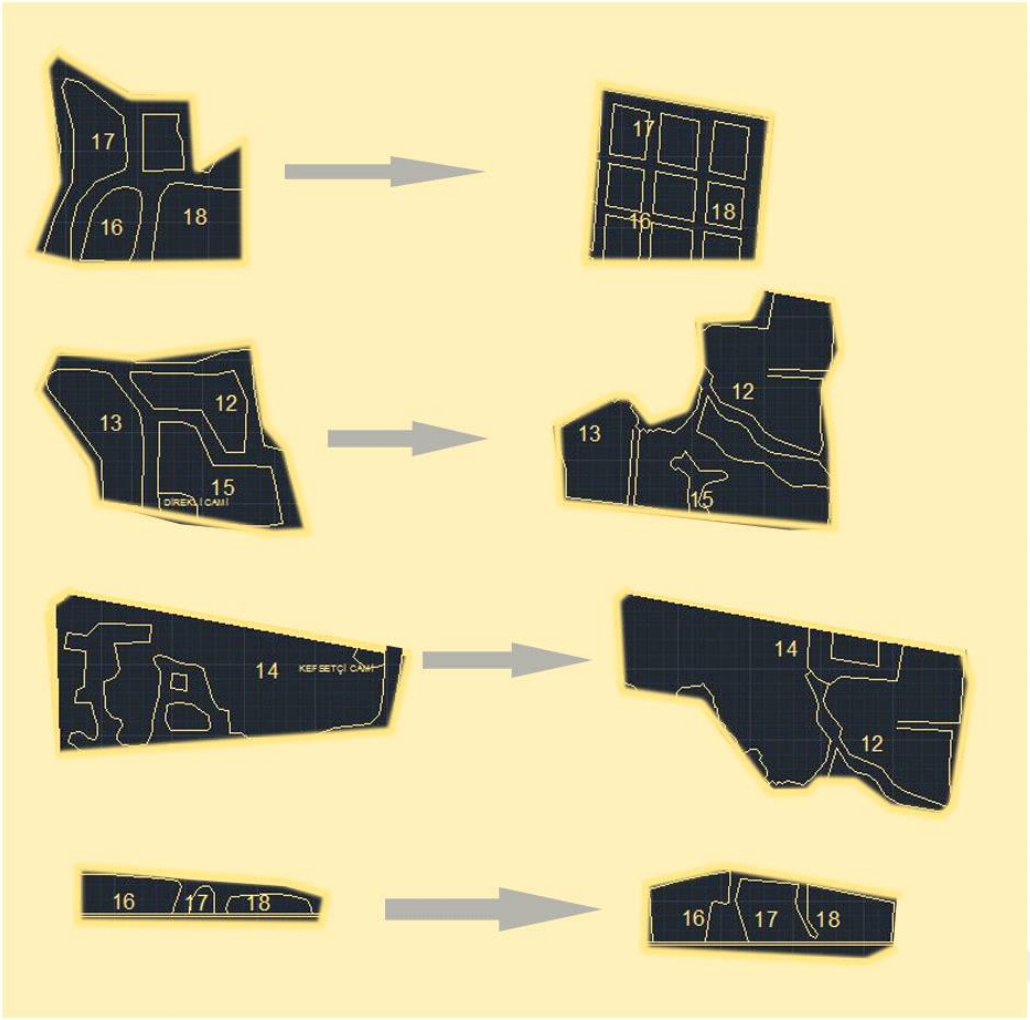

Şekil 5.40.Kuzey Batı Parsellerin Değişimi Karşılaştırılması

Şekil 5.41. Edirne Kaleiçi Bölgesinin Günümüzdeki Durumu

5.7 Haritaların Karşılaştırılmasından Çıkarılan Sonuç

Edirne'ye ait yapılmış 1854, 1903, 1905 ve 1918 haritaları karşılaştırıldığında hepsinde bazı ortak farklar dikkat çekmektedir. Kaleiçi bölgesinde 1854'ten 1918'e doğru gidildiğinde kuralsız dokunun büyük ölçüde gridalleşmeye başladığı gözükmektedir. Gridalleşmeden parsellerde payını almıştır. Amorf biçimli parsellerin büyük çoğunluğu dikdörtgen ve kare şekilli parsellere dönüşmüştür. Parsellerle birlikte bazı yapılarda parselin formuna sığmak için bu değişimden etkilenmiştir. Yine haritalara bakıldığında kuralsız dokudaki yolların genişliğinin hemen hemen hepsi aynı iken, gridal dokuda yol genişliklerinin yolun önemine göre hiyerarşik şekilde oluştuğu gözlemlenmektedir.

Kastrumun surlarına bakıldığı ise büyük ölçüde kaybolduğu görülmektedir. Ayrıca surlarda zamanla Kaleiçi bölgesinin işlevi için bazı delinmelerin zamanla başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Kaleiçi bölgesinde ise 1854'te hiç rekreasyon alanı yokken 1918'e gidildiğinde çeşitli rekreasyon alanlarının oluştuğu görülmektedir. Ayrıca 1854'te gözüken Metropolitlik, Askeri İdadi gibi özel yapılar ortadan kalkmıştır. Bunun yanında Yunan, Rum, Ermeni eğitim ve dini yapılarının nerdeyse hepsi yok olmuştur. Bunlarda yabancı azınlıkların bölgeden de göç etmesinin de payı olduğu düşünülebilir.

BÖLÜM 6

PARSELLEŞMENİN EDİRNE ÜZERİNDE YANSIMALARI, İSTANBUL VE DİĞER MODERN KENTLER İLE KARŞILAŞTIRILMASI

6.1.Yangının Büyüklüğü, Yanan Yerin Topografyası ve Semtin Önemi;

Çıkan yangının büyüklüğü, yanan bölgenin topografyası ve yangın çıkan yerin önemine göre yangın sonrası uygulamalarda çeşitli farklılıklar gözükebiliyordu. İstanbul'da bunun gibi örneklere baktığımızda yangından zedelenen bölge büyük ve saygınlığı yüksek bir semt ise, tamamen sıfırdan ele alınıyor ve yanındaki yanmamış bölgeleri de kapsayan bir düzenlemeye gidiliyordu. Edirne'ye baktığımızda ise Kale içinde çıkan büyük 1905 yangınından sonra Kaleiçi zamanının en prestijli semti olduğu için sil baştan ele alınmış ve çevresinde de düzenlemeye gidilmiştir.

6.2. Gridal Sisteme Geçilmesi Ana Aksların Vurgulanması ve Kesişimi

Gridal yapıya geçilmesinin birçok nedeni vardır. Bunun nedenleri aşağıda bahsedilecek olan maddelerde vurgulanacaktır. Gridal yapıya geçilmesiyle birlikte oluşan ana aksları vurgulamak için yapılan aksları genişletmenin yanında bir de aksların kesiştiği noktada algıda farklılık yapılacak çeşitli noktalara gidilmekteydi. İstanbul'da Aksaray'da çıkan yangında, bölgenin iki ana aksının kesiştiği nokta önemini vurgulamak için kavşağı belirleyen köşeler yuvarlanıp genişletilmiştir. Bu ne kadar meydan olmamışsa da kendini bir nebze öyle algılatmayı başarmıştır. Edirne'ye dönüp baktığımızda ise 1905 Dilaver Bey Planında Kaleiçi'ndeki iki ana aksın kesiştiği noktada ki kavşak genişletilip küçük bir meydan algısı verilmiştir. Fakat bu plan proje aşamasında kalmış ve uygulanamamıştır.

Gridal yapıya geçilmesinin bir başka boyutu da hukuki kısmıdır.İstanbul'da yapılan bu uygulamada arsa sahipleri arasında bölüştürmenin net ve adil olması için kare parseller uygun görülmüştür ve tarla kuralı uygulanmıştır**[8,10].** Edirne Kale İçinde de aynı biçimdeki parseller 1905 ve 1918 planlarında açık şekilde gözükmektedir.

6.3. Çıkmaz Sokakların Yok Edilmesi

Gridal yapıya geçilmesi ile birlikte, çıkmaz sokaklar sorunu tamamen ortadan kalkmış oluyordu. İstanbul'da görülen uygulamalarla birlikte tüm çıkmaz sokaklar ortada kalkmışken

Edirne'ye bakıldığında ise aynısının başarılı olunduğu gözükmektedir. 1854 Osmont Planı'na bakıldığında Kale içinde birçok çıkmaz sokak mevcut iken 1905 Dilaver Bey Planı çok daha az sayıda vardır. Günümüzdeki kale içinde gridal yapı sayesinde hiçbir çıkmaz sokak oluşmamaktadır. Bir sokak ya düşeyde ya dikeyde komşu sokak ile birleşmektedir. Bu sorunun çözümü ile birlikte itfaiye ekiplerinin uygun yerlere müdahalesi kolaylaşmış ve nakliye işleri de daha basit hale gelmiştir.

6.4. Yollarda Hiyerarşik Genişlik Farkları

Gridal yapının getirdiği bir önemli değişiklik de sokaklardaki hiyerarşik genişliklerin konulması olmuştur. İstanbul'da yollar üç ayrı sınıfta kategorize edilmiştir. Ana caddeler, orta caddeler ve ara sokaklar olarak ayrılmıştır. Ana caddelerin genişliği yaklaşık 15 metre civarında, küçük caddeler 10 metre genişliğinde, ara sokaklar ise 5 metre genişliğinde uygun görülmüştür. Bu rakamlar çevresel şartlara göre 1-2 metre artıp azalabilmektedir.

Edirne örneğine bakacak olursak ise 1905 planı, 1918 planı ve bugünkü hali hazırdaki duruma göre Balık Pazarı Caddesi ve Arif Paşa Caddesi ana aksları oluştururken en büyük genişlikteki caddeler olmuştur. Diğer caddeler ve sokakların genişlikleri bu iki caddeye nazaran daha azdır. Bu yolların hiyerarşik sıraya sokulmasında sirkülâsyon yoğunluğu ve önem sırası esası gözetilmiştir.

6.5. Yeni Tasarlanan Vaziyet Planı Oluşturulurken Değeri Olan Yapıların Korunması ve Arazinin Yapısına Uyum Sağlanması

İstanbul'da yangın çıkan semtlerdeki yeni düzenleme örneklerine bakıldığında, tarihi değeri olan cami, kilise vb önemli yapıları koruyacak şekilde sistemin tasarlandığı dikkat çekmektedir. İstisnasız her semtinde uygulanmıştır.

Edirne Kaleiçi'ne baktığımızda ise aynı duyarlılık göze çarpmaktadır. Gridal yapı düzenlenirken sokak ağının Edirne Büyük Sinagog, İstiklal İlköğretim Okulu, 1.Murat Lisesi, Maarif Su Terazisi, Şehit Asım İlköğretim Okulu gibi tarihi 20. yüzyılın başına dayanan ve tarihi önem arz eden yapıları işgal etmeyecek şekilde tasarlandığı görülmüştür.

1918 planına bakıldığında gridal yapının kimi yerlerde bozulduğu görülmüştür. İstanbul'da da bunun örnekleri mevcuttur. Bu bozulmaların sebebi coğrafya ve topografyaya uyum sağlama çabasından dolayı yolların gridal şekilde inşa edilememesinden kaynaklanır. Edirne Kaleiçi'ne

baktığımızda 1918 planında Kastrum'un Batı kısımda kalan parseller hala amorf şekilde düzenlenmek zorunda kalmıştır.

6.6. Mezarlıkların Günün Koşullarından Dolayı Yeniden İmara Açılması

İstanbul'da 19. yüzyılda Taksimde Hristiyan mezarlıklarıyla kaplı olan alan Şişli'ye taşınarak günün ihtiyaçlarından dolayı tekrar imara açılmıştır. Bu hareket büyük kitleler tarafından tepki çekse de hayırlı bir iş için açılacağı takdirde ölülerin ruhlarına saygıda kusura olunmayacağı ön görülerek projeye devam edilmiştir. **[11].**

Edirne'de ise şu an Kastrum'un güneyinde kalan alan ve 20 Kasım Stadyum'unun altında 18 'planı ve Raymond Planına göre mezarlıklar vardır. Bu alanlardaki yapılar mezarlıkların üstüne dikilmiştir ve altlarında hala mezarlık olduğu tahmin edilmektedir**[8,10].**

6.7. Halka Açık Park Kavramı

Halka açık park kavramı İstanbul'da ilk defa 1860 yılında Pangaltı-Taksim yolu yapım durumundayken Taksimde bulunan hristiyan mezarlıklarının Şişli'ye taşınması sebebiyle boşalan alana peyzaj tasarımı ile gelmiştir. Osmanlı'da ilk defa umumi rekreasyon alanları inşa edilmeye başlanmıştır.

Edirne Kaleiçi'ne baktığımızda ise Dilaver Bey Plan'ında üç adet halka açık park gözükmektedir. Bunlardan ikisi Belediye Bahçesi olarak geçmekteyken biri eski mahkeme bahçesi olarak geçmektedir. İstanbul'daki uygulamalarda belediyeler bu bahçelerden rant kazanma ihtiyacı gütmüştür ve başarılı olmuştur. İstanbul'daki örneğin başarılı olması sebebiyle aynı uygulama Edirne'de gerçekleştirilmiştir**[10].**

6.8. Doku İçerisinde Ulaşımı Hafifletmek İçin Surların Yıkılması

19. yüzyıl İstanbul'unda Galata yoğun bir bölgeydi. Bu yoğun doku içerisinde ulaşımı hafifletmek için Galata Surları 1863 yılında yıkılmıştı ve kazanılan alanlar ortaya çıkmıştı. Kazanılan alanlar Avrupa Kentleri örneğinde olduğu gibi geniş caddeler oluşturmak veya dar olanları genişletmek amacıyla kullanılmıştı.

Edirne Kale İçine baktığımızda ise 1860 yılında Vali Hurşit Paşa tarafından Kastrum surlarının kamu yararına binalar yapılması amacıyla yıktırıldığı görülmüştür. Yıkılan surlardan elde edilen malzemeler yeni yapıların yapılması amacı için kullanılırken açılan

boşluklardan sokaklar geçmiştir. Günümüzde kale içi sokaklarının bazılarında kale surları izlerine rastlanmaktadır.

6.9. Ahşap Malzemeden Tuğla Malzemeye Geçilmeye Teşvik Edilmesi

İstanbul yangınlarının ana kaynağı yapıların ahşap olması, çabuk alev alması ve birbirine sıçraması olmuştur. Ahşap malzemenin kullanılma nedeni ekonomik maliyetinin düşük olmasından kaynaklıydı. Bunun nedeni taş ve tuğla gibi malzemelere uygulanan vergilerin çok olmasıydı. İstanbul'da ahşap yapının kullanımı önlenmek için tuğla ve çimento fabrikası kurulup bu malzemelerden alınan vergiler kaldırıldı ve halk bu malzemeleri kullanmak için teşvik edildi.

Edirne Kaleiçi'ne bakıldığında ise bu durumun başarılı bir şekilde gerçekleştiği söylenemez. Günümüzdeki mevcut çoğu bina halen ahşap haldedir. Bunun sebebinin Edirne'de fabrika kurulmamasından dolayı halen taş ve tuğlaya uygulanan verginin kaldırılmaması olduğu düşünülebilir. İstanbul'da da fabrikalar kurulmasına rağmen fikir başarılı olarak hayata geçememiştir.

6.10.Binalar Arası Yangın Duvarları Konulması, Bitişik Nizamdan Kaçınılması ve Bahçeli Tasarımla Tampon Bölge Bırakılması

İstanbul'da yangınların sıçrayıcı ve yayılan etkisinden kurtulmak için binalar arası yangın duvarları konulması uygun görülmüştür. Çoğu yerleşimde bitişik nizamdan kaçınılmıştır ve binalar arasında bahçeli tasarımla yangın için tampon bölge oluşturulmuştur.

Edirne Kaleiçi örneğine baktığımızda ise yangın duvarları olan ve bahçeli olan yapılar oldukça fazla sayıdadır. Yapı malzemesi bazında alınamayan önlemin bu yolla alındığı düşünülmektedir.

6.11.Parsellerin Formundan Kaynaklı Yapıda Ayak Uydurma Çabası

İstanbul'da diyognal şekilde biten parsellerde ister istemez yapı formunun da ayak uydurma çabası gözükmüştür veya dikdörtgensel parsellerde yapı formunun da benzer şekiller aldığı göze çarpmaktaydı.

Edirne Kale İçinde diyognal parsele uyum sağlama çabası bir tek günümüzdeki Londra Asfaltı Caddesi üzerindeki üç katlı kafe ve çevresindeki binalarda gözükürken, dikdörtgensel

parsellerden dolayı da binaların dikdörtgene daha yakın şekiller aldığı örnekler oldukça fazla sayıdadır.

Şekil 6. 1 Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı, Google Earth 2016

Şekil 6.2. Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı Rotasını Belirten Çizgi

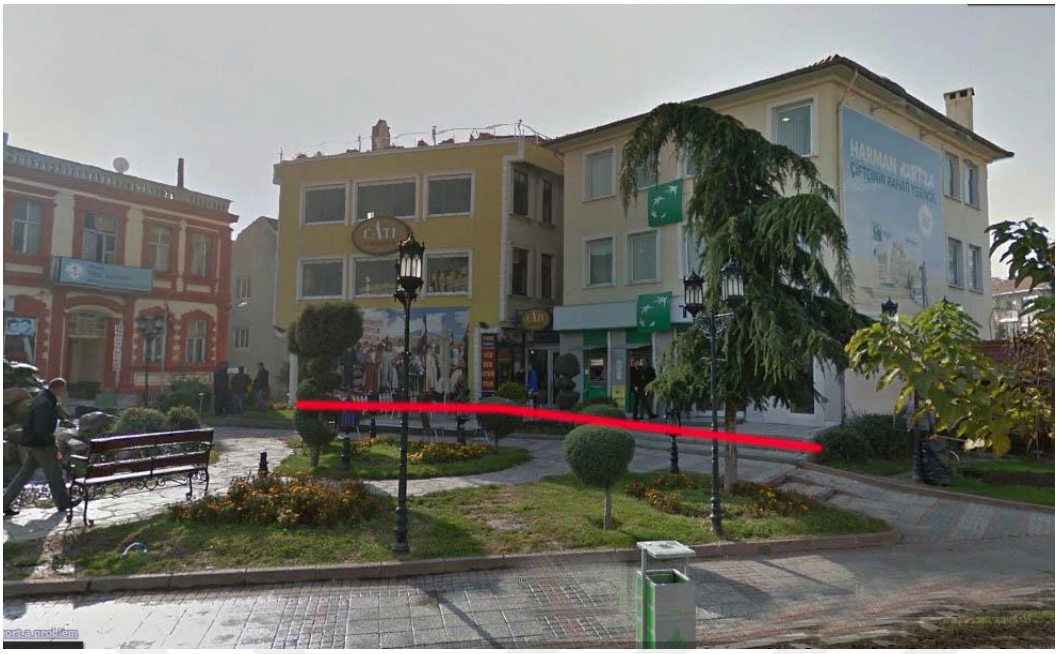

Şekil 6.3. Parsellerden Dolayı Foruma Ayak Uyduran Binaların Konumlanışı Rotasını Belirten Çizgi

BÖLÜM 7

EDİRNE KALEİÇİNE DAİR RESTORASYON ÖNERİLERİ

7.1. Günümüz Kaleiçi'sinin Değerlendirilmesi

Günümüz Edirne Kale içinde eski Roma'dan kalma kastrum surları tespit edildikten sonra yerinde aynısının inşa edilmesinin imkânsız olduğu görülmüştür. Bunun nedeni kale surlarının geçtiği yerlerde artık günümüzde tescilli tarihi yapıların, önemli yolların ve çarşıları olmasıdır. Surları ve eski anıtları tekrar kurmak için bu yolların üzerinden geçmesi ve günümüzdeki eserlerin yıkılmasını gerektirmektedir. Bu hem şehrin trafik işleyişini imkânsızlaştıracağı için hem de günümüzdeki tarihi değeri olan ve olmayan yapıların yıkılmasının imkânsız olacağı için uygun değildir. Başta kastrumun güney doğu burcu olan Makedonya Kulesi'nin güney surlarının eskiden var olduğu yerde T.C Ziraat Bankası vardır. Ayrıca Kastrumun kuzey surları ve kapılarından bir tanesi ise Talat Paşa Caddesi'nden geçmektedir. Ayrıca Kaleiçi'nde bulunan bir sürü evin üzerinden de surlar geçmektedir. Tüm bunların yıkılması ve yolun işgal edilmesi Edirne yaşantısını felce uğratacağı için bu imkânsızdır.

7.2. Algısal Restorasyon Projesi ve Esinlenilen Öncü Akımlar

Bunun yerine Edirne halkı ve buraya gelen turistlerde kastrumun izlerini yaşatacak ve burada bir kastrum olduğunun bilincini uyandıracak görsel bir teknik kullanılma önerisi verilmiştir. Kastrum surlarının geçtiği uygun yerlere önünden bakıldığı zaman arkada kalan surların izlerini gösterecek tabelalar eklenmiştir ve bu tabelalar buraya gelecek bir turisti tarihi bir seyahate çıkaracak istikamette şekillenmiştir. Bu fikir Heidantor yani; Roma İmparatorluğuna ait Avusturya yakınlarında yer alan Roma askeri şehri olan Carnuntrum'un önemli bir kapısı olan Heathen Kapısı'nın rekonstrüktif çizimlerinden esinlenerek yapılmıştır. Bu akımın öncüsü 1909 doğumlu Rus Arkeolog Tat'yana Avenirovna Proskuriakova'dır. Rekonstrüktif Arkeoloji ile ilgilenmiştir ve Maya İmpatorluğu'na ait ilk rekonstrüktif çizimleri yaparak bu akımı başlatmıştır. İlk eseri 1946 yılında yaptığı Maya topraklarında yer alan Xpuhil'dir.

Şekil 7.1 Xpuhil 'in 2000 yılında çekilmiş fotoğrafı

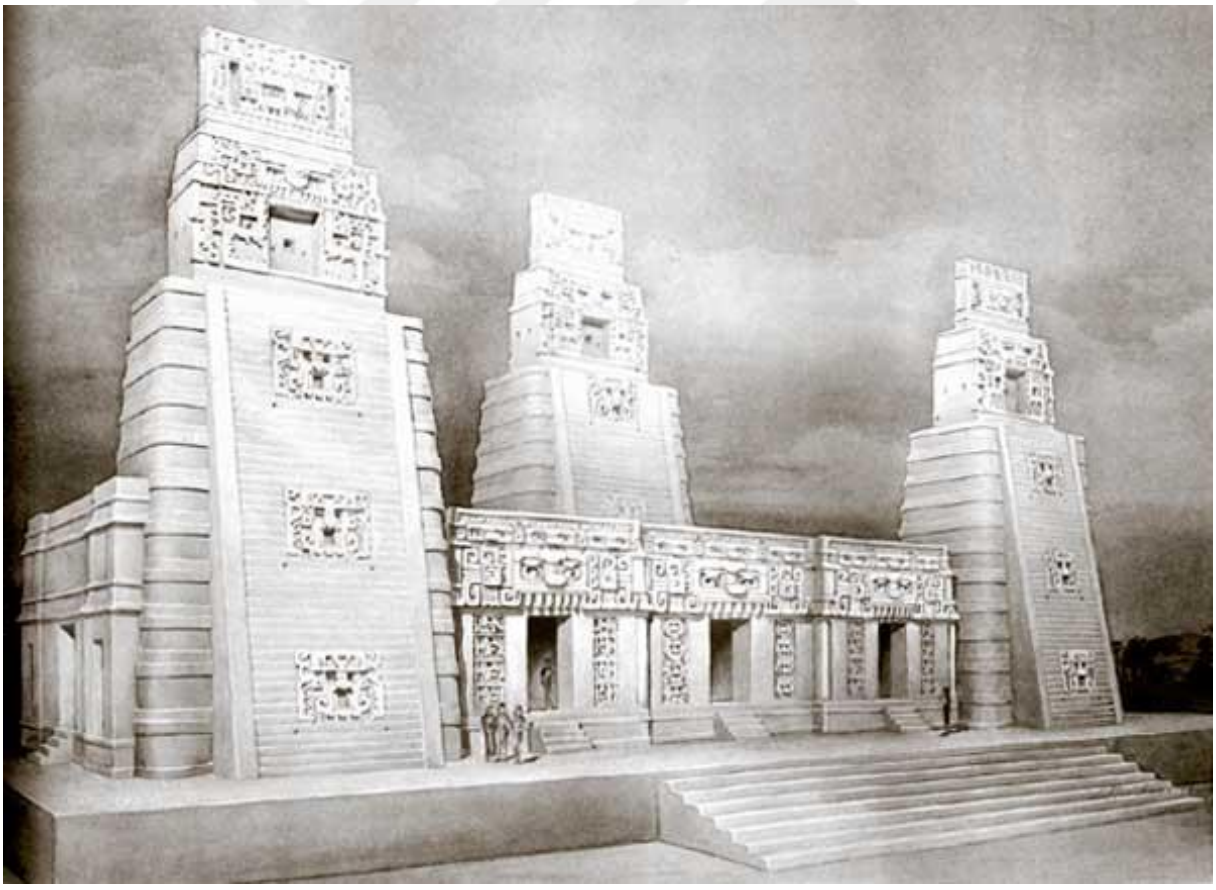

Şekil 7.2 Tat’yana Avenirovna Proskuriakova'nın Xpuhil'i betimleyen rekonstrüktif çizimleri

Şekil 7. 3 Heidantor (Heathen Kapısı)

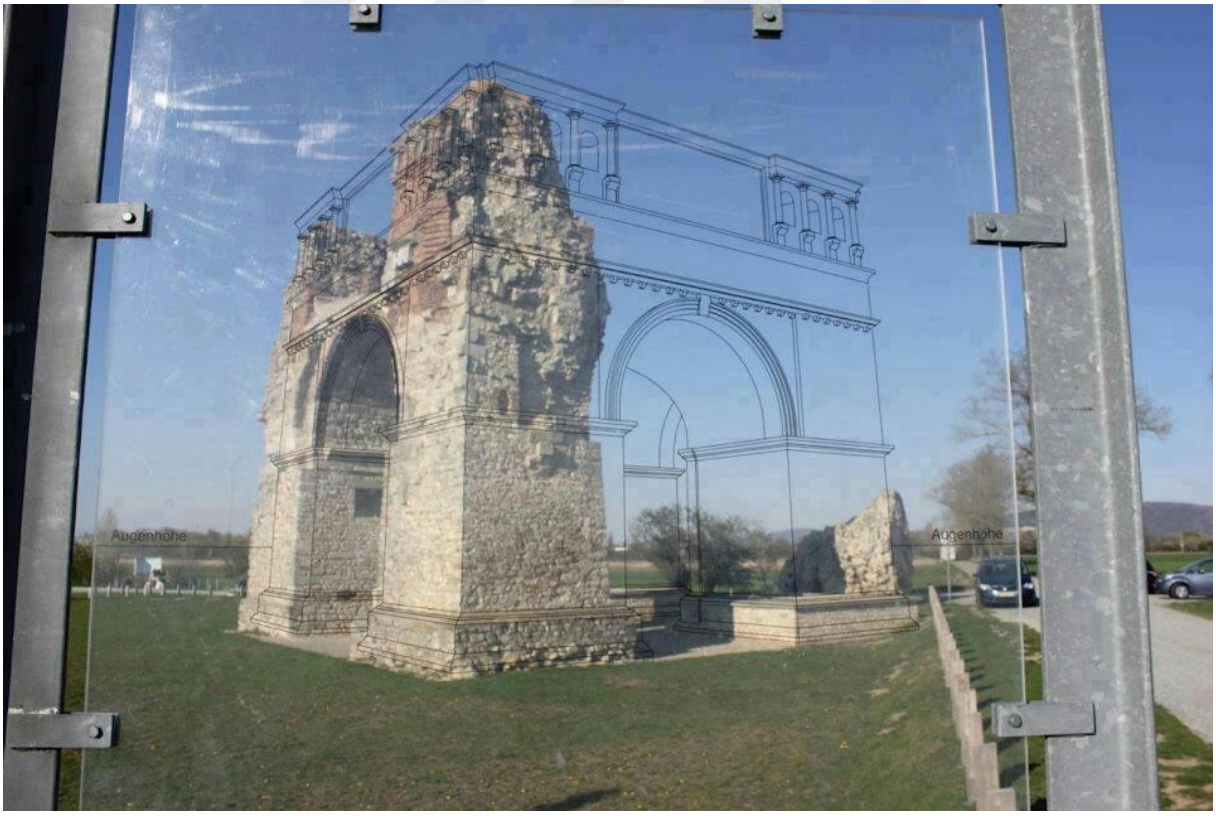

Şekil 7. 4 Heidantor 'un Rekonstrüktif Çizimleri

Edirne Kastrumu'nun geçtiği yerler aşağıdaki haritada gösterilmiştir. Sınırlar bugünkü Makedonya Kule'sinden başlayıp yaklaşık olarak günümüz Kaleiçi bölgesini çevrelemektedir. Buraya gezecek olan bir bireye yol gösterecek ve bilgilendirecek şekilde tabelaların konuşlanacak olması fikrin ana konusudur. Tabelalarda kastrum surlarının ilistrasyonları yer alırken alt kısmında şu an nerede olunduğunu, ne açıyla bakıldığını ve surların nerelerden geçtiğini gösteren bilgilendirici haritalar konulması uygun görülmüştür.

Tabelaların malzeme seçiminde ise plexiglass malzeme uygun görülmüştür. Camdan çok daha dayanıklı ve hafif olması sayesinde şehir içinde herhangi bir yıpranmaya karşı kalıcı olması hedeflenmiştir. Ayrıca cam kadar saydam oluşu nedeniyle üzerine yapılacak çizimleri tüm şeffaflığı ile aktarması açısından başarılı bir malzeme olacağı düşünülmüştür.

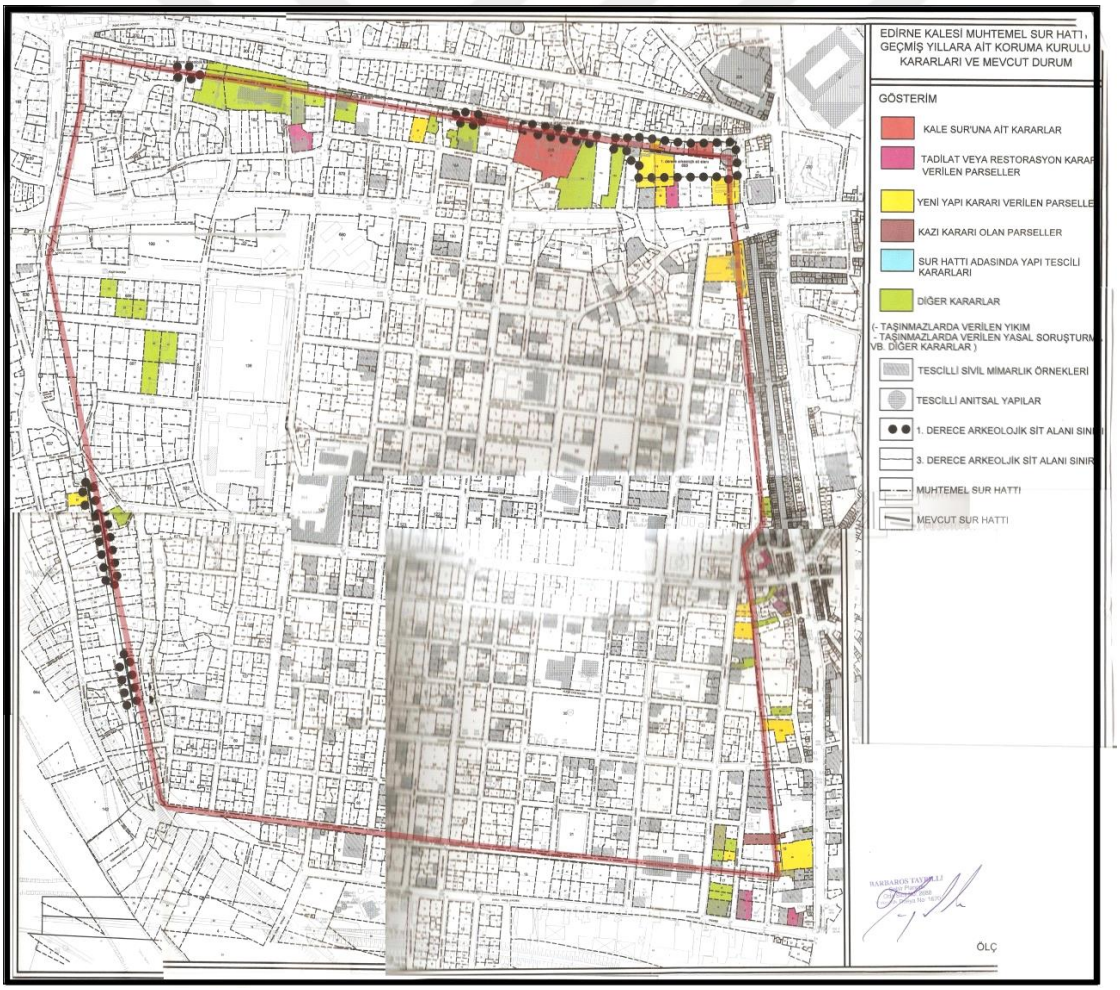

Şekil 7. 5. Edirne Kale İçi Kastrumunun Günümüzdeki İzleri, Koruma Kurulu Haritası **[10]** "Aktaran, *H.Burcu Özgüven, Evaluation of Edirne City History within The Scope Of The Georadar Measurement of Edirne Castle"*

Edirne'de yapılan jeoradar çalışmaları sonucu günümüz Edirne'sindeki kastrumun izleri bu şekilde haritalanmıştır.

Şekil 7. 6. Talat Paşa Caddesi Algısal Restorasyon önerisi

Şekilde Talat Paşa Caddesi'nden geçen ve Makedonya Kulesinin güneye devam eden surlarının bu şekilde algısal olarak gösterimi hedeflenmiştir.

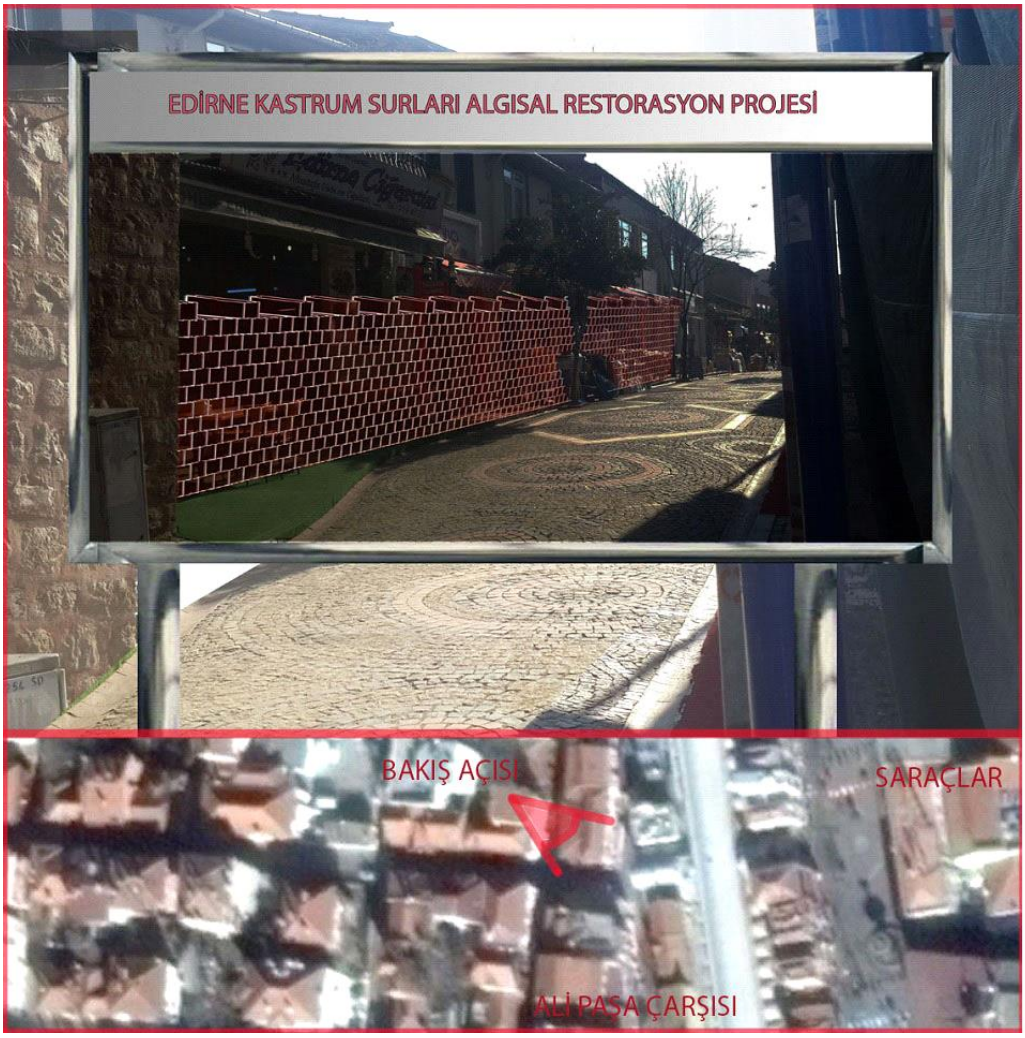

Şekil 7.7. Edirne Ali Paşa Çarşısı Orta Kapı Çıkışı Algısal Restorasyon önerisi

Makedonya Kule'sinden devam eden ve güneye doğru inen surlar Orta Kapı'nın güneyinden bu şekilde geçmektedir ve algısal olarak gösterimi şekildeki gibi hedeflenmiştir.

Şekil 7.8. Edirne Kaleiçi Manyas Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi

Kastrum'un güney surları günümüzde Sinagog'un girişine denk gelmektedir ve algısal gösterimi şekildeki gibi hedeflenmiştir.

Şekil 7.9. Edirne Kaleiçi Balıkçılar Pazarı Algısal Restorasyon Önerisi

Makedonya Kule'sin inin güneyinden devam eden surlar ilerledikçe Balık Pazar'ının şekilde gösterilen konumuna denk gelmiştir ve gösterimi bu şekilde hedeflenmiştir.

Şekil 7.10. Edirne Kaleiçi Manyas Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi

Kastrum'un güney surları, Sinagogdan devam ederek doğuya doğru ilerlemektedir ve Manyas Caddesindeki parkın önünden bu şekilde devam etmektedir ve gösterimi şekildeki gibi hedeflenmiştir.

Şekil 7.11. Edirne Kale İçi Balıkçılar Pazarı Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi

Makedonya Kulesinin güneyinden devam eden surlar aynı şekilde Balıkçılar Pazarından bu şekilde geçmektedir ve işlek bir nokta olduğu için farklı bir açıdan gösterimi hedeflenmiştir.

Şekil 7.12. Edirne Kaleiçi Manyas Caddesi Algısal Restorasyon Önerisi

Manyas Caddesinden devam eden ve Sinagogdan geçen surlar batıya doğru şekildeki gibi ilerlemektedir ve gösterimi bu şekilde hedeflenmiştir.

Resim 7. 13. Kastrum Güney Batı Tarafı, Germe Kapı'nın Arkası

Kastrum'un güney batısında kırılan ve kuzeye doğru devam eden surların gösterimi Tabakhane Caddesinde bu şekilde hedeflenmiştir.

Resim 7.14. Kastrum’un Güney Batı Burcu, Germe Kapısı İzleri

Kastrum'un tam olarak güney batısında Tabakhane Caddesinde yer alan Germe Kapısı ve devamındaki surların gösterimi şekildeki gibi hedeflenmiştir.

Resim 7.15. Kastrum’un Kuzey Batı Tarafları, Kafes Kapı İzleri

Kastrum'un batı surlarında Talat Paşa Caddesi'nin devamında olan Kafes Kapı'nın gösterimi şekildeki gibi hedeflenmiştir. Yer olarak yarı yarıya toprak altında kalmış Gazi Mihal Hamamı'nın kalıntılarının yan tarafında kalmaktadır.

Resim 7.16. Ali Yanni Kilisesi'nin Yaklaşık olarak Yeri ve Algısal Restorasyonu

Makedonya Kulesi'nin batıya doğru ilerleyen kuzey surlarının yaklaşık olarak ortasına gelen ve 15-20 metre içeride kalan Ali Yanni Kilisesi'nin yaklaşık olarak yeri burada tespit edilip gösterimi şekildeki gibi yapılmak istenilmiştir.

Resim 7.17. Direkli Cami'nin Yaklaşık Olarak Yeri ve Algısal Restorasyonu

Talat Paşa Caddesi'nin devamında olan ve Kafes Kapıya doğru ilerlerken yol üzerinde yer alan Direkli Cami'nin yaklaşık yeri burası olarak tespit edilmiştir ve gösteriminin şekildeki gibi yapılması istenmiştir.

BÖLÜM 8

SONUÇ

Ağırlıklı olarak Edirne Kaleiçi Bölgesi ve Talat Paşa Caddesi istikametinin ele alındığı bu tezde ilk olarak çalışılan bölgenin coğrafya ve tarihinin irdelenmesi uygun görülmüştür. Coğrafyası incelenirken Edirne ölçeğinden başlanmıştır ve ilerleyen bölümlerde tarihle ilgili elde edilen bilgilerle ilişki kurması açısından çıkarım yapmayı kolaylaştırmıştır.

Tarihin irdelenmesindeki amaç ise yakın tarihte, günümüzde ve geleceğe dair bölgeyle ilgili uygun ipuçları ve yapılabileceklere zemin hazırlamaktadır. Edirne tarihi incelenirken Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinden bölgeyle ilgili önemli çıkarımlar yapılmıştır. Bu çıkarımlar bölgenin gelişimi ve bugünkü durumu hakkında güzel bir fikir alt yapısı hazırlamıştır. Bir yandan Edirne'nin yakın tarihi ile ilgili yapılan analizlerin oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Yakın tarihe geçildiğinde ise Edirne ile ilgili 19. ve 20. yüzyılda yapılan haritaların ağırlıklı olarak parselizasyon ve kentsel bazda incelenilmesi düşünülmüştür. Aralarında karşılaştırmalar yapılması hedeflenmiştir. Fakat bu karşılaştırmalardan önce Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'un incelenmesi Edirne'nin geçirdiği değişimlere ışık tutması açısından uygun görülmüştür. Nitekim İstanbul'da yaşanan değişimlerin birçok benzerine Edirne'de de rastlanmıştır. İstanbul ve Edirne karşılaştırması çok sayıda sonucun çıkartılmasını kolaylaştırmıştır.

Sonrasında karşılaştırmalardan ve tarihten elde edilen bilgiler eşliğinde günümüzde Kaleiçi bölgesinde ne tip bir uygulama yapılabileceği düşünülmüştür. Nelerin imkân dâhilinde olup nelerin imkânsız olduğu tartışılıp bölgeye ait en uygun çözüm yolu seçilmiştir. Bu çözüm yolunun bölgede yaşayan insanları ve bölgedeki hayatı nasıl etkileyeceği düşünülmüştür.

Edirne coğrafyası incelenirken kentin kurulumunda Tunca ve Meriç nehrinin başrol oynadığı ilerleyen bölümlerdeki tarihle ilgili bilgilerle birlikte kesinlik kazanmıştır. Bu nehirlerden kurulumun yanında kullanılışından da aktif olarak yararlandığı görülmüştür.

Roma İmparatorluğu'nun kenti kurarken savunma ve kaçış amaçlı nehirleri kullandığı görülmüştür. Nehrin kentin surlarla birlikte savunmasını kolaylaştırdığı ve kastrumun güney batısından Tunca aracılığı ile kaçışını kolaylaştırdığı için Roma İmparatorluğu'nun burada kastrum inşa ettiği görülmüştür.

Osmanlı İmpatorluğu'nun ise bu nehirlerden kentin işleyişi açısından yararlandığı tespit edilmiştir. Kentin atık ihtiyacını ve motor gücünü su kuvveti ile karşılamasından dolayı Osmanlı'da Kaleiçi bölgesi Edirne'nin önemli bir bölgesi olmaya devam etmiştir. Ayrıca Edirne Coğrafya'sının Osmanlı da önemli camileri yüksek konumlara inşa etme geleneğini kolaylaştırdığı görülmüştür. Selimiye bunun en önemli örneğidir.

Yakın tarihe gelindiğinde ise Edirne ile ilgili Rıfat Osman, Osmont, Dilaver Bey, Pervititch haritaları başta olmak üzere birçok harita incelenmiştir. Bu haritalarda 1854, 1903, 1905 ve 1918 yılındaki Edirne'nin geçirdiği değişimler kentsel ve parselizasyon bazında gözlenmiştir. Birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Haritalar incelenirken ölçeksiz olduğu için ölçekli olarak tekrar çizilmesi daha isabetli karşılaştırmalar yapılmasını sağlamıştır. Bu karşılaştırmalardan Kaleiçi bölgesinin 19. yüzyılda kuralsız dokuda olduğu fark edilmiştir. Osmanlı'ların Roma kastrumunu kendi kent anlayışına göre zamanla değiştirdiği fark edilmiştir. Fakat 20. yüzyılın başlarında kentin tekrar gridal dokuya döndüğü görülmüştür.

Edirne incelenirken bir yandan da İstanbul incelenerek değişimlerin neden olduğu tartışılmıştır ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Modern çağın getirdiği koşullardan dolayı gridal dokunun daha elverişli olduğu kanısını varılmıştır. İstanbul'un geçirdiği değişimlerin bir çoğununda Edirne'de yaşandığı görülmüştür. İstanbul'un geçirdiği değişim kentsel ve parselizasyon bazında ele alınıp Edirne'de geçilen değişimlerle karşılaştırılmıştır. Nedenleri, benzerlikleri, farklılıkları ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

İki kentte de parsellerin değişimden etkilendiği amorf parsellerden dikdörtgensel parsellere geçildiği görülmüştür. Yolların da değişimden etkilendiği daha çok genişlediği, hiyerarşik önemlere göre aralarında genişlik farklarının oluştuğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çıkmaz sokakların iki büyük ölçüde azaldığı fark edilmiştir. Rekreasyon alanlarının kentlerde yer almaya başladığı dikkat çeken başka nokta olmuştur.

Sonuç bölümüne gelindiğinde ise ilk bölümlerde yapılan tarihi araştırmaların yararı görülmüştür. Kaleiçi bölgesinin geçmişi göz önünde bulundurularak bugünkü koşullar altında nasıl bir iyileştirme çalışmasının yapılacağı düşünülmüştür. Rekonstrüksiyon çalışmasının imkânsız olacağının kanısına varılıp bölgede algısal açıdan nasıl bir çalışma yapılacağı konusu üzerinde durulmuştur. Şehre geçmişini hissettirecek ilistürasyon çalışmaları ile birlikte kastrumu ifade edecek tabelalar koyup halkta yaşadığı yer hakkında tarihi bir duyarlılık verilmesi planlanmıştır.

KAYNAKLAR

[1]Rıfat Osman, Edirne Rehnüması, Edirne Valiliği, Edirne, 2013

[2] Rıfat Osman, Edirne Evleri, Turing Yayınları, İstanbul, 1976

[3] Ratip Kazancıgil, Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi, Tkd Yayınları, Edirne, 1995

[4] Arif Müfit Mansel, İlk Çağda Edirne, TTK Yayınları, Ankara, 1993

[5] Semavi Eyice, Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler, TTK Yayınları, Ankara,1993

[6] Osman Nuri Peremeci, Edirne Tarihi, Bellek Yayınları, İstanbul, 2011

[7] Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınevi, İstanbul, 2003

[8] H.Burcu Özgüven, Modernisation of the Urban Fabric: Intramural Area In Late Ottoman Edirne, CIEPO XXI, Budapeşte, 2014, Archivum Ottomanicum (Edited By Harrasowitz Verlog) Vol.2 2017

[9] Ahmed Badi Efendi, Riyaz-ı Belde-i Edirne, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2014

[10] H.Burcu Özgüven, Evaluation of Edirne City History within The Scope Of The Georadar Measurement of Edirne Castle, IPA Cross-Border Programme CCI Number 2007CB16IPO008-2011-2-078, Edirne, 2007

[11]Zeynep Çelik, Remaking of Istanbul, Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Centrury, University of Washington Press,1986

[12] Pierre Pinon, the Parcelled City: Istanbul in the Nineteenth Century"

[13]Beşir Ayvazoğlu, Divan Yolu, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010

[14] Oral Onur, XVI'dan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne, Ege Basım ve Reklam Sanatları, İstanbul, 2006

[15] Zeynep Ahunbay, Edirne Kaleiçi Evleri, Tarihi Türk Evleri Haftası (3: 1985: Istanbul), Istanbul, 1985

[16]Özge Özgür Sarıoğlu, Trakya'da Roma ve Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma, Trakya Üniversitesi Doktora Tezi, Edirne, 2012

[17]Ali Remzi Yiğitgüden, Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri, Genel Kurmay Etüt Başkanlığı, Ankara, 2006

[18]Ratip Kazancıgil, Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaş'ında Edirne Savunması Günleri, Edirne Özel İdaresi, Edirne, 1986

[19]Ratip Kazancıgil, Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2013

[20] N. İvanov, Balkan Harbi 2. Ordunun Harekâtı, Edirne Kalesinin Muhasarası ve Kaleye Hücum, Askeri Matbaa, Istanbul, 1937

[21] Cirilli Gustave, Edirne Kuşatması Günlüğü, Ceren Yayıncılık, 2012, Edirne

[22]Doğan Kuban, Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ocak 196. Sayı, İstanbul, 2003

[22] E.H. Ayverdi, 19.yy. İstanbul Haritası, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1958

[23] Zeynep Çelik, Italian Contribution to Remaking of İstanbul, Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre, 128-133. Rome: Carucci Editore, 1990.

[24] Maurice M. Cerası, Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999

[25] İnternet Kaynağı, http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b531027052

[26] Ayşe Derin Öncel, Galatada Yenir Bir Konut Tipi, Kitap Yayın Evi, İstanbul, 2010

[27] H.Burcu. Özgüven, İstanbul'un 30'lu Yollarında İstimlak Uygulamaları, Uluslararası Medeniyet, Şehir ve Mimari Sempozyumu, TDK, İstanbul, 12 Nisan 2016

ÖZGEÇMİŞ

Saygın ALKAN, 1989 yılı Ocak ayında Antalya'da doğmuştur. 1995 yılında Fatmagül Özpınar İlköğretim Okulu'nda eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. 2003 yılında Antalya Fen Lisesi'ni kazanmıştır. 2007 yılında Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne girmiştir. 2013 yılında Trakya Üniversite'sinde Restorasyon Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevliliğine ve yüksek lisans tezine başlamıştır. Görevine halen devam etmektedir.

EĞİTİM DURUMU;

1995-2003 Fatma Gül Özpınar İlköğretim Okulu, Antalya

2003-2007 Antalya Fen Lisesi, Antalya

2007-2012 Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Ankara

2013- Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Edirne